298
2

HALDUN TANER • berlin mektupları

b

haldun taner

Düzyazıları - 2

BERLİN MEKTUPLARI

2. basım

BİLGİ YAYINEVİ

BİLGİ YAYINLARI : 298
HALDUN TANER, DÜZ YAZILARI : 2

ISBN 975 - 494 - 397 - 4
93 06 Y. 0105 0573

Birinci Basım 1984

İkinci Basım
Ağustos 1993

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46 / A
Telf 431 81 22 - 434 12 71
434 49 98 - 434 49 99
Faks 431 77 58
06420 Yenişehir - Ankara

HALDUN TANER

Düz Yazıları

2

Berlin Mektupları

VİYANA'NIN ATLATTIĞI VARTALAR

Gezi notları

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

HALDUN TANER
BÜTÜN ESERLERİ

Haldun Taner / Bütün Hikâyeleri

* 1. Kızıl Saçlı Amazon
2. Şişhaneye Yağmur Yağıyordu
** 3. Onikiye Bir Var
4. Yalıda Sabah

Haldun Taner / Bütün Oyunları

1. Keşanlı Ali Destanı
2. Vatan Kurtaran Şaban
3. Sersem Kocanın Kurnaz Karısı
4. Günün Adamı / Dışardakiler
5. Ve Değirmen Dönerdi / Lütfen Dokunmayın
6. Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım
7. Fazilet Eczanesi

Haldun Taner / Düz Yazıları

1. Çok Güzelsin Gitme Dur
2. Berlin Mektupları
3. Koyma Akıl Oyma Akıl
4. Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil
5. Önce İnsan
6. Yaz Boz Tahtası
7. Hak Dostum Diye Başlayalım Söze

* Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 4.3.1987 gün ve 1832 sayılı yazılarıyla okullara tavsiye edilmiş; karar 23.3.1987 gün ve 2230 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayımlanmıştır.

** M.E.B. Talim ve Terbiye Kurulu'nun 1.7.1992 gün ve 3995 sayılı yazılarıyla okullara tavsiye edilmiş; karar Tebliğler Dergisi'nde yayımlanmıştır.

baskı cantekin matbaacılık yayıncılık ticaret ltd. şti.
tel 433 30 84 – 435 83 56

İÇİNDEKİLER

Berlin Mektupları

Potsdamm Bahçelerinde 13
Berlin, Ankara ve Serçeler 18
İntihar mı Cinayet mi? 23
Üçüncü Reich'ın Üçüncü Adamı 29
Berlin Türk Şehitliğinde 34
Sahipsizliğin Sonu 40
Bir Ara Seçimin Düşündürdükleri 44
Yine Yeşiller Üzerine 50
Politika İnsanca Olabilir mi? 55
Viyana'dan Sevgilerle 61
Almanya Mektubu 66
Topun Ağzı 70
Yabancı Olmak 74
Si Vis Pacem 79
Bir Lahza-yı Taahhür 84
Düzey ve Yüzey 89
Sahipsiz İki Milyon İnsanımız 93
Üç Yandan Horgörü 98
Dahlem İslam Müzesi 102
Adama İş Değil, İşe Adam Arasak 106
Kılık Kıyafet Üzerine 111
İnsan Eskiten Bir Meslek 115

Dünyanın En Zeki Azınlığı 120
Bir Yıldönümü 125
Komşuluk Ölüyor 131
Alman Çeşmesi 134
Yazarlar ve Kamuoyu 138
Sizlerden Uzak Bir Yılbaşı 142
Tartuffe'ü İzlerken 146
Onlar ve Biz 153
Helmut Schmidt'in Piyano Kadansı 157
Bir Günlük Beylik 161
Trajik Bir Yazgı 165
Bir Vasiyet Üzerine 168
33 Yılı Ocağı 173

Viyana'nın Atlattığı Vartalar

Avusturya'da Türk Adından Geçilmiyor 181
Siyasi ve Ekonomik Bunalım Döneminde, Kültür ve Sanat "Altınçağ"ı Yaşadı 184
Küçümen Şansölye Dollfuss, Viyana'nın Başına Büyük Dertler Açtı 189
25 Haziran 1934 Darbesi Başarılı Olmadı Ama Küçümen Şansölye'nin Sonu Oldu ... 192
Hitler'den Zılgıtı Yiyen Schuschnigg, Alman İsteklerine Boyun Eğdi 196
Avusturyalı Onbaşı Viyana'da 200
Açtılar, Çıplaktılar Ama "Önce Kültür" Diyorlardı 205

ÖNSÖZ

Matbaa-yı Âmire müdürü olan büyük babam, mesleği gereği, sık sık Leibzig'e gider gelirdi. Her seferinde de bana Alman oyuncakları getirirdi. Evinin duvarları ve matbaadaki odası Alman pürosu kokardı. Birinci Dünya Savaşı'na Almanların safında katılmıştık. Türk subayları arasında, uçları yukarı doğru kalkık II. Wilhelm tarzı bıyık pek revaçta idi. Moltke adını, Liman von Sanders adını, Hindenburg adını bellemeyen hemen hemen kalmamıştı. Goeben'i sünnet edip Yavuz, Breslau'ı da Midilli kruvazörü yapmıştık. Savaşta yararlıklar gösteren asker büyüklerimin göğsünde, Osmanlı nişanlarının yanında Almanların Demirsalip nişanı da takılı dururdu.

Büyüdüm. Bu Almanlarla iç içelik devam etti. Lisede ikinci dil olarak Almancayı seçmiştim. İlk üniversite tahsilimi Almanya'da yaptım. Alman yakın tarihinin bir kısmını onların içinde yaşadım. Hitler'in nasıl başa geçtiğine, nasıl palazlandığına yakından tanık oldum. İkinci üniversite tahsilimde mezuniyet tezi olarak Alman edebiyatından bir konu işledim. Alman kültürü ile ilişkimi kesmedim. Yurdumuzu ziyarete gelen Alman yazar ve düşünürleri, Türk Alman Kültür

Merkezi'nde çoğu zaman ben tanıtırdım. Üniversitede asistanlık ederken ünlü beş profesörün derslerini ben çevirdim. Yabancı dostlarımdan çoğu Alman'dır. Kitaplığımdaki kitapların üçte biri Almanca...

Hikâyelerim çevirildikçe piyeslerim orda oynandıkça, kongre ya da konferans için çağrıldıkça, sık sık Almanya'ya gittim. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki kara günlerini, bunun içinden nasıl kurtulduklarını ilgi ile izledim. Gözlemlerimi, izlenimlerimi sık sık, ya gezi notlarımda, ya köşe yazılarımda anlattım.

1980 yılında DAAD (= Alman Akademik Mübadele Kurumu)'nun çağrılısı olarak bir yıl Berlin'de kaldım. Bu son misafirlik bana, iki karşı dünyanın çatışma noktası olan bu nevraljik adacıkta, bugünkü Almanya'nın sorunlarına ve bugünkü Türk Alman ilişkilerine daha yakından bakabilme imkânı verdi. Füze rampalarından yeşiller hareketine, hava kirlenmesinden Türk işçiler sorununa kadar türlü konular üzerinde görebildiklerimi, düşünebildiklerimi MİLLİYET'teki köşeme muntazaman yazdım.

Bu «*Berlin Mektupları*» nı, *yine o yıl yazdığım «Viyana'nın Atlattığı Vartalar» adlı bir araştırma dizisiyle birlikte sunuyoruz.*

Berlin yılının bir başka ürünü de Türk - Alman dostluğunun garip çizelgesini toparlamaya çalışan küçük bir araştırmam oldu. Berlin kütüphanelerinde edindiğim bilgileri ve dokümanları eski materyalıma kattım.

Ortaya ALMAN ÇEŞMESİ adındaki kitapçık çıktı.

BİLGİ YAYINEVİ'nin yayımlamayı yararlı bulduğu BERLİN MEKTUPLARI ve yakında yayımlayacağı ALMAN ÇEŞMESİ sizlere bu konularda şimdiye kadar işittiklerinizden, okuduklarınızdan biraz değişik açılar ve aydınlıklar getirebilirse ne mutlu bize.

Feneryolu, 1984

BERLİN MEKTUPLARI

Sade Almanya'da çıkan gazetelerimize değil, burdakilere de bakın. İşçilerimiz yıllardır hep manşetleri işgal ediyor. Gün geçmiyor ki yeni bir sürtüşme olmasın, ya haksız tasarruflar, ya insanlık dışı önlemler, ya alçaltıcı davranışlar işçilerimizi tedirgin etmesin. Onların bu çeşit aşağılanmalara karşı tepkileri de değişik oluyor. Ya kendini yakacak kadar dünyadan bezme, ya başka türlü intihar, yahut da ham davranışa karşı daha ham bir davranışla, kaba kuvvetle direniş. Hiç bir şey yapamayan da öcünü içine atıyor. Her fırsatta parlayacak bir isyanını, dişlerini sıkıp frenlemeye çalışıyor. Bu da onu hasta ediyor. Ülser ve sinir hastalıkları insana durduğu yerde gelmez. Yeni - Naziler Türklere düşman. Hıristiyan Demokratlar bizi istemiyor. Kohl hükümetinin işçilerimizi uzaklaştıracak yeni kanunlar çıkarması olasılığı büyük. Kısacası istiskal ediliyoruz. Resmen ve açıkça. Sanayilerindeki büyük işçi gediğini kapamamız için bizi baştacı edenler, şimdi işleri bitti ya, bizi başlarından dehlemenin yollarını arıyorlar. Ajda'nın meşhur ettiği piyasa şarkısmdaki gibi,

«Kapı açık
Arkanı dön ve çık
İ s t e n m i y o r s u n a r t ı k.»

diyorlar. Ama işitmek işimize gelmiyor. Bazı işçilerimiz dönmek için kendilerinden yıllardır kesilen sigorta paralarını haklı olarak geri istiyorlar. Verilirse dönecekler. Bazıları da ne olursa olsun dönmemek niyetinde. İş görüp mark istiflemek uğruna yorgunluktan pestilleri çıkmasına ve dünyayı görecek halleri kalmamasına karşın, yine de hâlâ dillerini bile öğrenmedikleri bu tüketim cennetini bırakmak niyetinde değiller. Gerginlik arttıkça artıyor. Devlet işe başında sahip çıkmamış ki şimdi çıkabilsin. Zeminin altlarından kaydığını hisseden zavallı işçiler sinir bozukluğu ile birbirlerine düşüyorlar. Evde barış huzur bozuluyor. Yeni yetişen ve Almanca'yı Türkçe'den iyi konuşan çocuklar kabuğundan çıkıp kabuğunu beğenmeyen kestane gibi analarını babalarını hor görüyorlar.

Yurttaki akrabalar biraz da kıskançlığın etkisi ile onları mark uğruna yad ellere gitmiş çıkarcılar sayıyor. Tatillerde kendilerine getirilen hediyeler bile bu horgörüyü azaltamıyor. Tersine bu üstünlük gösterisi yakınların aşağılık komplekslerini, düşmanlıklarını daha da kırbaçlıyor. Devlet işçiyi döviz sağlayıcı bir unsur saymaktan öte, sorunlarına yeterince inemiyor. İnip çıkan hükümetlerin hepsinin ayrı politik çıkar güden çelişkili siyasetlerine karşın birleştikleri tek nokta işçinin döviz sağlayan bir makine oluşu. O bozulmasın da gerisi önemli değil. Almandan horgörü, çocuğundan horgörü, yakınlarından horgörü karşısında şaşkına dönen zavallı işçinin tek avunağı, emeğine karşılık yurtta alabileceğinden kat

kat fazlasını, hem de enflasyonsuz, banker fiyaskosuz yarını meçhul olmayan sağlam bir rayiçle alışı. Banka defterindeki Deutsche Mark Hazretleri, taksitle alınmış Mercedes arabası, renkli televizyonu, videosu ve yeşilçam filmlerinden oluşan kaset koleksiyonu her günkü ezikliğini hafta sonları biraz unutturan kısa beyliğinin status simgelerini oluşturuyor.

Şamar Oğlanı Türk İşçisi

İşte Almanya'nın günümüz gündemindeki ilk çağrışımı daha çok bu Türk işçileri sorununda toplanıyor. Bir vakitler savaş arkadaşlığı gibi köklü bir dostluğa dayanan eski bir yakınlaşmanın yerini şimdi şamar oğlanına döndürdükleri Türk işçisi düşmanlığı aldı. Bir zamanlar güvenilir dostluğumuza, cephe arkadaşlığımıza, benzersiz kahramanlığımıza ve haysiyetli kişiliğimize medhiyeler düzen Almanlar, bakınız şimdi pek de yetenekli olmadıkları mizah alanında kendilerini sıkıp zorlayıp nasıl fıkralar icat ediyorlar:

Bir doğum kliniğinde biri Yahudi, biri Alman, biri Türk üç baba sabırsızlık içinde doğacak çocuklarını bekliyorlarmış. Hastabakıcı içeriye girip,

«Size bir müjdem, bir de kötü haberim var, demiş. Önce her üçünüzün de nur topu gibi birer oğlunuz oldu. Ama ne var ki hangisi hanginizin maalesef karıştı.»

Alman hemen atılmış:

«Ben şimdi kim kimin oğlu, bulurum», demiş.

İçeriye girmiş üç dakika sonra sevinçle çıkmış.

«Buldum» demiş. «Nasıl buldun?» — «Çok basit, içeri girer girmez **Heil Hitler!** dedim. Bebeklerden Alman olanı sağ elini kaldırdı. Yahudi olanı korkudan altını kirletti. Türk olanı da hemen eline bir bez alıp yeri temizlemeye koyuldu.»

Siz Daha Taharet Bilmezken...

Her milletin şakası da mizah zevkiyle orantılı oluyor. Buram buram kabalık kokan bu espriyi anlatıp içinizi sızlattığım için özür dilerim. Bunu bana mal bulmuş magribî gibi anlatan, hem de aydın bir Alman'a aynen şunları söylemiştim:

«— Müttefiklerin kol değneği ile kalkınıp Alman mucizesini gerçekleştirdiğinizden bu yana, sizin işçileriniz şımarıp ağır işlerden el etek çektiler diye övünmeyin. Temizlik işlerini ve onları üstlenenleri de bundan ötürü küçük görmeye kalkmayın. Temizlik imandan gelir. Türk işçisi dinî gelenekleri dolayısıyla sizlerden çok daha eskiden temizliğe bağlıdır.

Pisliğinizi temizliyorsa çok sosyal bir işlev görüyor demektir. Biraz iktisat okumuş biri, işin adisi kibarı olmayacağını çok iyi bilir. Geçen yıl Potsdamm'a gitmiştik. Çok uzak bir geçmişte değil, on sekizinci yüzyılda Avrupa krallarının muhakkak ki en kültürlüsü, en hoşgörülüsü, en olgunu sayılanı Büyük Friederich'in Sanssouci sarayında tuvalet olmadığını gördük. Sabahleyin yüzlerini, yüzlerini de değil

de, gözlerinin çapağını önlerine getirilen bir tastan aldıkları suyla yalap şap yıkarlarmış. Bir ihtiyaçları gelince de uşaklar çok süslü sandalye oturaklarını getirir, kralî popolar işlerini bitirince dışarı taşırlarmış. O sırada **Voltaire**'in misafir kaldığı odayı geziyorduk. «**Voltaire'in de böyle oturağı var mı idi?**» dedim. Rehber, «**Maalesef**» dedi. «Oturaklar sadece **kral** ailesi içindi. Misafirlerin oturağı yoktu.» **Eşim «Onlar ne yapıyorlardı?»** diye sorduğunda aldığı cevap,

— Bahçenin uygun bir yanına uzaklaşır, işlerini görürlerdi, oldu.

Şimdi, Potsdamm'daki Orangerie kasrı bahçelerinin neden bu kadar bereketli olduğu anlaşılıyor. Esans sanayiinin batıda bunca gelişmesinin sebebi de su ve sabunla bertaraf edilmeye üşenilen pis kokuları daha keskinleriyle örtbas etmek istemekten doğmuş olmalı. Haçlı seferlerindeki Alman şövalyelerin pisliğini ise hiç karıştırmıyorum. Biz o tarihte de nezafete taharete riayet eden bir millettik. Almanya bugün nerden nereye gelmiş. Dünyanın en temiz sayılan ülkesi olmuş. Hal böyle olunca neden temizliği eskiden beri, ta onların alıp satmadığı zamandan bu yana benimseyen işçilerimizin sosyal hayatta aynı görevi üstlenmesini yadırgıyorsunuz.»

Muhatabım yine de duyarlı bir adammış ki özür diledi. «Siz ki mizahçısınız, mizaha alınmak olmaz.» dedi. «Almmadım da mizahına bile kabalığını sokan bir zihniyeti estetik bulmadım, o kadar,» dedim.

3 Ağustos 1980

BERLİN, ANKARA VE SERÇELER

Her değerlendirme göreceli. Bu iyi. Neye göre iyi? Bu kötü. Neye göre? Şu yararlı! Öteki zararlı. Neye göre? Ölçene göre, ölçenin ölçütüne göre... Başka ölçenlerle başka ölçütlerle bir kıyaslamaya dayanarak değil de, uluorta değerlendirme yapanların yargılarına pek güvenmemeli. Yeniden tartıp ölçmeli.

Berlin'in suları berbat. Bardağınızdaki kireç tortusunu yıkamayla güç çıkarıyorsunuz. Bunu, dünyaya gözünü burada açmış bir Türk delikanlısına söyleyecek oldum.

— Nesi var bu suyun amca, dedi.

Bal gibi su. Hakkı vardı. Berlinli idi. Ne Taşdelen'i, ne Tomruk'u, ne Karakulak'ı hatta ne de Sırmakeş'i tanıyordu. Dünyaya gelmiş bu suyu görmüş, afiyetle içmiş ve içmekte idi.

Dört yıl önce değerli dostum Prof. Suat Sinanoğlu'nu da benim gibi üniversitede ders vermek üzere Berlin'e davet etmişlerdi. Döndüğünde sormuştum:

— Berlin'in havasını nasıl buldunuz?

— Ne gibi? diye şaştı.

— Dünyada havası en kirli dört şehirden biri diyorlar da...

— Ben hissetmedim, dedi. Bana dokunmadı.

O da haklı idi. Ankaralı idi. Kirli hava dünya rekoru listesinde Ankara'dan çok sonra gelen Berlin, belki de üstada dağ havası gibi yaramıştı bile.

Bir İstanbullu olarak bana hiç mi hiç yaramıyor. Ne suyu, ne havası. Berlin'de son haftalarda sık sık smog alarmı verildi. Gazeteler, radyolar, televizyonlar, elli yaş üstündeki, altı yaş altındaki kimselerin sokağa çıkmamasını, pencerelerin katiyyen açılmamasını, kalp ve tansiyon hastalarının ilaçlarını almalarını, işe gidenlerin özel arabalarını garajda bırakıp genel taşıt araçlarından yararlanmalarını tekrarlayıp durdu. Smog, İngilizce sis ve kirli duman kelimelerinin bileşiminden oluşturulmuş bir tâbir. Yaşamı tehlikeye sokan bu zehirli duman ve sis, bacalardan yayılan karbonmonoksidi, sülfürdioksidi, egzostların yaydığı kurşun gazını ve havadaki metalleri içeriyor. Bunun oranı biraz daha artarsa, «2 numaralı ve 3 numaralı» alarmlara başvurulacak. Yani, tüm taşıtlar ve duman çıkaran kaynakların yüzde sekseni yasaklanacak. Şimdi tüm Berlinlilerin gözü, yağmur ya da kar bekledikleri gökyüzünde, gece de kulakları hava raporunun son smog durumunu belirten yayınında.

Lisedeki edebiyat öğretmenimiz rahmetli İsmail Habib Sevük, otuzlu yılların başında Cumhuriyet'te, Tuna'dan Batı'ya adlı bir edebî gezi dizisi yayınlamıştı. İlk defa Avrupa'ya çıkmanın tüm dikkati ve bazen de zorlamalı buluşları ile Berlin hakkında yazdığı yazıyı hiç unutamam. Bir bulvar kaldırım kahvesinde kü-

çük bir serçenin masasına gelip konması karşısında şu ilginç ve acele teşhisi konduruvermişti: Berlin, sanayileşmenin ve yoğun şehirciliğin etkisi ile artık serçeleri bile şaşırtıyor. Yeşillikler, koruluklar azaldığı için serçecikler insancıl olmuşlar, mecburen masalara konuyorlar, mealinde bir şeyler yazmıştı. Bu yazıdan yirmi yıl sonra Berlin'e ilk geldiğimde sevgili hocamın teşhisindeki abartıyı saptamıştım. Her şeye karşın Berlin'in koruları, parkları, şehrin ciğeri olarak üzerine titrenen tüm yeşillikleri hiç de azalmış değildi. 1910'ları yaşayanlar böyle diyorlardı. Olsa olsa, serçeler daha insancıllaşmış olabilirlerdi, o kadar... Buluş güzeldi, etkili idi de, doğru değildi. Bu yazıyı şimdi neden mi hatırladım?

Aynı serçeciklerin bugünkü hâl-i pürmelâlinden dolayı... Kavuniçi üniformaları ile şehrin canlı ve sevimli bir parçasını oluşturan sokak temizleyicisi işçi kardeşlerim, bu serçeciklerin düşüp düşüp öldüğünü ve sabahları parklarda bu hava kirlenmesi kurbanlarının en az ikisini-üçünü topladıklarını söylüyorlardı.

Zaten her yerde hava kirlenmesinin teknik âletlerden önce ilk habercisi kuşlar. Hemen oradan kaçıyorlar. Kaçamayanlar, bizim halimiz size ibret olsun, der gibi düşüp ölüyorlar.

Berlin'de bunlar oladururken, Ankara'mız daha sunturlu bir hava kirlenmesi ile karşı karşıya... Orada zehirli gaz maskesi ile gezenlere şaşmamalı. Ankara'nın kirlenme oranı buranın 2. dereceli alarmının rakamları. Ankara'nın bir

numaralı derdi olan hava kirlenmesi yıllar yılı artarken, pek aldıranımız olmadı. Tehlike gelip kapıya dayanıncadır ki, buna karşı önlemler düşünmeye başladık. Yaz gelip kalorifer kazanlarının dumanı eksilince, oranın havasını yine tahammül edilir bulduk. Öbür kışa kadar yine her şeyi unuttuk. Böyle gide gide, bugünkü dayanılmaz hali bulduk. Arada yem boruları çalındı. Seyitömer'de dumansız yakıt üretileceği mavalı da bunların arasında idi. Avrupa ülkelerinin bazısında çevre kirlenmesine karşı bakanlıklar ihdas edilirken, bizde bunu hiç değilse müsteşarlıkla yönetmek isteyen siyasî bir parti, karşı partinin muhalefeti ile karşılaştı. Bütçe tartışmaları sırasında onun bu davranışı demagoji konusu bile oldu. Neredeyse bu en hayatî önemi, fantezi ve lüks sayacaklardı. Birer hayır kurumuna benzer kuruluşları ile yurdumuzdaki çevre kirlenmesine karşı harekete geçen ve bu arada elbette yararlı hazırlıklar da yapan kurumların çabaları da, eli kalem tutup da bu tehlikeyi çok öncesinden uyaran uzmanların gazetelerde çıkan yazıları da ve bu arada şu sütundan bizim sık sık yaptığımız uyarılar da, işin sadece platonik birer çeşnisi olarak kaldı.

Katı gerçeğin kapımızı Beethoven'in 5 Senfonisi uvertüründeki gibi tok sesle çaldığı şu günlerde artık herkes anlıyor ki, bu gidişle Ankara'da serçecikler yerine insancıklar da ölmeye başlayacak. İnsanların tedbirsizliğinden gelen afetler yine insanların kesin tedbirleri ile ortadan kaldırılamazsa, başkentimiz belki bir gün oturulamaz hale de gelecek. İşa-

retler öyle gösteriyor ki, bu gün sandığımızdan da yakındır.

Batı kıyılarımızdaki Efes'in, Milet'in, daha başka antik kentlerin başını yiyen, oradaki insanları başka, daha sağlıklı bölgelere kaçmaya zorlayan, denizin çekilmesi ile hâsıl olmuş bataklıklardı. Burada üreyen sivrisinekler ve onların neden olduğu sıtma afeti idi. DDT iki bin yıl önce keşfedilmiş olsa idi, böyle bir göç önlenir, tarihin seyri değiştirilebilirdi.

Ankara'yı, halkçı kalkınışımızın, İstiklâl Savaşımızın sembolü Ankara'yı böyle bırakılmış bir kent olarak görmek istemiyorsak, bütün beyin güçlerimizi bu görünür afeti durdurmaya, yavaşlatmaya ciddiyetle seferber etmemiz gerekir.

24 Ocak 1982

İNTİHAR MI, CİNAYET Mİ?

Andreas Baade ile birlikte Alman anarşistlerinin bayrağı olan Ulrike Meinhof, Stuttgart hapishanesindeki odasında ölü olarak bulundu. Resmî bildiri, onun kendini havlu ile pencere demirine asıp canına kıydığı yolunda idi. Ama çetenin hapishane dışındaki üyeleri, onun bir tertip sonucu öldürülmüş olduğunu iddia ettiler. İntihar etse, son anında yakınlarına iki satır bir şey yazmaz mı idi? Hem neden otopsi yapılırken içeri yakınlarından hiç kimse, örneğin kızkardeşi, analığı alınmamıştı? Olasılıklar şüphe, şüpheler kesin suçlamaya dönüştü. Almanya'nın çeşitli kentlerinde bombalar patladı, gösteriler yapıldı, polisle çarpışıldı, kanlar döküldü. Hele geçen haftaki cenaze töreninde yer yerinden oynadı.

Ben bu kızı 1968'de, Berlin'deki öğrenci başkaldırıları sırasında tanımıştım. O zaman Rudi Duschke'nin başı çektiği bu A.P.O. gösterilerinin tesadüfen içine düşmüş ve gözlemlerimi üç gün süren bir röportaj halinde yine MİLLİYET'e yollamıştım. İsyancılar, Alman Filolojisi binasını gözlerimin önünde yakıp yıkmışlardı. Theater am Hallischen Ufer'de Stalin'le ilgili bir piyes oynanırken sahneyi basıp gürültü çıkardıklarında da tesadüfen, seyirciler arasında bulunuyordum. Ulrike

Meinhof o tarihlerde solcu gençlerin bazılarının okuduğu Konkret dergisinde fıkralar yazıyordu. Bu derginin sahibi ve yazı işleri müdürü olan salon sosyalisti, entellektüel ve de ayrıca işini bilen Klaus Rainer Röhl'ün karısı idi. İki de şeker çocukları vardı. Röhl çifti, Hamburg'un kibar semti Blankenese'de lüks bir villada yaşıyorlardı.

Gel zaman git zaman, öğrencilerin ateşli lideri Rudi Duschke, Batı Berlin'de bir akşamüstü bisikleti ile evine dönerken kiralık bir katil tarafından beyninden vuruldu. Çocuk hemen hastaneye kaldırıldı, ameliyat edildi, hayatı kurtuldu, ama belleğini yitirdi. Sığındığı Danimarka'da özel bir eğitimle zihnî yeteneklerine kavuşabilmek için yıllar yılı tedavi görüyor. Bir kelime ile safdışı edildi.

Yine gel zaman git zaman, Konkret dergisinin ılımlı, insancıl fıkracısı güzel Ulrike, günün birinde lüks villasını, iki çocuğunu bırakıp sokağa indi, elinde silah, eylemcilerin arasına karıştı.

Fikirleri ile yaşamının büyük çelişkisini farketmişti. Bunu kocasına açtığında aldığı cevap:

— Sosyalizm gün günden hoyratlaşıyor, sen şimdilik kapitalizmin tadını çıkarmaya bak, oldu.

Yakınları Ulrike'nin yaşamındaki en büyük değişikliğin nedenini kocasının bu yanardöner cevabına bağlıyorlar. Her sözünde, her hareketinde içten olan, kendi kendini hiç yalanlamayan Ulrike, işte o anda yatağını paylaştığı kocasından da, onun temsil ettiği kaypak

salon sosyalistliğinden de soğuyuverdi. Jöton biraz geç düşmüştü ama düşmüştü.

Dünya, Ulrike'yi, bundan sonra, eli silahlı bir dişi kaplan olarak tanıdı. Yumuşak, seksi, entellektüel insancıl kişiliği gitmiş, radikal, acımasız, aşırı bir tedhişçi kesilmişti. Kısa zaman sonra çetenin başı oldu. Baskınlar tasarladı, hapishaneden adam kaçırdı, beş kişiyi öldürmek, elli cinayete de katılmak suçuyla bir numaralı devlet düşmanı ilan edildi.

Bir arkadaşını hapisten kaçırmak için beş suçsuz polisi öldürmek, davasını belgelemek için on masum yurttaşı kana bulamak elbet onaylanacak şeyler değildir. Ayrıca kafa yerine silahı konuşturmak, kaba güçle terör yaratmak, yüreklilik de değildir bence. Sadece çaresizliktir...

Ne var ki, Ulrike Meinhof, bu ölçüsüzlüklerin kendi davasına yarar değil, ancak zarar getireceğini göremeyecek kadar da hınçlı idi. Nitekim, 1972'de siyahlar içinde bir rahibe kılığında Hannover'de tutuklandığı zaman, makyaj çantasının içi silah dolu idi. Ulrike, o günden sonra hapishanede de savaşını sürdürdü. Eylemci her yerde eylem yapmalı idi. Ulrike, «Dünyayı, Amerikan emperyalizminin elektronik beyinler komuta merkezinden kurtarmak için toptan bir savaş»a girişmişti. Onca «Almanya'nın tutumu sömürü, açlık ve sefalet düzenini destekleyen faşist bir tutumdu.» «Yaşam ancak haklı bir dava uğruna kullanılırsa bir anlam kazanırdı.» Ulrike, «Dünyadaki tüm bahtsızları savunmayı, hem de silahla savunmayı işte bundan seçtiğini» söylüyordu. Hapis

onun gözünü korkutmamıştı. Hapiste de eylemini sürdürüyordu. Mahkemede her celse bir gösteri halini alıyordu. Hücresinde tutuklu arkadaşlarının dayanışması için planlar kuruyordu. Dışarıdakilere taktikler veriyordu.

— Kim ki, sonuna kadar direnmez, diri diri ölmeyi kabullenmiştir, diye yazmıştı yeraltı eylemleri sırasında.

Kısacası Roza Luxemburg'tan bu yana, Almanya böyle bir militan kadın görmemişti.

Evet işte Ulrike Meinhof öldü. Öldüğünde kırk bir yaşında idi. Hapishane müdürlüğünün zaptına göre, o gece, yatağını duvarın kenarından ayırmış, şilteyi hücredeki penceresinin altına sermiş, mavi beyaz hapishane havlusunu boynuna geçirmiş, bir iskemleye çıkıp kendini boşluğa bırakmış, gardiyanlar durumu ancak ertesi sabahki kontrolda öğrenmişler. Doktor raporu da intiharı doğruluyor.

İçine dönük dindar bir çocukluktan sonra yavaş yavaş dünyayı keşfeden, sonunda bir numaralı devlet düşmanı ilan edilen bu kadının yaşamına bir yazar, bir psikolog gözü ile bakınca, çeşitli eğilimlerine çeşitli neden tohumları bulmak mümkün. Kaba sofu bir rahibin kızı imiş. Belki fikirlerindeki taassup buradan geliyor olabilir. Babası Ulrike'nin hafifmeşrep anasından çok çekmiş. Kadın, adamı durmadan aldatır dururmuş. Ulrike'deki radikallik eğilimini bu «trauma»ya bağlamak da yanlış olmayabilir. Çıkarcılıkla aydınlığı aklınca bağdaştırdığını sanan kocasının pişkin felsefesi de onu kurulu düzenden alabildiğince soğutmuş olsa gerek. Kendi kişiliğini yakala-

yıp, ona uygun bir yaşamı seçen Ulrike, ihtimal silahı da kadın-erkek eşitliğinin son kertesi olarak ele almış olacak. Psikologlar, Patty Hearst'ün adını verdikleri bu yeni syndromun yeni yeni üzerine eğildiler. Bir doktor da Ulrike'nin beynindeki uru tedhişçiliğine neden olarak göstermeye kalktı. Bütün bunlar akla gelebilir, hatta az çok doğru da olabilir de, işi bir Dr. Jekyile Mr. Hyde ikileminin ilginçliğine indirgemek, acaba Ulrike Meinhof olayının toplumsal boyutunu biraz küllemek olmaz mı?

Bu kadar inatçı, bu kadar sonuna kadarcı bir kızın intihar olasılığını reddedenlere gelince, onlar galiba Ulrike Meinhof'un son durumunu gözden kaçırıyorlar. Kızın aylardır dünya kriminoloji tarihinde hiç bir kadın tutukluya uygulanmayan çok ağır koşullar altında gün günden nasıl eridiğini, nasıl delirecek hale geldiğini unutuyorlar. Bembeyaz duvarlı bir hücre düşünün, içindeki yatak, masa ve iskemle bembeyaz. Tepede yanan neonlar gece gündüz hiç sönmüyor.

Dış dünya ile bütün ilişkileri kesilmiş. Son bir yıldır gitgide ağırlaştırılarak uygulanan bu hücre hapsi, boyuna geçirilecek bir ilmiği insana özletmez mi? Üstüne titrediği kişiliğinin fire vermesi korkusu, bir ihtilalciye, bir vakitler kötülediği intiharı sevimli göstermez mi?

Kaldı ki, Ulrike Meinhof'un bu son eylemi oldu. Bazı Alman hapishanelerinde politik suçlulara uygulanan Nazi barbarlığının kalıntısı

insanlık dışı koşullara dünyanın dikkatini çekmeye yaradı.

Bence hikâyenin özeti budur.

«Para yitirmek az şey yitirmektir. Onur yitirmek çok şey yitirmektir. Cesaret yitirmek her şeyi yitirmektir» der bir yabancı atasözü. Sonuncuyu yitireceğine yakın kendi canına kıydı Ulrike Meinhof.

Bir insanı yıpratıp umutsuz bırakmak bile başlı başına ve çok sinsi bir ölüm aracı değil midir?

30 Mayıs 1976

ÜÇÜNCÜ REİCH'IN ÜÇÜNCÜ ADAMI

Bizim ortaoyununda bir muhavere vardır. Kavuklu, fırtınalı bir havada şemsiyesini açar ve İstanbul'un üzerinde uçmaya başlar. Sonra fırtına kesilir, iniş başlar. Mahalle çocukları onu görünce «Gökten adam yağıyor» diye kaçışırlar. Kavuklu Langa'da bir bostana, bostandaki koca bir lahananın içine düşer... Ve uyanır.

1941 yılının 10 Mayıs gecesi, İkinci Dünya Savaşı'nın orta yerinde, İskoçya göklerinden süzüle süzüle inen paraşütlü adamı görenler herhalde Langalı çocuklar gibi düşünmemiş olacaklardır. Hem bu seferki bir ortaoyunu rüyası değil, şaşırtıcı da olsa bir gerçektir. İnen kavuklu değil, adı ile sanı ile Üçüncü Reich'ın Hitler ve Goering'ten sonra gelen üçüncü adamı Rudolf Hess'dir.

Hess, iner inmez, Dük Hamilton'la görüşmek istediğini söyler. Dük gelir. Bu kalın kaşlı adamı ömründe tanımadığı için kendini niye görmek istediğine şaşar. Hess ona «İngiltere'ye büyük bir insanlık ödevi için geldim» der. Kendisini kralla, daha başka barış yanlısı büyüklerle görüştürmesini rica eder. Dükün adını hocası ve dostu Prof. Karl Haushofer' den duyduğunu, bu konuyu Haushofer'le de konuştuğunu belirtir.

Aynı saatlerde Hess'in yaveri, Bergtesgaden'daki Hitler'e, Hess'in bir mektubunu vermektedir. Sevgili Führer'ine canını feda edecek kadar bağlı ve hayran olan Führer Vekili Hess, bu mektubunda İngiltere ile ayrı bir barışın koşullarını müzakere etmek için Britanya adalarına uçtuğunu bildirmekte ve mektubunun bir yerinde şöyle demektedir: «Kabul ediyorum ki, bu projemin başarı şansı az. Ama bir denemek gerekti. Yazgım bana yardım etmez ve muvaffak olamazsam siz ve Almanya bundan büyük bir zarar görmezsiniz. Nihayet bundan haberiniz olmadığını ve benim deli olduğumu ilan edersiniz.»

Nitekim Hitler de bunu yapacaktır.

Hess, uzun mesafe uçağı olmayan bir Meseercshmidt 110'a, ek rezervuar taktırarak elinde bir harita ve pergel bu dönüşsüz yolculuğa sevgili Führer'inden habersiz mi çıkmıştı? Yoksa bu onunla danışıklı olarak girişilen bir iskandil hareketi mi idi? Hess, zihnî bir bunalım mı geçiriyordu, yoksa inadına bilinçli tutarlı ve sağlıklı mı idi? Gerçekten İngiltere ile Almanya arasında gereksiz kan dökülmesini istemeyen insancıl bir itinin etkisinde mi idi? Yoksa Führer'inin gizliden gizliye planladığı Rusya taarruzundan önce müttefikleri şaşırtmak için bir manevra mı çeviriyordu?

Bu altı olasılığın her birine eli yüzü düzgün gerekçeler yaratan yorumcular çıktı. Ama bu gerekçelerin her biri de yine eli yüzü düzgün karşı belgelerle yalanlandı.

Bugüne dek Hess muammasının içyüzü tam aydınlığa kavuşamadı.

Rudolf Hess, bu karmaşık kişiliği ve mutsuz yazgısı ile belgesel romancılara, belgesel tiyatro yazarlarına çok ilginç bir konu olsa yeridir. «Oppenheimer Davası» adlı eseri ile belgesel tiyatronun babası sayılan dostum Reinhardt Kipphardt ve Troçki'nin son günleri üzerine bir oyun yazan Peter Weiss'in bu konuya bugüne dek neden yanaşmadıklarına hâlâ şaşarım. Ben Rudolf Hess'i Almanya'daki üniversite öğrenciliğim yıllarında birkaç kere yakından görmüş ve Hitler'in göründüğü her aktüalite filminde, yani her hafta, onu Hitler'in peşinde, yamacında, dümen suyunda bir yaver olarak izlemiştim. Fanatizm ve aşırı bağlılık onun karakteristiği idi. Hess, Münih'te iktisat okumuş, Karl Haushofer'le, geopolitik bilimin bu öncüsü ile orada tanışmıştı. Politikada «hayat sahası» öğretisini ortaya atan bu profesörün ana fikirlerinden biri de İngiltere'nin kendi imparatorluğunda egemen olması, Almanya'yı Avrupa'da serbest bırakması gereği idi. İngiltere ile Almanya'nın aynı ırktan olduklarını, tam bir anlaşma içinde hareket etmeleri gereğini savunuyordu. Bu ana fikirleri Hess de benimsemiş, Hitler'in de İngiltere'ye karşı düşmanlık beslemediğine gerek savaş içinde, gerek savaş sonrası onunla iyi geçinmeyi candan arzuladığına inanmıştı.

Churchill İngiltere'ye gelen Hess'le şahsen konuşmayı reddetmişti. Buna çeşitli anlamlar verilmesini sakıncalı buluyordu. Ama ileri gelen İngiliz devlet adamlarının onunla konuşmasını engellememiş, hatta kolaylaştırmıştı. Belki Hess'in ağzından bir şeyler kapmayı umu-

yordu. Hess gerek İvone Kirkpatrick'le, gerek Sir John Simon'la, gerek Lord Beaverbrook'la yaptığı konuşmalarda Führer'ine karşı bağlılığına ve hayranlığına gölge düşürecek hiçbir şey söylememiş, tersine onu yücelttikçe yüceltmiş, İngilizleri Hitler'in ve Almanya'nın kesin zaferine inandırmaya çalışmıştı. Aksi halde denizaltı bloküsü ve uçak savaşları sonucu Britanya adalarının açlıktan kırılacağını, İngiltere teslim olup da imparatorluk hâlâ savaşta dirense bunun ada halkının mahvını önleyemeyeceğini uyarı yollu, tehdit yollu duyurmuştu. Hess boşuna bunca insanın ölmesine razı değildi. Bunu önlemenin çaresi ise basitti. İngiltere, Almanya'nın kıtadaki hareketlerine engel olmamalı, İtalya ile sulh imzalamalı, Irak'ı boşaltmalı ve Almanya'ya eski sömürgelerini geri vermeli idi.

Hess'in sultanlığı kısa sürdü. Bir süre sonra adi tutuklu olarak bir İngiliz hapishanesine gönderildi. Bugüne dek 38 yıl süren tutukluluğunun ilk yedi yılını orada geçirdi. İlk intihar teşebbüsüne orada girişti. Nürnberg muhakemesi sırasında bir süre belleğini yitirmiş rolü oynadı. Sonra birdenbire aklen sağlam olduğunu iddia etti. Yargıçlar da aynı kanıda olmalılar ki Hess'i ömür boyu hapse mahkûm ettiler. Şimdi 31 yıldır Spandau hapishanesinde kalıyor. Orada iki kere daha canına kıymaya kalktı. Arada ömür boyu tutuklu olan Baldur Von Schirah ve Albert Speer serbest bırakıldılar. Ama Ruslar Hess'in serbest bırakılmasına «njet» dediler.

İşte şu geçtiğimiz hafta Spandau hapisha-

nesinin bu tek tutuklusu geçirdiği bir kan dolaşımı rahatsızlığı yüzünden yine gazetelerin ilk sahifelerinde yer aldı. Hastaneye kaldırıldı. Sonra taburcu edildi.

Koca hapishanede bir tek hücrede 84 yaşındaki bu bitik adam yatıyor. Hapishanenin dört ulustan, subay, asker, hukukçu, yönetici ve personel toplamı 42'yi bulan görevlileri şimdi bu tek tutuklu yüzünden maaş alıyorlar. Bu acayip hapishanenin bir milyon markı bulan yıllık masrafını da tabiî Alman vergi mükellefleri yükleniyor.

Oldukça garip bir alınyazısı varmış şu Hess'in. Savaşa son vermek için, kimine göre delice, kimine göre akıllıca, tek teşebbüsü yapan tek nazi, şimdi boşalan hapishanede en ağır savaş suçlusu olarak ölümünü bekliyor. Ne demeli. Üçüncü Reich'ın üçüncü adamı olmak kolay mı? Elbet bunu insana ödetirler. Rusların bu inadı Hess'i nasyonal sosyalizmin son simgesi saymalarından ileri geliyor olsa gerektir.

7 Ocak 1979

BERLİN TÜRK ŞEHİTLİĞİNDE

Sefaretler, başkonsolosluklar yurdun yabancı diyarlardaki adacıklarıdır. Her gittiğim yabancı ülkede onlara bir nezaket ziyareti yapmayı âdet edinmişimdir. İster sıcak, ister soğuk karşılasınlar. Ben ödevimi yaparım. Büyükelçiler, başkonsoloslar bazen sınıf, bazen okul arkadaşım çıkarlar. Bazen de oğlum yerinde tanımadığım kimseler. Ben saygıda kusur etmem. Benim saygım bayrağadır. Gönderinin cinsiyle pek uğraşmam. Sefaretten sonra, eğer orda varsa Türk mezarlığına uğrarım. Yıllar önce bir UNESCO toplantısı için Bükreş'e gittiğimde büyükelçi olarak dostum ve okuldaşım Kâmuran Gürün'le karşılaşmaktan sevinç duymuştum. Gürün beni aldı, Bükreş'deki Türk Şehitliğine götürdü. Mutat mahviyeti ile hiçbir şey söylemedi ama ben bu Türk mezarlığının düzenlenmesinde onun vefalı özeninin ve ince zevkinin emarelerini sezmiştim. Çoğu Galiçya cephesinde şehit düşmüş erlerimiz son uykularını bayrağımızın dalgalandığı bu bakımlı toprak parçasında uyuyorlardı.

Berlin'deki Türk Şehitliğine de Ay Yıldızlı bir kapıdan giriliyor. Duvarları komşu garnizon mezarlığı gibi kırmızı tuğladan... Berlin'in şimdi artık yerini Tegel'e bırakmış eski havaalanı Tempelhof'un hemen yakınında,

Colobiadamm metro durağının az ilerisinde... Geçen yüzyıl ortasında buraları Hasen Helde «Tavşan çalılığı» diye anılan halî bir arazi imiş. Bugün de öyle ya... Çevre sakin ve sessiz. Ilık bir yaz rüzgârı yaşlı kestane ağaçlarının yapraklarını hışırdatıyor. Aylardan ramazan, günlerden de cuma olduğu için mezarlığın içindeki mescit gibi kullanılan Türk tipi evin hoparlöründen vaizin Hazreti İbrahim'in kıssasını anlatan yumuşak sesi geliyor. İkişer üçer kişilik gruplar halindeki on beş yirmi mümin ya abdest alıyorlar, ya da almış öğle namazını bekliyorlar. Solda sekizgen bir kaidenin üzerinde beş yüzeyli bir sütun yükseliyor. Beş yüzeyin her birinde buraya ilk defnedilen beş hariciyecimizin adları yazılı. Bunların arasında Ali Aziz efendinin kitabesini arıyorum. İlk gömülen o... Kitabe şöyle diyor:

«Devlet-i Aliye-yi Osmaniye'nin Prusya nezdindeki fevkalâde murahhası orta elçi olduğu halde terk-i dağdağa-i cihan iden Ali Aziz efendi... Hicri 1315.»

Elimdeki kır çiçekleri buketini onun mezar kitabesi önüne bırakıyorum.

Bu Türk mezarlığının tarihi, demin sözünü ettiğim Bükreş'deki şehitliğimizden çok çok daha eski. Ta 1798 yıllarına uzanıyor. Üçüncü Sultan Selim'in Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm nezdindeki elçisi Ali Aziz Efendi, 29 Ekim 1798 yılında kroniklerin yazdığına göre «Berlin'in sert iklimi ile uyuşamayıp» vefat edince Prusya hariciyesini bir telaş almış. O dönemlerde Berlin'den İstanbul'a gitmek aylar sürüyor. Yüksek rütbeli bir Müslüman ölüyü

nereye defnetsinler. Kral bu halî arazinin sahibinden, 40 taler karşılığı küçük bir arsa almış ve elçimiz için alelacele bir kabir hazırlatmış. Yine kronikler yeşil bir örtüye sarılı tabutun sefaret mensuplarından oluşan bir cenaze alayı ile buraya getirilip gömülüşünü ayrıntısı ile anlatıyorlar. Aradan beş yıl geçmiş. 28 Nisan 1804'de Berlin maslahatgüzarımız Mehmed Esat Efendi de vefat edince aynı makbereye defnedilmiş. Gel zaman git zaman mezar unutulmuş. Etrafındaki çit yıkılmış. Mezarın yeri kaybolmasın diye konulan kaya yok olmuş. 1836'da bir köylü oraları ekerken mezar duvarına rastlamış. Haber vermiş. Yaşlılar vaktiyle orada bir Türk mezarı bulunduğunu hatırlamışlar. Resmî makamlar işe müdahale etmiş, bu sefer Fransızca kitabeli ve üstü kavuklu iki mezar taşı yaptırılarak ölülerimizin mezarı başına konulmuş. Çevresine ıhlamur ve akasya ağaçları dikilmiş. Korumak için de sınırına kırmızı tuğladan bir duvar örülmüş, üstüne dikenli tel koymuşlar. 28 Ağustos 1839'da «Berlin sefaret-i seniyesi serkâtibi» Rahmi efendi 24 yaşında iken Wilheim Strasse 73'deki sefaret binamızda vefat edince buraya gömülen üçüncü Türk olmuş. Öbür iki ölümüz, 1853'de muhtemelen Prusya ordusuna staja gönderilmiş genç astsubay Rasim efendi ile yine adı tesadüfen Aziz olan bir genç. Otuz yıl boyu bu küçük Türk mezarlığı kendi başına bırakılmış. Arada bir, sefaret erkânı içinde buraya gelip ölülere Fatiha okuyanlar olurmuş. Berlin'de ölen Türkler çoğalmaya başlayınca mezarlığın büyütülmesi zorunluğu başgöstermiş. 1856'da

o zamanki elçimiz Kemal Efendi bunu Alman dışişleri sorumlularına söylemiş. Bunun sonucu olarak da Alman devleti bu araziye ek arsa alıp bize hediye etmiş. Bir süre sonra yeni şehir düzenlemesinde o yöreye yerleşen Franzer kışlasına büyük bir mezarlık gerektiğinden Prusya Harbiye Nezareti elçiliğimizin Sultan nezdinde aracılığını istemiş. Vaktiyle sadece üç diplomatımızın medfeni iken yavaş yavaş bir İslam mezarlığı olarak gelişen Türk mezarlığının, Franzer Kaserne mezarlığı olarak büyütülecek alanın karşısında daha büyük bir araziye nakli hususunda muvafakat rica etmiş. Sultandan olumlu cevap gelince de, şimdiki saha bize verilmiş. 29 Aralık 1866'da nakil dinî ve resmî büyük bir törenle icra edilmiş! Sefirimiz Aristaki Bey medfun Türk memurlarının ve diğer rahmetli Türklerin anısını tazeledikten sonra, tüm Türk sefareti erkânı Prusya Harbiye, Hariciye Nezaretleri temsilcileri ve davetliler önünde başka dinden bir ulusa payitahtında böyle bir mezarlık hediye etmenin hem uygarlık hem insanlık kanıtı olduğunu belirterek Kral I. Wilhelm'e teşekkür etmiş. Bu arada da Sultan Aziz'in buradaki medfun ilk beş Türk'ün Arap harfleri ile ve altın yaldızla yazılmış kitabelerini havi beş yeşil kitabe yapılmasını ferman ettiğini bildirmiş.

İşte demin size tarif etmeye çalıştığım ve metnini okuduğum kitabeler bunlar. Bunların üzerinde eski jandarma kulübelerinin yüzeyi gibi ama ondakinden daha ince kırmızı beyaz çapraz velevli sütun ve onun üstündeki yaldızlı ay yıldız, Sultan Aziz'in bu arzusunu yerine

getirmek üzere Alman mimar Voigtel tarafından yapılmış. Bugün Türk Şehitliği adını taşıyan mezarlığın merkezini de bu yukarı doğru döne döne çıkan kırmızı beyaz yollu sütun oluşturuyor.

Tempelhof düzlüğündeki şehitliğimiz bahçesindeki ağaçlar, altında yatan 300'ü aşkın Müslümanı gölgeliyor. Türkler dışında Afganlı, Mısırlı, Filistinli, İranlı, Tunuslu Müslümanları da barındırıyor şehitliğimiz. Buraya en çok himmeti geçenlerden biri olan 1911-1924 arası Berlin Büyükelçiliğimiz başimamı Hafız Şükrü Bey de Almanken ihtida eden eşi ile burada yatıyor. Berlin'de Kaststrasse'de Taşnak teröristleri tarafından öldürülen Talat Paşa da ilkin burada medfunken, daha sonra bilindiği gibi, kemikleri vatana nakledildi.

Şehitliğimiz üzerine Berlin'deki Staatsbibliothek Devlet Kütüphanesi'nde en az 14 doküman var. Ayrıca Berlin'de uzun yıllardır başarı ile çalışan ama yurdu ile ilgisini hiç azaltmayan dostum Dr. Talib Arban'ın arşivinden de yararlandım. Dışişlerimizde arşivcilikle uğraşan Sayın Bilal Şimşir'i ilgilendirir diye buradan çıkardığım bir bibliografyanın fotokopisini Ankara'ya yollayacağım.

Bu yazı fazlaca belgesele kaçtı ise kusura bakmayın.

Yurt dışında yatan ölülerimize gösterilen saygı ve özen hepimizi yakından ilgilendirse yeri.

Hiç unutmam, lise son sınıfta iken Bulgarların Razgrad'daki Türk mezarlığına yaptıkları çirkin tecavüze karşı o zamanki Millî Türk

Talebe Birliği Başkanı Tevfik İleri'nin yönetiminde bir karşı gösteri yapmış, İstanbul'daki Bulgar Mezarlığı'na giderek bir çelenk koymuş, ölülere nasıl muamele edileceğini göstermiştik. Biz Türkler kendi ölülerimize olduğu gibi yurdumuzdaki yabancı ölülere de en saygılı bir milletizdir. Dışardaki buna paralel hareketler de her zaman vurgulanmaya değer diye düşündüm.

30 Mayıs 1980

«Açıkgözleri jandarma yazıyorlar» diye bir söz vardır halk dilimizde. Alman makamları da sonunda bizim oradaki işçilerin zekâsını kabul etmiş olmalılar ki, son günlerde Türkleri polis yazmaya başlamışlar. Alman, enine boyuna düşünüp taşınmadan, her seçeneği bir bir gözden geçirmeden, sakıncasını, yararını tartıp biçmeden, durduğu yerde böyle bir işe girişmez, vardır elbet bir hikmeti.

Bizim oradaki işçilerimiz bugüne kadar daha çok fizik güçleri, fazla mesai yapıp para biriktirme hevesleri, bir de kavgacılıkları, yürekliliikleri ile tanınıyorlardı. Hatta bu son iki nitelikleri bazen —bazen değil de daha çok— kadın, kıskançlık ve benzeri vesilelerle göstermeleri, Alman makamlarını ne zamandır koyu koyu düşündürmekte idi. Şimdi bu kabına sığmayan delikanlı enerjiyi, düzen bozucu kavgalardan, cinayetlerden alıp kanun yolunda meşru bir vuruşkanlığa kanalize etmek, hiç de fena akıl olmasa gerek.

Zaten, bunun benzeri Amerika'da denenmiş ve çok iyi sonuç vermişti. Amerika, oradaki yabancı unsurlar içinden alınan savaşçı gençlerin, en çok polis örgütünde yararlı olabildiklerinin canlı bir örneğidir. Orada polislerin çoğu ve en başarılılarının İrlanda, İtalya, Afrika, İskoçya ve İskandinavya kaynaklı olanlardan çıkışı bir rastlantı olmasa gerektir.

Düzen bozucu kefeden eksiltilen bu güçler, şimdi düzen koruyucu kefeye eklenerek bir taşla iki kuş vurulmuş oluyor.

Almanya'daki Türkler işten kaçmaz. Hatta tam tersine fazla mesaiden çok hoşlanır. İş ki, sonunda DM olsun. Şimdi Alman polis örgütündeki en ağır, en rizikolu işlerde de seve seve çalışır, hatta gönüllü olarak buna talip bile olurlar.

Bu yeni alanın sevgili işçilerimize sade maddî değil, psikolojik bakımdan da büyük yarar sağlayacağı ortadadır.

Bugüne kadar gerek dilbilgisi yetersizliğinden, gerek kendilerininkinden daha gelişmiş bir toplumun içinde bocalayıştan gelen uyuşumsuzluk ve dolayısıyla aşağılık komplekslerinin yerini, şimdi oradaki devlet gücünün paralelinde, saygın ve sözü geçer bir görevde çalışıp düzen koruyuculuğu yapmanın üstünlük duygusu alacaktır. Para uğruna elin gâvurunun eciri olmaktan yakınan onurlar, şimdi yine para uğruna yine aynı elin gâvurunun bekçisi olmaktan övünç bile duyabileceklerdir. Toplum hizmetleri bakımından çöpçülük yapıp kentin pisliğini toplamakla, polislik edip hırsızları, katilleri, serserileri toplamak arasında fark yoksa da bunu yukarıda da söylediğimiz gibi, zaten aşağılık kompleksi içindeki bir işçiye anlatmak her zaman kolay olmaz. Varsın polis de olsunlar. Hem bakarsınız polise alman Türkler içinde bu alanda çok ilerleyenler pratik zekâları ile Alman meslektaşlarını geride bırakırlar ve hatta bir gün Türkiye'deki polis örgütünü ıslah etmek için uzman olarak

getirilecek elemanlar bile çıkabilir. Bekleyelim ve görelim.

Türkleri polis yazma girişimi oradaki işçilerimizi Almanlaştırma politikasının sadece bir safhası. Almanların oradaki nüfus azalması karşısmda özellikle Türk işçilerinin çocuklarını Almanlaştırmaya yönelik bazı kolaylıklar sağladıkları da gelen haberler arasındadır.

Almanların yetişkin Türk işçilerinden çok, onların orada doğup büyümüş çocuklarına nişan alan bu Almanlaştırma politikasına ise hiç şaşmamalı. Yetişkin yaştaki işçiler yurttan oraya gittiklerinden beri dil zorluğu, uyuşum zorluğu çekmekte, ayrıca bir ayakları yurtta olduğu için her yıl Türkiye'ye milyarlara yakın para göndermekte ve çoğunluk itibarıyla günün birinde şişkin cüzdanla yurda dönüp orada patron olacakları bir iş kurmayı tasarlamaktadırlar. Buna karşın onların Almanya'da doğup büyüyen, bir kısmının anası da Alman olan çocukları, Almanca'yı Almanlar kadar iyi konuşmakta, o toplumun düzenine, gelenek ve göreneklerine göz açtıkları için de oraya çok rahat uymaktadırlar. Gittikleri okullarda Alman arkadaşlarından daha başarılı olduklarını bizzat görmüş ve Alman öğretmenlerinden duymuştum. Alman makamlarının şimdi ekonomilerinin âcil ihtiyacı olan taze kanı zaten bu işe hazır ve elverişli yetiştirilmiş Türk çocukları ve delikanlılarından sağlamaya kalkışmaları doğaldır. Türkiye'ye oldukça yabancı büyüyen bu çocuklara, on sekiz yaşından sonra kolaylıkla Alman uyrukluğuna geçme olanakları şimdiden sağlanmaya başlamış bile. Al-

manya'nın çeşitli eyalet başbakanlarının, Türk çocuklarının Alman uyrukluğuna geçme hallerinde önlerine hiçbir engel çıkartılmaması için önlemler aldıkları, hatta Kuzey Vestfalya Eyalet Meclisi'nin bu konuda bir yasa tasarısı bile hazırladığı gelen haberler arasındadır. Bu tasarı daha önce Alman uyruğu olmakla ilgili eski yasayı değiştirip oradaki çeşitli engelleri ortadan kaldırmaktadır.

Bu durumda gerek yetişkin işçilerden isteyenlerin, ama daha çok zaten bu işe teşne olan gençlerin çoğunun, öbek öbek Alman uyruğu olma kuyruğuna gireceklerini tahmin etmek pek de kâhinlik sayılmaz.

Ne demeli? Alan razı, veren razı. Biz onların onurunu, çıkarını, geleceğini benimseyip ne önlemler aldık, onların dertleri, ihtiyaçları ile ne kadar ilgilendik ki, şimdi şunu yapın bunu yapmayın diye onlara karışabilmek yüzünü kendimizde bulalım. Onlar da işte şimdi kendi akılcağızları ile kendi göbeklerini kendileri kesmeye kalkar, kendi yazgılarını kendi kararları ile saptar, yurt sevgisinden çok mark sevgisine ağırlık veren kararlar alırlarsa, bunun suçu yalnız kendilerinin mi olur?

Atatürk, «Ne mutlu Türküm diyene» derken, bu mutlu Türklüğün maddî ve manevî gerekçelerini de yaratmış bulunuyordu. Bu gerekçeleri **elbirliği** ile yeniden yaratamazsak, beyin göçü ile başlayıp, kol göçü ile süren bu kaçışı önlemek imkânsızlaşacaktır.

Biz hâlâ birbirimizle boğuşup duralım. Eloğlu atı almış Üsküdar'ı geçiyor.

Hem de bizim öz atımızla...

16 Eylül 1979

BİR ARA SEÇİMİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Hayır. Bizim ara seçimlerden söz edecek değilim. Etsem de neye yarar? Şu ara ağzını her açan, kalemi her eline alan zaten bundan bahsediyor. Yorum üstüne yorum yapılmakta. Araba kırıldıktan sonra yol gösterenler, «Ben vaktiyle dememiş miydim»ciler mi istersiniz, beş sıfırlık bir zafere karşın hâlâ parlamento aritmetiğini istediği kıvama getiremediği için alargada durup asıl umudunu erken seçim manevralarına bağlayan AP'ye yeni stratejiler öğütleyen aklı evveller mi ararsınız, hepsi var. Ahkâm çıkarma meraklılarına iş çıktı. Birkaç hafta, belki de daha uzun zaman, bu zevklerinin tadını çıkarırlar. Sonra iyi kötü bir hükümet oluşturulur. Ama o da dingildek bir dengeye dayanacağından gelsin yine, ya şimdiki uzantıda, ya da tersine dönmüş rollerle, bir kısır döngü çatışması. Yine birinin ak dediğine öbürü kara diyecek. Yine şu partili umum müdürün icraatını öbür partili yüksek bürokrat sinsice sabote edecek. Yine dairelerdeki partizan dalaşması işleri aksatacak. Yine yurttaşın işi sürüncemede kalacak. Yine ülkenin manevî birliği gün günden yıpranacak. Yine dış düşmanların iç düşmanların ekmeğine yağ sürülmüş olacak. Bu yineleri sütunlar dolusu uzatmak neye yarar?

Evet! Size başka bir ara seçimden söz etmek istiyorum. Başka bir ülkede yapılan, ama bizimki kadar yeni, çiçeği burnunda bir ara seçimden. Geçen hafta Federal Almanya'nın Bremen eyaletinde yapılan mahallî seçimleri yakından izledim. Onu anlatmak istiyorum. Alman Anayasasına göre üç eyaletin öbür eyaletlerden ayrıcalığı var. Berlin, Hamburg ve Bremen eyaletlerinde Stadt-Staat kent-eyalet adı verilen bir statü uygulanıyor. Bu üç eyalette yapılan seçimler bütün öbür eyaletlerde yapılan seçimlerle aynı tarihte değil, başka başka tarihlerde yapılıyor. Böylece o sıradaki politik barometreyi gösteren bir ara seçim niteliği de taşıyor. Bu kent-eyaletlerde seçilen meclis, o kentin belediye meclisi işlevini de üstlendiği için o eyaletin başbakanı aynı zamanda o kentin belediye başkanı da oluyor.

Bremen seçimlerinde Hıristiyan Demokratların seçim öncesi yüksekten atışlarına karşın şanslarının büyük olmadığı tahmin ediliyordu. SPD'nin öne geçeceği kolayca kestirilmekle birlikte iktidara kesin çoğunlukla mı yoksa bir koalisyon zorunluğu ile mi geleceği merak ediliyordu. Seçimler sade Bremen'de değil tüm Almanya'da büyük ilgi ile izlendi. Televizyon, sonuçları saati saatine veriyordu. SPD kesin çoğunluk umudunu yitirmiş gibiydi. Röportajcılar SPD yöneticilerine hangi parti ile koalisyon yapacaklarını sormaya, çeşitli alternatifleri göz önünden geçirmeye başlamışlardı ki, sonucu alman son köy sandığındaki 226, evet yalnız 226 oy, birdenbire bu partiye kesin çoğunluğu ve gelecek seçimlere

kadar Bremen'in yazgısına tek başına hakim olma olanağını sağladı. Bremen parlamentosu tam yüz kişilik. Milletvekilliklerinin 52'sini SPD, 33'ünü CDU, 11'ini de FDP aldı ki, bu sonuçta bir olağanüstülük yoktu. Seçimin asıl olağanüstülüğü başka bir alanda oldu. Küçük ve umutsuz sayılan partiler içinde bir yepyenisi, yani «Yeşiller» bu seçimde herkesi şaşırtan bir hamle ile meclise dört milletvekili sokuverdiler. Bu, Yeşillerin sözcüsünün de televizyonda belirttiği gibi, «Tarihî bir olay»dı. Politik örgütleşmelerini henüz yeni gerçekleştiren ökolojistlerin bir Avrupa parlamentosuna ilk adım atışları benim gibi bu akımı ilk gününden beri ilgi ile sempati ile izleyen herkesi sevindirse yeri idi. Sevgili okurlarım ökoloji konusunda bu sütunlarda sık sık ısrarla duruşumu hatta eski büyükelçi şimdi de entellektüel bir fıkra yazarı olan Sayın Ekrem Apaydın'ın bana Türkiye'de ökoloji bayraktarlığı payesi tevcih eden lütufkâr yazısına buradan verdiğim cevabı, belki anımsayacaklardır. Bu cevapta sayın dostuma ökolojiyi çok esaslı bir alan saydığımı, bunun bayraktarlığını yapmanın çok onurlu ve zevkli bir şey olacağını bilmekle birlikte kendimi böyle bir onura layık bulmadığımı, ama Türkiye'de ökolojist bir cereyan başlarsa karınca kaderince yardımcı olacağımı yazmıştım.

Gelelim yine Alman ökolojistlere. Onların Fransa'da Brice Lalonde'un ve Fransız ökolojistlerin varamadığı bir seçim başarısına varmaları, Almanya'daki durmuş oturmuş partilerin feleğin çemberinden geçmiş rutin

yöneticilerini o kadar şaşırttı ki, seçim sonu sportmenliğine hiç yakışmayan bir öfke ile Yeşiller'i küçümseyen demeçlerinde tutarlılık kaygusunu bile unuttular. Bu kodaman partilerin kalantor yöneticileri ile yeni partinin genç ve sporcu temsilcileri daha ilk bakışta görünüm olarak bile bir tezat teşkil ediyorlardı. Birinciler son model ısmarlama elbiseli, ütülü gömlekli, kaliteli kıravatlı, iki dirhem bir çekirdek damat adaylarına benziyorlardı. Hepsi de aynı fabrikadan çıkmış iğreti bir seçim gülücüğünü ihmal etmemeye özen gösteriyorlardı. Hepsi de aynı retorik hocasından ders almışçasına birbirlerine şaşılacak derecede benzeyen konuşma kalıplarına başvuruyor, çok şey söylüyor görünüp hiç yeni bir şey söylememe sanatındaki becerilerini belgeliyorlardı. Oysa Yeşiller daha dış görünüm bakımından onlardan ne kadar sade, ne kadar pozsuz, ne kadar olduğu gibi idiler. Üstleri başları fakir, alçakgönüllü, ama tertemizdi. Berikilerin lafazanlığına karşı bunlar çok az, ama öz konuşuyorlardı.

Televizyon röportajcısının da ökolojiden pek haberi yoktu. Basit kamuoyundan öte bir bilgi sahibi değildi. Ökolojiyi doğayı korumak, kuşları, çiçekleri, hayvanları sevmek gibi naif ve romantik bir cereyan saydığı için ağabeyce bir sevecenlikle genç bir Yeşile,

> «Parlamento büyük çekişmeler alanıdır. Sizin politik bir programınız yok. Siyasî bir savaşım içinde onlarla boy ölçüşecek gerçekçi bir politik formasyonunuz

yok. Bu tecrübe eksikliğinden ötürü hayli zorluk çekeceksiniz,»

yollu bir nasihata geçiyordu ki, genç Yeşilden bu kütlük pası değerlendirmesini boşuna bekledim. Ama o, seçim sevinci ile çok heyecanlı olduğu için susmayı yeğledi. Karşısındakinin ökoloji konusundaki naif ve romantik cehaleti ile alay bile etmedi. Sadece gülümsemekle yetindi.

Oysa daha ilk gününden, hem spikere, hem de kendilerini küçümseyen kodaman partilerin sözcülerine şöyle toptan bir cevap verebilirdi:

«Bizim rutin ve kaşarlanmış politikacılarla aynı dili konuşmayacağımız ve onların üçkâğıtçı metotlarını kullanmayacağımız muhakkak. Kafa yapılarımız da onlarınkinden çok farklı. Onlar hesaplarını hep günü kazanmak için yaparlar. Kısa vadeli düşünürler. Yaptıkları en uzun hesap da dört yıl sonraki seçimleri kazanma hesabıdır. Biz hesapları gelecek yarım yüzyıla ve ileriki yüzyıllara göre yaparız. Biz seçim kazanmak meraklısı değiliz. Biz tüketim toplumunun ve bilinçsizce harekete geçirilip kontrolu elden çıkan güçlerin sözde gelişmeci ama aslında doğa ile birlikte insanı da yok olmaya götüren deli gidişini durdurmak, değiştirmek için çalışıyoruz. Çıkar gruplarının büsbütün azdırdığı bu deli gidişin deli bir gidiş olduğunu anlamak için, onların koşullandırmalarının ipini pazara çıkarmak gerek. Biz insanlara bu sağlıklı dü-

şünüş tarzını getirmeye çalışacağız. Siz isterseniz bunu yine ütopist ve platonik, naif ve romantik saymaya devam edin. Ökoloji bunların hiçbiri değildir. Müspet bilimlerin yalnız ve yalnız müspet bilimlerin verilerine ve ortadaki bazı korkunç gerçeklerin bağırganlığına dayanan en gerçekçi düşünüş tarzlarından biridir.»

Evet, böyle diyebilirdi. Demedi. Demek de o kadar önemli değil ayrıca. Önemli olan bu yolda siyasî eyleme geçmek. Gerçekten de kodaman partilerin ortak koşullandırmaları karşısında başka seçeneklerin de varolduğunu göstermek. Bu da en iyi parlamentoda yapılır.

Ne çare ki çağımızda bir fikre yaygınlık sağlamanın, kamuoyu oluşturmanın en pratik yolu parlamentodan geçiyor. Parlamentoda sözcüsü olmayınca nice olumlu fikirler karanlıkta göz kırpmaya benziyor.

Bremenli Yeşiller'in tarihte ilk defa parlamentoya dört milletvekili seçtirebilmiş olmaları gerçekten «tarihî bir olay»dır. Seçmenlerinin çoğunluğunu aydınlardan ve genç kuşaktan alışları da geleceğe yönelik bu cereyanın, güvencesini daha da artırıcı bir öge oluyor. Buraya mim koyalım.

21 Ekim 1979

YİNE YEŞİLLER ÜZERİNE

Sevgili okurlarım hatırlayacaklardır. Geçen aralık ayında, Almanya dönüşü yazdığım bir yazıda, Alman Yeşiller'in Bremen seçimlerinde yalnız Almanya'yı değil, dünyayı da şaşırtan bir başarı kazandıklarını, çok yeni bir kuruluş olmalarına karşın Bremen Meclisi'ne dört milletvekili soktuklarını bildirmiştim. Yine o yazımda, ökolojistlerin bu beklenmez başarısının hangi nedenlere dayandığını tahlil etmeye çalışmış, politik platformda söz sahibi olmalarının çok uzak olmadığına değinmiştim. Bu benimki ne bir önsezi, ne de kehanetti. Seçim stratejisi, politik organizasyon ve ayak oyunu bakımından çok saf ve naif olan ökolojistlerin bütün bu acemiliklerine karşın malın gözü politik partiler arasında kendilerine dört sandalyelik de olsa yer açabilmiş olması, seçmen kütlelerinin başkalarında arayıp da bulamadığı bazı umutları onlarda bulmalarından ileri geliyordu. Gerek aynı olumlu sonuçlara henüz varamamış Fransız ökolojistleri, gerek Alman Yeşilleri, sade politik rutin bakımından değil, ideoloji ve fikriyat bakımından da pek enine boyuna hazırlıklı değildiler. Çevre kirlenmesine karşı toplaşmış platonik hayır kurumlarının, atom enerjisine karşı diklenen derneklerin fikir ve

slogan dağarcığından olduğu kadar, onların üyelerinin maddî ve manevî katkılarından yararlanarak büyüyen bu akımın fikriyat değirmeninin asıl suyunu Roma Okulu'nun ünlü iktisatçıları sağlamış bulunuyorlardı. Tüketim toplumunun başdöndürücü hızı içinde geleceğe yönelik sakıncaları, hatta daha doğrusu insanlığın sonunu dahi getirebilecek felaketleri öngören bu iktisatçılardır ki, bu savın sade akademik bir varsayımda kalmamasını, politik alanda eyleme geçip sesini duyurmasını âdeta zorunlu kılmışlardı. Böylece akımın saygınlığı ve bilimsel sağlamlığı entelektüel çevrelerde yeniye aç gençlere çekici geldi. Bu sağlam bilimsel taban eksik olsa idi ökolojistler açık havayı, doğayı seven, atom enerjisinin sakıncalarını, kalabalıklaşan şehirleri, mekanikleşen insanları, pislenen havayı, denizi, gürültüye boğulan yaşamı makûl ve insanca bir yaşayış tarzı ile düzeltmeye çalışan saçlı sakallı, sportif dirilik içinde izcivari bir sürü romantik delikanlı sayılmak, küçümsenmek rizikosuna bile kolayca düşebilirlerdi.

İşin ciddiyeti işte şu günlerde bir kere daha vurgulandı. Baden-Württemberg eyaleti seçimlerinde Yeşiller meclise altı mebus daha soktular. Durmuş oturmuş partiler iktidar kavgasına kapışmış giderken birdenbire aralarına karışıveren ve günden güne de süratle güçlenen bu genç ekibi, ilk günlerdeki küçümsemelerini bırakıp ciddiye almaya başladılar, seçim stratejicileri kafa kafaya verip şimdi seçenekleri gözden geçiriyorlar. Çünkü işin şakası şundan yok: Yeşiller, önümüzdeki se-

çimlerde öbür partilerden bu tempoda oy kemirmeye devam ederlerse parlamento içinde belki küçük, ama icabında zaten dingildek olan iktidar dengesini istedikleri yana kaydıracak bir güçlü azınlık olacaklar.

Siz politikanın şu cilvesine bakın ki, Almanya'da ökoloji tezini çevre kirlenmesine, atom enerjisine karşı tepkiyi ilk gösteren politikacı SPD'nin ünlü stratejicilerinden ve biraz başına buyruk şeflerinden Erhardt Eppler' di. Bir bakıma Yeşiller'in yolunu açmış olan bu politikacı şimdi aynı Yeşiller'in kendi bölgesinde kendi partisini hezimete uğratmasından sonra fraksiyon şefliğinden istifa etmek zorunda kaldı. Yeşiller'e en yakın SPD'li, Yeşiller'in kurbanı oldu.

Politika cilvelerle, çelişmelerle doludur. Bunu bildiği için Yeşiller'in zuhuru en çok CDU'yu sevindirdi. Strauss şimdi burnuna iktidar rüzgârları gelen bir aday olarak her parti şefinden daha umutlu. Yeşiller en çok oyu SPD'den en az oyu da FDP'den kemirdi. Yeni seçilen Yeşil mebuslardan eski SPD'li Hasenclever'in «ikisi arasmda seçim yapmak gerekirse elbet Schmidt'i tercih ederiz» demesine karşın, parlamento aritmetiğinin pragmatist mantığı ile Yeşiller'in zaferinin en çok ona en uzak parti olan CDU'nun ekmeğine yağ süreceğini tahmin etmek zor değil.

Belki izlemişsinizdir: 1969 seçimlerinde Nazi eğilimli NPD bugünkü Yeşiller gibi % 4.5 bir oranla parlamentoya girdiği zaman küçük olmasına karşın dingildek dengede hiç umulmadık ters bir tepki yapıp kendine en

yakın CDU'yu yıkmış ve istemeden Schmidt'in iktidara gelmesine neden olmuştu. Tıpkı onun gibi, bugün de tam karşı uçtaki Yeşiller'in yine sağduyuya ters düşen bir parlamento konstellasyonu ile en ehveni şer saydığı Schmidt'i ve onun koalisyonunu yine istemeden çökertip, yine istemeden en sevmediği Strauss'un ekmeğine yağ sürmesi beklenebilir.

Büyük çoğunluk alamayan partilerin yazgıları her yerde, her zaman küçük partilerin stratejisine bağlı kalmaktan kurtulamıyor. Kanzler Schmidt'in de, Genscher'in de atom enerjisinden azamî yararlanmaya ve büyümeye yönelik politikalarından Yeşiller'in yeşil gözü, hatırı için vazgeçecekleri umulamaz. Strauss ise, atom enerjisinden yana olduğunu, sermayeye dayanan bir tüketim toplumunun temsilcisi olarak bar bar ilan etmiş bulunduğuna göre, Yeşiller'in yerleşmiş partilerin tümünü karşılarına almaları gerekiyor.

Parlamento aritmetiği, bu çıkmazı nasıl çözümleyecek, bilinemez.

Şimdilik görünen o ki, Yeşiller gün geçtikçe yol alıyorlar. Özellikle, kültürlü çevre, ülke ve dünya sorunlarına uzun vadeli yaklaşılmasını isteyen çevre seçmenleri, Yeşiller'i tutuyor. Baden Württemberg seçimlerinde Yeşiller'in en fazla oyları Tübingen, Heidelberg, Freiburg gibi üniversite şehirlerinden ve genç sosyalistler çevrelerinden alışları bir rastlantı değildir. Ama Yeşiller'i tutan yalnız entellektüeller de değil. Yoğun sanayi bölgelerinin sakinleri, ayrıca doğa sevgilileri, hatta dinî bazı çevreler, her biri kendi açısından

nedenlerle onların ideallerini daha insanca, daha yüce ve daha umut verici buluyorlar. Rutinci partiler dışında, yeni bir ideale bağlanmayı daha yapıcı sayıyorlar.

Yeşiller'de şimdilik eksik olan, günlük politika taktiği ve parti organizasyonu acemiliği. Bunları gidermek zor iş değildir. Ne var ki zaman ister. Bu işler, içinde çarpışıla çarpışıla öğrenilir. Yeşiller'in ise zamanı var, çünkü çoğu genç. Mücadele güçleri de var, çünkü bir şeye inanıyorlar.

Gelişmeler dikkatle izlenmeye değer..

6 Nisan 1980

POLİTİKA İNSANCA OLABİLİR Mİ?

On yıl önce, «Ökoloji de ne ola?» diyenler bile bugün artık bu kelimenin anlamını öğrendiler. Avrupa'nın giyim modasını maymun gibi günü gününe taklit eden ortamımız yine aynı Avrupa'nın uygarlık alanındaki akımlarını nedense hep yirmi otuz yıllık bir gecikme ile izliyor. Avrupa'da, ökolojinin artık liselerde, üniversitelerde bir ders haline gelmesi, çevre kirlenmesine karşı belediyelerin, hükümetlerin önlem alma zorunluluğu duyması, atom enerjisinin sakıncalarına karşı aydınların seferber olması ve nihayet «Yeşil» partilerin politika alanında belirmesi ister istemez ökoloji kelimesini bizde de sık sık geçen, güncelleşen kelimeler arasma soktu. Bizde de kısa zamandan beri «çevre koruma ve yeşillendirme dernekleri», «çevre vakıfları» gibi ufak tefek platonik girişimler, «çevre sorunları» konulu seminerler duyulur, görülür oldu. Henüz, hayır cemiyetleri romantizmini aşamıyorlarsa da yine de kıyısından köşesinden ökolojinin ilkelerini küçük de olsa bir çevreye yaymaya yarıyorlar. Ankara'da hava kirliliğinin zavallı kuşları öldürecek hale gelmesinden sonra işin ciddiyeti anlaşılarak son yıllarda bir de Çevre Müsteşarlığı kuruldu.

Goethe'nin acemi çırak hikâyesinde olduğu gibi insanoğlunun, ilkin kendi başına hare-

kete geçirdiği bu delice teknolojik gelişmeye egemen olamayıp, ipin ucunu kaçırıp onun karşısında şaşkına döndüğü ve bu gidişiyle dünyanın yarınını da tehlikeye soktuğu artık apaçık ortadadır. Her büyük bunalım gibi bu bunalım da yeni çözümlere elbet gebedir. Ökolojinin yirmi birinci yüzyılın sosyal doktrinlerinde çok önemli bir rol alacağını şimdiden kestirmek için de kâhin olmaya gerek yoktur.

İlk kuşak ökologlar, mesela Henry David Thoreau ve benzerleri, daha çok romantik idiler. İnsanla doğanın kozmik ilişkilerinin kesilmesinden yakmıyor ve doğa ortasındaki azla yetinir, ama iç mutluluk içinde bir yaşamın, yararlarını belirtmeye çalışıyorlardı. İkinci kuşak, şimdi daha çok evrenle insan arasında daha dinamik bir denge arıyor, bunu yalnız aramakla yetinmeyip yaratmak için harekete geçmiş de bulunuyor. Bu ise, ancak politika alanında olur. Bırakın icraatı, sesini duyurmak için bile şimdilerde ancak parti haline gelip, parlamento hoparlöründe konuşmak gerek. İşte bu gerçeği gören Yeşiller Fransa'da, Almanya'da politik bir güç olarak seçimlerde kendilerini duyurmaya başladılar. Alman Yeşiller'in önce Bremen'de, sonra Stuttgart'ta şaşırtıcı zaferler kazanıp oraların meclislerinde dörder beşer milletvekilliği kazanmalarının, durmuş oturmuş partileri nasıl telaşa düşürdüğünü sizlere bu sütundan tam üç defa ayrı ayrı belirtmiştim.

Gidiş o gidişti ki, Yeşiller asıl parlamentoda da bu başarıyı sürdürürlerse, içeriye sokacakları milletvekili sayısının az olmasına kar-

şın yine de parlamento aritmetiğini altüst edip iktidarın el değiştirmesine neden olabileceklerdi. Ve işin tuhafı nasıl aşırı sağ NPD, bir vakitler yine sağcı CDU'dan oy çalıp sosyalistlerin iktidara geçmesine istemeden yol açtı ise, bu sefer de asıl oylarını SPD'den çalan Yeşiller'in de Strauss'u istemeden iktidara getirmesi ihtimali öylece kuvvetli idi. Parlamento aritmetiği bazen mantık kurallarının tersine işler.

Geçtiğimiz aylarda, Almanya'da yeni bir yerel seçim oldu. Bu sefer de, Saarbrücken' de Yeşiller güçlerini denemek fırsatı buldular. Programları yine aynı idi.

Atom enerjisinin kısıtlı kullanılmasını, nehirlerin, denizlerin kirden arınmasını, büyük kentlerdeki hava kirlenmesinin önünün alınmasını, sanayiin ve «kullan at»çı tüketim toplumunun bu gözü doymaz bencil ve çılgın gidişine son verilmesini, insanlar arasında yine dostluğa, insanlığa, sevgiye, dayanışmaya yer verilmesini, yeryüzü nimetlerinin hesapsız kitapsız, frensiz değil, yarınki kuşakların da hakkını düşünüp bilinçle kullanılmasını isteyen bu aydınlar, özellikle üniversite kentleri seçmenlerini arkalarına alıyorlardı. Oyları particiliğin gözü ve mantığı bulanmış fanatizmi ile değil de, serinkafalı bir sağduyu ile tartanların çoğu bu idealist yeni akımı sempati ile karşılıyorlardı.

Hal böyle iken bakın ne oldu? Yeşiller'in oy yarışındaki bu çıkışlarından pirelenen kodaman partiler bir yerde birbirlerini bırakıp bu «oy kemirici yeşil yaprak kurtları»na sal-

dırdılar. CDU'nun Yeşillere karşı olmasından daha doğal ne olabilirdi? Strauss'un büyüme programının esasını atom enerjisi oluşturduğu için ve CDU kapitalizmin deklare uygulayıcılığını yaptığı için, elbet Yeşiller'e vuracaktı. Ama, Yeşiller'in, «Ehveni şer» saydıkları SPD Alman Sosyalist Partisi'nin Yeşiller'e çullanışı, CDU'yu da bu sefer gölgede bıraktı. SPD'nin Bremen ve Württemberg'de Yeşiller yüzünden hayli oy kaybetmesi bu partinin gözünü açmıştı. Ağır toplarının hepsini birden Saarbrücken seçiminde seferber etti. Willy Brandt'ı hep tanırsınız. Sempatik, özü sözüne nisbeten uyan, dürüst bir politikacı tipidir. Üstelik, Nobel Barış Ödülü'nü iyi niyetli girişimlerinden ötürü gerçekten haketmiş büyük bir devlet adamıdır. Güzel konuşur. İnandırıcı konuşur. Görünümü ile, kişiliği ile insanı kavrar. SPD'nin bu sempatik başkanını bir de Saarbrücken seçimleri öncesi kürsüde görecektiniz. Yine parlak bir hatipti, yine kitleleri kavrıyordu. Fakat ne söylüyordu bilir misiniz? Bu sefer de, partisinden oy sızdırmasını önlemek için Yeşiller'e fena bindiriyordu. Onların arasında evet iyi niyetli, has yürekli idealistlerin de bulunduğunu, bir insaf sahibi olarak kabul etmekle birlikte, aralarına karışmış sözümona bazı entrikacıların Yeşiller'in sempatisini SPD'nin oylarını çalıp CDU'yu iktidara getirmek için kullandıklarını, bunların oyununa gelmemelerini seçmenlere salık veriyordu. Yeşiller'e gidecek her oyun CDU'nun işine yaradığını belirten Brandt, Yeşiller'in programının da aslında uygulanma kabiliyeti olma-

yan bir program olduğunu vurguluyordu. Yeni yeni politikaya geçen Yeşiller içinde politika terminolojisini, taktiğini, ayak oyunlarını bilenler hemen hemen yoktu. Çok halis niyetlerini bile henüz tam halkoyunu kazanacak nitelik ve teknikte yayamadıkları da ortadadır. Usta ve kodaman politikacıların bu suçlamalarını yeterince güçte cevaplayamadılar. Hatta, SPD'nin CDU'yu bırakıp kendilerine daha şiddetle hücum etmesinden biraz da şaşırdılar. Sonunda, Yeşiller Saarbrücken'de yenildi. Bu yenilginin onların bir buçuk yıldır çıkış halindeki zaferlerini kestiği görüşünü savunanlar olduğu gibi, tersine, Yeşiller'in şimdi yeni bir hız ve zevkle daha başka taktiklerle kendilerini duyurmalarına yol açacağını iddia edenler de var.

Bütün bunları neden yazdım? Politikanın, gözü kızmış iktidar savaşının bazen ne kadar insafsız ve sağduyudan uzak olabileceğini bir kere daha gösterdiği için. Brandt ki, bu sütunlarda çeşitli fırsatlarda büyük meziyetleri övülmüştür. Brandt ki, Avrupa'nın belli başlı, kültürlü, ahlak sahibi yüksek kaliteli bir devlet adamıdır. İşte o Brandt bile bakınız, konu partisinin iktidardan düşme tehlikesi olduğu zaman naifliklerinden başka kusurları olmayan bu halis niyetli, insancıl mı insancıl, zavallı küçük partiye yüklenirken, saflıklarından dolayı CDU'ya alet olma şaibesi yamamaktan kendini alıkoyamadı. SPD seçmenlerinin bir kısmı onları tutuyor, bir kısım SPD oyları onlara kayıyor diye ne yapsındı fakirler? İlkelerinden vaz mı geçsinlerdi. Politikadan mı

çekilsinlerdi? Demokrasi her partinin kendi görüşünü savunması ve seçmen kazanması demek olduğuna göre, Yeşilcikler de buna inanmış, samimi bir seçim kampanyasına girmişlerdi. Şimdi oy almaları, tartaklanmalarına yol açıyordu. Karalanıyorlardı.

Kaldı ki, tesadüfen şu günlerde yine SPD'nin kurucularından insancıl ve kültürlü, candan ve babacan Prof. Carlo Schmidt'in bir anılar kitabı çıkmıştı. Geçen yıl ölen bu büyük politikacı, kitabına, «Politika İnsanca Olmalıdır» adını koymuştu. Politika insanca olabilir mi? İşte bütün mesele. Ben de öyle olmasını istediğim için Yeşiller'in suçlanmasından üzüldüm? Ama belki ben de onlar kadar naifim. Belki, belki değil muhakkak ki, Brandt daha gerçekçi. O bugünün yarın nasıl yorumlanacağını değil, daha çok hemen önündeki seçim engelini en kestirme yoldan ve kendi partisi çıkarı açısından nasıl aşacağını kendine baş tasa yapıyor, yarından önce bugünü kazanmayı düşünüyordu. Belki politikacılık da bu. Her geçen gün durmadan değişen koşullara göre, durmadan değişen tabiyeler kullanmak.

Yeşiller'in politikada başarıya varmaları politikanın bu kuralını da öğrenmelerine bağlı, ama o zaman insanlara önerdikleri yeni «insanca yaşam üslubu»ndan eser kalır mı?

Politikasız bir şey olamıyor. Kabul. Ama, ben insanlığı, insancıllığı sevdiğim için bu tarz politikayı sevemiyorum.

8 Haziran 1980

Atatürk'ün 100. doğum yılı münasebetiyle Kültür Bakanlığı'mız, Dışişleri Bakanlığı'mız yurt dışında da törenler, toplantılar, konferanslar düzenliyor. Paris'teki UNESCO merkezi de büyük Ata'nın bu yıl bütün dünyada anılmasını karar altına almıştı. Bu kuruluşun dünyaya dağıtılan ünlü Courier dergisi bir sayısını Atatürk'e tahsis edecek. Atatürk'ün büyüklüğünü düşmanları bile —hatta galiba ilk olarak düşmanları— anlamıştı. Liyod George'un «Yüzyılda bir yetişen bir dâhi karşıma çıktı. Talihsizliğim budur.» dediği, cümlenin malumudur. Ama bilinmesine rağmen Atatürk'ün özellikle insancıl, barışçı, evrensel kişiliğinin vurgulanmasında büyük yarar vardır. Hele Üçüncü Dünya ülkelerine özgürlük ve bağımsızlık konusunda açtığı yolun altı iyice çizilmelidir. Batı emperyalizminin yüzyılımızın üçüncü çeyreğinde uğradığı hezimetlerin ilk savaşçısı o olmuştur.

Türk ulusunun 1919 felaketinden sonra tek mutluluğu, Atatürk gibi bir şefe sahip oluşu idi. Tarihin seyrini ve ulusunun kara bahtını o değiştirdi. Tabiî, bunu tek başına yapmadı. Büyük dâhilere özgü bir önsezi ile ulusundaki özgürlük, haysiyet ve onur duygularını çok iyi bilip, bunu toplayıp, birleştirip or-

tak amaca yöneltmesini bildiği için başardı. Her ulusun olumlu, dinamik, övülecek nitelikleri yanında, birtakım da olumsuz, soysuz, yozlaşmış, yerilecek yanları vardır. Atatürk, hele Balkan Harbi'nden sonra büsbütün yozlaşmaya başlayan, Mütareke döneminde ise yer yer düşmanla işbirliği yapacak kadar alçalan, hatta aydınları bile —bir ikisi hariç— Amerika mandasını tek kurtuluş yolu sanan kokuşmuş bir ortamda, Türk ulusunun çok dipte ama canlı kalmış onurunu, özgürlük aşkını, mertliğini yani tüm olumlu niteliklerini harekete getirdi. Kristalize etti. O bitkin ulustan, o «Hasta Adam»dan kükremiş bir aslan yaratmasını bildi. Şu halde, Türk Kurtuluş Savaşı Atatürk'ün tek başına bir zaferi değildir. Bu zaferde ona uymasını bilen, ona inanan, güvenen, daha doğrusu onun kişiliğinde kendi öz cevherini yeniden bulan bir ulusun payı da büyüktür. Atatürk, bunsuz bir yere varamazdı. Bunu kendi de dirençle tekrarlamış durmuştur.

Sözü şuraya getirmek istiyorum: Atatürk'ün yüzüncü yıl toplantılarında onun evrensel kişiliğini belirttiğimiz kadar, bu vesileden yararlanıp ulusunun da onun kişiliğine koşut olumlu niteliklerini vurgulamamız çok isabetli olur. Hele Türkiye aleyhine anti-propagandaların büsbütün yoğunlaştığı şu son on yılın tortusunu biraz olsun dağıtabilmek için, bu zorunludur.

Bunun çeşitli yolları vardır. Siyasî maksatlı bu propagandaları yine siyasî yalanlamalar ve karşı propagandalarla cevaplamak. Ya

da anti-propagandalara hiç ilişmeden, Türk ulusunun bunları yalanlayan niteliklerini bilimsel yollardan dünya kamuoyuna sergilemek. Bir üçüncü yol ise, Türk insanının uygarlığını, öz cevherini Türk sanat eserleri aracılığı ile yansıtmak.

Bir yazar, bir sanat adamı olarak ben bu üçüncü yolu en kestirme, en içten ve derinden, en etkili yol olarak yeğliyorum.

Bir Türk ressamının tablosu, bir Türk bestecisinin kompozisyonu, bir Türk yazarının oyunu, bir Türk romancısının romanı, bir Türk rejisörünün filmi kaliteli oldumu ve bize özgü bir çeşni, bir biçim, bir sunuş arzettimi, dünyanın her yerindeki insanlara Türk insanının iç değeri, özü hakkında en katıksız imajı veriyor. Önyargıların, kalıp-yaftalarının yanlış tortusunu silmeye, yüzlerce nutuk ve konferanstan daha çok yarıyor. Hem de sıkmadan, doğrudan doğruya, insandan insana sıcak bir iletişim kurarak.

Bunun en yakın bir örneğini geçen hafta Viyana'da yaşadık. Viyana Neustadt Edebiyatçılar Cemiyeti'nin bir edebiyat çağrısını değerlendiren Kültür Bakanlığı'mız, Dışişleri ve Turizm ve Tanıtma Bakanlıkları ile işbirliği ederek dört başı mâmur bir program oluşturmuştu. Geceyi Neustadt Belediye Başkanı Dr. Norbert Witmann açtı. Birbirlerinden çok uzak iki ülke iken Viyana kuşatması vesilesiyle birdenbire sınırdaş haline geldikleri Osmanlı İmparatorluğu'nu ve dolayısıyla Türk insanını, ilkin düşmanlık hisleriyle tanımaya vakit bulamadıklarını, ama sonra yavaş yavaş dürüst-

lük, erkeklik ve adaletçilik nitelikleriyle Avrupa'da herkesten önce tanıyıp takdir eden millet olduklarını belirten bir konuşma yaptı. Daha sonra Viyana Turizm ve Tanıtma Ataşemiz Faruk Erol Bey, Atatürk'ün 100. doğum yılı dolayısıyla düzenlenen bu programın önemini belirtti. Kürsüyü bana bıraktı. Bana düşen, «Modern Türk Edebiyatının Ana Cereyanları» üzerinde Avusturyalı dinleyicileri aydınlatmaktı. Daha çok hikâye, roman, şiir türlerini içeren bu konuşmada, Türk yazarlarını ilgilendiren tüm insan ve toplum sorunlarının Avusturya ya da herhangi bir Avrupa ülkesi yazarlarının sorunlarından pek farklı olmadığını, yerel bazı ayrıntılar dışında, iletişim araçlarının bunca geliştiği yirminci yüzyıl sonunda tüm dünya aydınlarının arasında esasta farklar bulunmadığını belirttim. Pek azını tanıdıkları Türk yazarlarının dışında kalanlar hakkında da onlara bilgi verdim. Sıcak bir ilgi ile dinlediler. Avusturyalı yazar Erich Sedlak, benim Almanca'ya çevrilmiş ve uluslararası bir antolojide yayınlanmış bir hikâyemi okudu.

Dinleyiciler hikâyeyi sevdiler. Öyle ki, bizzat benden de bir başka hikâyemi okumamı ısrarla istediler. Onlara hikâye değil, Boğaziçi Köprüsü üzerine kısa bir yazımı okudum. Asya ile Avrupa'yı bağlayan bu köprünün Türk insanı ile özdeşleştirilebileceğini, Türk insanının Batı rasyonalizmi ile Doğu hassasiyetini şahsında ve birikiminde topladığını ve bu mutlu sentezin her bakımdan yararını, verimliliğini belirten bu metin de ayrı yönden etkili oldu.

Gecenin ondan sonraki kısmında uluslararası ün yapmış fotoğraf sanatçımız Ara Güler'in nefis dialarının, Türk bestecilerinin kompozisyonları eşliğinde bir açıklaması izlendi. Avusturyalı dinleyiciler Anadolu'nun tarihî ve turistik zenginliklerini ve eşsiz doğa güzelliklerini seyrederken kendilerine ikram edilen Türk sigaralarını tüttürüyor, Türk rakısını içiyorlardı. Hasılı Atatürk dolu, Türkiye dolu, sanat dolu bir gece yaşandı Viyana'da... Ve bir zamanlar Türklerin karargâh kurduğu bu tarihî Neustadt'da şimdi iki ulusun insanları arasında barışçı, insancıl, sanatsal, uygar bir köprü kurulmuş oldu.

31 Mayıs 1981

Almanya geçen ayın 5'inde nazi rejiminden kurtulmasının 37'nci yıldönümünü kutladı. Gazeteler, dergiler, televizyon, radyo ve özellikle yeni kitaplar, geçmişe otuz yedi yıllık bir sürenin kazandırdığı bir serinkanlılık ve objektivite ile eğildiler.

Beni bunlar içinde en çok Albert Speer'in **İktidarın Ölümsüzlüğü** adlı kitabı ilgilendirdi. Belki hatırlarsınız, Albert Speer, nazi şefleri içinde savaşın suçluluğunu olduğu gibi kabul etmek yürekliliğini gösteren ve bundan ötürü de Nürnberg'deki mahkemeden idam edilmeden kurtulan iki kişiden biri olmuştu. Speer yirmi yıllık mahkûmiyetini bitirip çıktı. İdamdan kurtulan ikinci nazi şefi Rudolf Hees ise yaşam boyu hapis cezasını tek başına Spandau Hapishanesi'nde çekmekte devam ediyor.

Albert Speer daha önce hapiste iken de **Spandau Güncesi** ve **Anılar** adlı iki kitap yayınlamış ve gerek Almanya'da gerek dünyada büyük tiraj yapmıştı. Nazi şefleri içinde akademik kariyerden gelme tek kişi sanırım Speer'di. Berlin Üniversitesi'nde mimarî asistanı iken, politikacı olmak şöyle dursun, politika ile herhangi bir ilişkisi bile bulunmayan bu entellektüel adam sonradan bir gün Hitler'i ka-

labalık bir törende dinlemiş ve kendi deyimiyle «Onun, söylenenlerin hilafına, tarihî sorunları, kökenlerine kadar indirerek, çok güzel tahlil edişine» hayran kalmıştı. Daha sonra partiye giren Speer kısa sürede kodamanları aşıp Hitler'in en yakın meclisine girebilen sayılı üç-dört kişiden biri olmuştu. Almanya'daki üniversite öğrenciliğim o tarihlere rastladığı için yakından izlemişimdir. Göring ve Himmler dahi Hitler'in huzuruna çağrılmadan giremezken, Speer ve Göbbels çat-kapı Hitler'i görebiliyorlardı. Bu onlara bir ayrıcalık veriyordu. Hitler, Speer'i neden sevmiş, neden ona ayrıcalık vermişti? Bunun nedenini Speer'in anılarından öğreniyoruz «Konuşmalarımız ekseri şehircilik ve mimarlık üzerinde geçerdi. Bu alanlar benim mesleğim onun ise başlıca hobisi idi. Hitler çok güzel resim yapardı. Hem de çabuk. Rutin ressamlar gibi yazarcasına resim yapardı. Düşünmesine gerek kalmadan, resim, otomatikman âdeta kaleminden akardı. Corbusier için söylenen bir söz vardı, onu misal göstererek derler ki, iyi mimarlar çoğu zaman kötü desinatördürler. Hitler iyi desinatör, kötü ve kabız bir mimardı. Linz şehri üzerine yaptığı yüzlerce taslak hâlâ bendedir» diyor Speer. «Bunlara bakıldıkta hep dönüp dolaşıp hep aynı fikri işlediği görülür. Tüm olasılıkları, seçenekleri düşünüp içinden birini seçmek en iyi çözüme varmak kaygusu onda yoktu. Onun her zaman her konuda kendine özgü bir fikri vardı. Ve onu tartışılmaz en iyi çözüm sayardı. Politikada da belli net fikirleri vardı. Bu konuda bir karara vardı mı,

tartışma kaldırmazdı. Kimse onu başka bir yola ikna edemezdi.»

Speer, Hitler'i intiharından iki gün önce gördüğünü anlatıyor:

«Çok sakindi» diyor. «Ölümünden sonra cesedinin yakılması ve ele geçmemesi için alınacak önlemler hakkında direktifler verirken çok rahat ve soğukkanlı idi. İkide bir ölümün onun için bir kurtuluş olacağını ve üstlendiği büyük yükten ancak bu yoldan kurtulacağını tekrarlıyordu.»

Yukarda da dediğimiz gibi, Nürnberg Mahkemesi sırasındaki tutumu öbür nazi şeflerinin gazabını çekmişti. Onlar suçu şöyle ya da böyle üstlerinden atmaya çalışırlarken Speer, nazilerin bütün suçlarını kabul etmişti. Birçok cinayetten, özellikle, temerküz kamplarındaki soykırımdan, ancak Nürnberg Mahkemeleri sırasında haberdar olmasına karşın bütün bu suçlardan da sorumluluğu kabulleniyordu. Çünkü bir rejim içinde yapılan her şeyin sorumlusu, bilsin bilmesin, o rejimin hükümeti idi. Speer son günlerde bir gazeteye verdiği demeçte,

«— O gün öyle düşündüğüm için bugün de öyle düşünüyorum» diyor. «Ben ölümü göze almıştım. Bunu bilerek bilmeyerek hak etmiştim. Arkadaşlarım benim bu tutumuma kızdılar. Kendilerini kurtarmaya çalışacak yerde benim gibi yapsalardı bu çok yerinde bir hareket olurdu. Bu işin sorumlusu bizleriz, ulus değildir deselerdi, ulusu sonradan maruz kaldığı ve hiç haketmediği suçlamalardan bir derece kurtarmış olacağımıza inanıyordum,» diyor.

Bugün Almanya'daki yeni kuşakla babaları arasındaki sürtüşmenin nedeni de dünyanın Almanya'yı bu toptan suçlamasında yatıyor. Gençler babalarına «Hitler'e uymasaydınız» derken bu topyekûn suçlamaya koşut bir genelleme kolaylığına kayıyorlar. O zamanki faktörleri pek kaale almıyorlar. Hitler'in ilk çıkışındaki suret-i Haktan görünen ve ulusun haklarını bir bir geri alan, işsizliği gideren ilk atılımlarının meşruluğuna bakıp aldanmanın da beşerî bir yanılgı olabileceğini hesaba katmıyorlar. Bir kere bu şekilde onun hinoğluhin taktiğinin ağına karşı koymanın imkânsızlığını olmasa bile, zorluğunu takdir edemiyorlar.

Yaşamakta olan ikinci nazi şefi Hess'e gelince, oncağızın kitap filan yazdığı yok. Oldum bittim esrarlı kişiliğini vurgulayan bir mazlum sessizlik içinde, belki yalnız Führer'inin ve kendinin bildiği bir sırrı mezara götüreceği günü bekliyor. Naziliğin sona ermesinin 37'nci yıldönümünde adı çokça geçen biri de muhakkak ki, Hess oluyor. Artık hiçbir tehlikesi kalmamış yaşlı ve bitkin bir ihtiyarı kırk yıl hapiste çürüten kendileri değil de başka bir devlet olsa idi, bu gibi durumlarda uygarlık şampiyonluğunu ve tolerans havariliğini kimseye bırakmayan Batılı devletler acaba ne reaksiyon gösterirlerdi, pek merak ediyorum.

21 Haziran 1981

TOPUN AĞZI

İsviçreli yazar Max Frisch'in «Kundakçılar» adlı bir oyunu vardır. Kendi hallerinde sükûnet içinde yaşayan bir yaşlı karı-kocanın bir sabah kapıları çalınır. Gelen serseri yüzlü hapishane gömleği giymiş bir adamdır. Evin çatı katındaki odayı kiralamak ister. İyiniyetli, temiz yürekli karı-koca adamdan hiç işkillenmezler. Odayı kiralarlar. Adam oraya yerleşir. Birkaç hafta sonra bir arkadaşı ile gelir. İzinleri olursa onu da odasında barındırmak istediğini söyler. Adamın sabıkalı görünümüne karşın bizimkiler yine işkillenmezler. İki hapishane kaçağı ahbap bir süre sonra yukarı odaya saman, talaş, teneke teneke benzin taşır olurlar. Ev sahipleri buna bir anlam veremezler. Akıllarına evi yakacakları olasılığı gelir gibi olur ama bizim saf ve iyiniyetli karı-koca bu düşüncelerinden utanırlar, kafalarından kovarlar. Sonunda ne mi olur? Yukardaki ahbaplar samanları, talaşları yerleştirir benzinleri onların üstüne boca eder, sonra ateşe verir evi yakar kül ederler.

Ütopik iyimserliğin kurbanı olan yaşlı karı-kocanın hüsranında yazar, gafil insanlığın yazgısını yansıtmak istemiştir.

1945'te Hiroşima ve Nagasaki semalarında çıkan korkunç parıltı aslında Berlin ve

Dresden'in tepesinde patlatılmak için düşünülmüş, ama nihaî bombanın imali geciktiği için, olan Japonlara olmuştu. Bu bomba Avrupa'dan çok uzak bir yerde patladığı için sebep olduğu büyük hasar hele ilk yılların dehşeti geçtikten sonra bir abstraksiyon (bir soyutlama) olarak yavaş yavaş, etkisini yitirir gibi oldu. Yıllar yılı Sovyet füze menzilleri içinde kaygusuzca yaşayan Almanya sanki bu büyük tehlike şu son aylarda doğmuş gibi ayaklandı ve geç uyananlara özgü bir telaşla birbirine girdi. Sadece partiler, politikacılar değil bilim adamları, kültür adamları, din adamları, gençlik, üniversitelerde, lokallerde, televizyonda, kiliselerde, sokak gösterilerinde Amerika'ya füze rampaları verilmesinin doğuracağı sakıncaları tartışıyor.

Tuhaftır, insan günlük yaşamın akışı ve hayhuyu içinde çoğu zaman kendini tehdit eden tehlikelerin pek bilincine varamaz. Ya da bilinçaltında bu tehdidi sezer de, onu unutmak ister, kendisini oyalar. Bu «gerçekten kaçış devekuşuluğu» değildir. Belki de hayvansal bir kendini savunma itisidir. Bunu hayvanlarda da görmez miyiz? Hayvanlar büyük bir tehlike karşısında mesela, avcılarla kuşatılmış bir tuzağa düştükleri zaman, köşeye sıkıştırılmışlıkla, ölüm kalım savaşı verme durumu ile hiç mi hiç ilgisi yok görünen şeyler yaparlar. Bir yaprakla oynarlar, kaşınırlar.

Almanya'nın atom savaşını süper-güncel sorun olarak gündeme getirmesi Şansölye Helmut Schmidt'in Amerika gezisinden önce

başladı. Kendi partisi içinde Erhardt Eppler'in başı çektiği muhalefet bu son krizde parti içi birliği iyice tehdit eder oldu. Öyle ki Şansölye'nin istifasına ramak kaldı. Helmut Schmidt'in Reagan'la görüşüp geldikten sonra Amerikan atom ve füze üslerine Almanya'nın izin vermesinin atom savaşını önleyecek başlıca önlem olduğunu daha kesin ve açık bir dille savunması bu şekilde büsbütün kızıştırılmış karşılıklı bir atom silahlanması yarışının muhaliflerini barışçı cephe bayrağı altında topladı. Amerikan Dışişleri Muavini ve Helmut Schmidt, Amerikan üslerinin, kuvvet dengesini sağlamak suretiyle barışı daha gerçekçi yoldan sağlayacağı kanısındalar. Muhalifler ise tek taraflı da olsa silahsızlanmanın ve gerginliği anlaşma yolu ile gidermenin daha sağlıklı bir yol olduğu görüşündeler.

Geçen hafta Hamburg'da «Protestan Kiliseler Günü» kutlandı. Ama bu dinî bir kutlama olmaktan çok politik bir gösteri idi. «Barış Harekâtı» adı verilen kampanyaya katılanların büyük kısmı gençlerdi. «Silahlanma bizi yok etmeden, bizim silahlanmayı yok etmemiz gerek» sloganı ile yola çıkan yığınlar sokaklarda gösteriler yaptılar. Bir kilisede yapılan açık oturumda Helmut Schmidt'ten çok muhalif hatipleri ve bu arada Alman Pen Kulüp Başkanı Düşünür ve Yazar Walter Jens'in konuşmasını çılgınca alkışladılar. Helmut Schmidt kabinesinin Savunma Bakanına ise yumurta attılar. Adam bir süre konuşamadı. Polisler kürsünün önünde kalkanları ile yumurta yağmurunu dindirdikten sonra Bakan söz-

lerine kaldığı yerden devam etti. Yer yer ütopik bir pasifizme kaymasına karşın bu gösterilerin elbet bir yararı da olmuyor değil. Yakın, çok yakın tehlikeyi böylece daha vurgulamış, kafaları bu konuda daha çok zorlamış oluyor. Barış kampanyasını yönetenler anlaşma yolunun yeğlenmesinde Amerika'yı da etkileyeceklerini umuyorlar, ama her yerde olduğu gibi burada da Amerika'nın ilk önce kendini düşündüğünü görenler çok.

Bu satırları sizlere Berlin'den yazıyorum. O Berlin ki, topun ağzı. O Berlin ki, ortasından bir duvar geçer. İki yanı iki ayrı dünya görüşünün diyarıdır. Bu duvarın iki yanında aynı geçmişten, aynı kültürden gelen, ama bugün iki ayrı ideolojinin iki ayrı örnek öğrencileri olan Almanlar şimdi bir atom savaşında birbirlerine ilk saldıracak, daha doğrusu saldırtılacak, mevzilerde bekliyorlar.

Evet bu mektubu sizlere Berlin'den yazıyorum sevgili dostlarım. O Berlin ki, bir savaş halinde ilk mahvolacak aday. Öyle olduğu halde yine de herkes günlük yaşamını alıştığı gibi sürdürüyor. Karşıda bir emekli adam balkonundaki çiçekleri suluyor. Aşağı kaldırımda bir genç kadın otomobilini yıkıyor. Ben şimdi kütüphaneye, çalışmaya gideceğim. Tıpkı namlu karşısında yaprakla oynayan, kaşınan hayvanlar gibi...

5 Temmuz 1981

«Ben Federal Almanya'da doğdum. Anambabam burda çalışıyorlar. Eve bitkin geliyorlar. Kimisi bana 'Sen Almansın' diyor. Kimisi 'Sen bir Alman Türk'üsün' diyor. Ben aslında neyim? Okulda bütün çocuklar Alman: Hans, Helga... Onlarla birlikte okuyoruz. Ama oyunlarına almıyorlar beni. Yüreğimde çok sevgi birikti. Arkadaşlarıma dağıtmak istedim. Ama onlar istemiyorlar. Babam, 'İzinde Türkiye'ye gideceğiz, Türkiye bizim yurdumuz' diyor. Düşlerimde Ayşe'yi, Emine'yi, Ali'yi kucaklıyorum. Birikmiş sevgimi onlara vermek istiyorum. Ninem bizi karşıladı. Bizi kucaklamak için kollarını açmıştı. Ben Almanya'daki gibi diz büküp onun elini sıktım. Oysa onun kırış kırış elleri hep öpülmüştü. Ninemin yüzü değişti. Sevinci uçtu. Bana Helga'nın gözleri ile baktı. Yine düşümde Ayşe'yi, Emine'yi ve Ali'yi kucakladım. Ama onlar bana uzaktan baktılar. Küçülmüş gibi oldum. Bana hor bakıyorlardı. Dillerimiz de oyunlarımız, davranışlarımız gibi birbirine yabancılaşmıştı. Türk arkadaşlarım bana 'Alaman' diye sesleniyorlardı. Pastamın yarısını onla-

ra vermeyişim Ayşe'yi çok kızdırdı. 'Yiyeceklerimizi bölüşmek bizde töredir. Sen de onlar gibi bencil olmuşsun' dedi bana. 'Sen bizim dilimizi konuşmuyorsun, sen bizden değilsin'. İyi ama ben nereliyim? Gülümseyen bir ülke söyle bana. Ekmeği bölüşmeyi öğrenmek istiyorum. Ağaçlardaki kuşlar, bilmezsiniz siz, ne demektir her yerde bir yabancı olmak.»

Ne olduğu hakkında çok haklı olarak şüpheye düşen bu küçük kızın mektubu Türkçe bilmediği için Almanca olarak Almanya'da çıkan Anadil dergisine gönderilmiş ve orada Türkçe'ye de çevrilerek Türkçe-Almanca iki dilde yayınlanmıştı.

Değerli sütundaşım Mümtaz Soysal'ın da geçenlerde burda «Kaybolmuş Kuşak» adlı yazısı ile değindiği sorunu, sanırım şu küçük kızın içten feryadı ciltlerce kitaptan daha iyi yansıtıyor.

Küçük Türkân'ın mektubuna ilk cevabı veren, insanlık milliyetten de önce geldiğine göre, bir insan oldu.

Bakınız ne diyor

Sevgili Türkân,

Ben bilirim yabancı olmak nedir. On yaşında Türkiye'ye geldiğimde ben de günaydın demesini bile bilmeyen bir yabancı idim. Ana ve babamla senin yurdunda dokuz yıl kaldım. Aradan otuz yıl geçti. Bugün Almanya'da senin yurttaşlarınla karşılaşıp konuştuğumda, beni ilkin Türk sanırlar. Ta ki asıl adımı

duyana kadar. Bununla övünürüm. Ama kendi yurttaşlarımla konuştuğum zaman da hiç birinin aklından beni Türk sanmak geçmez. Buna da hiç şaşmam. Türk ve Alman dostlarımla beraber olduğum zaman iki taraf da bana 'sen bizdensin' derler. Buna ise hepsinden çok sevinirim. Türkiye'yi ziyaretimde eski bir Türk arkadaşımın yaşlı anası ile karşılaşınca elbette eğilir elini öperim. Ama Almanya'da kendi yaşlı teyzemin elini sıkar ve hafifçe eğilirim. Onun elini öpüp başıma koymak aklımdan geçmez. Türkiye'deki arkadaşların sana Alman diyorlarsa budalalık ediyorlar. Tıpkı Türk'sün diye seninle oynamak istemeyen Alman çocukları gibi. Ama kabahat ne Türk ne de Alman çocuklarında.

Büyükler sizleri öyle koşullandırmışlar, büyükler her yerde birbirlerine benzerler. Ne yazık ki, çocuklar büyük olunca onlar da kendi çocuklarını bu minval üzere eğitirler. Bu böyle ulama gider. Ama sen kendi çocuklarını başka türlü eğiteceksin. Çünkü azınlık olmanın, oranın yerlisi olmaktan daha az değerli olmadığını iyi biliyorsun.

Senin ve öbür Türk çocuklarının da böyle düşüneceğinizi umarım. Buna erişebilmek için ben vaktiyle nasıl iyi Türkçe öğrendimse, sen de şimdi elinde fırsat varken, iyi Almanca öğrenmeye bak. Ama öte yandan, kendi anadilini asla unutma. Sade unutmamak değil, onu

çok ilerlet. Güç olmasına karşın bu olanağın da var. İki dili öyle bir öğren ki, ayırt edemesinler Türk müsün, Alman mı? İşte o zaman ne ve kim olduğunun bilincine varacaksın. Türk olduğunu ve sınırlar ötesinde de olsa, ulusunu kültürü ile birlikte saymasını öğreneceksin.

İki kültür arasında yüzen bir balık olduğunu anlayacaksın. Yalnız iki dili öğrenmekle yetinme. Bu araçtan yararlanıp Türkiye'nin ve Almanya'nın tarihini, edebiyatını da öğren. O zaman insanların birbirlerini hor görmekle ne budalalık ettiklerini de daha iyi anlayacak, bunları bilince gülümseyip kolay kolay kırılıp gocunmayacak, artık sadece gülümseyip geçeceksin. Gözlerinden öperim.

Bu satırların sahibini belki merak etmişsinizdir. Bir Türk çocuğuna bu mektubu çok sevdiği ve bir Türk kadar iyi kullandığı Türkçe ile değil de, Almanca olarak yazarken gönlünün sızladığını çok iyi tahmin ettiğim Cornelius Bischoff yazmış. İçten yazmış. Duyarak yazmış. Hamburg'da oturan ve Türkiye ile Türklerle ilişkin her güncel konuda gönüllü bir avukatımız gibi sorunları yakından ilgi ile izleyen, Türklere yapılan en küçük haksızlıklarda, eşitsizliklerde hemen müdahale eden, mahallî makamlara,, senatörlere, hatta bakanlara doğrudan doğruya uyarı mektupları yazan hakikî bir Türk dostu, hakikî insan Cornelius Bischoff...

İçindeki birikmiş sıcak insan sevgisini

nereye, kime vereceğini bilemeyen küçük Türkân'a şimdi benim de bir sözüm olacak: Sen Türksün çocuğum. Adın Türkân olduğu için değil. Dilini konuşamasan da, her şeyden önce bu insanca duyarlılığın ve insan sevgisi dolu yüreğin ulusunu belli ediyor. Bak Türkân, senin yurdunda dokuz yıl kalan bir Alman dost seninle böyle —senin kendi yurttaşlarından bile yakın— bir özdeşleşmeye girebiliyorsa, emin ol bunda —onun kişisel insanlık meziyetlerine ek olarak— bizlerle uzun boylu övür olmuş olmasının da etkisi büyük. Almanya'da muhakkak ki özenilecek çok şeyler var. Ama bu gıllığışsız dostluğu, bu sıcak insan sevgisini sen yine öz cevherinde, kalıtımında, dilini bile bilmediğin kendi ülkenin kaynağında bulacaksın.

Bu açık mektubumu okusan da anlayamayacağın için sana sadeleştirip, Almanca'ya çevirip yollayacağım. Seni bu hale sokanlar utansın.

12 Temmuz 1981

Sİ VİS PACEM

Si vis pacem, para bellum... Latince'yle ilk tanışıklığım babamın metrûkatı arasında bulduğum bir sarı defterdeki bu özdeyişle başlar. Rahmetli bu deftere ihtisas alanı olan devletlerarası hukuka ilişkin her dildeki deyimleri, vecizeleri, tarihî sözleri, Batılı devlet adamlarının ve tarihçilerin dillerine pelesenk ettikleri ve yerine göre kullanılınca her şeyi daha iyi bir yansıtan seçme sözleri toplamış, yanlarına açıklama ve yorumlarını eklemişti. «Barış istiyorsan savaşa hazır ol» mealindeki bu sözün aslının on dördüncü yüzyılda yaşamış Wegetius'un «Qui desiderat pacem praeparet bellum» cümlesinden kaynaklandığını, özdeyişin aslının bu olduğunu ve zamanla yukarıdaki kısa şekle dönüştüğünü yine oradan öğrenmiştim.

Yazar olmadan önce, baba mesleğine niyetlendiğim sıralarda, Heidelberg'de siyasî ve iktisadî bilimler okurken, Latince o dönemdeki Alman üniversitelerinde zorunlu ders olduğu için, bu özdeyişle sık sık karşılaştım. Öyle sanıyorum ki, tarih ve siyaset alanında bundan çok tekrarlanan bir özdeyiş bulmak imkânsızdır. Ağızlarda bu kadar sakız olmasına karşın meali ile uygulanması arasında bu kadar büyük çelişki yaratan başka bir özdeyişe

rastlamak da o derece güçtür. Bu söz kaç defa söylendi ise, bir ona yakın defa da fiiliyatta yalanlanmıştır. Barışı korumak bahanesi ile dişine kadar silahlanan devletler, sonunda toplarını daha kolay ateşler olmuşlardır.

Federal Almanya'ya daha çok sayıda Amerikan atom füzelerinin yerleştirilmesini öngören ikili anlaşma, silahlanma dengesini sağlayıp savaşı önleme amacı ile yapılmakla birlikte, sonu kestirilemeyecek yeni bir zıtlaşmanın kaynağı olacak mı, olmayacak mı? Hazreti Shakespeare'in dediği gibi: İşte sorun burada. Çünkü bu seferki savaş insan çılgınlığının son kertesi ve dünyanın belki de sonu olacak. Olmak ya da olmamak... Kalmak ya da yeryüzü kabuğunun üstünden tüm insanların topyekûn silinip süpürülmesi, bir delişmen kararın incecik teline bağlı...

1945 haziranında Potsdam'da toplanan anti - Hileryan cephenin liderleri masa başına yeni oturmuşken, Mister Harry Trumann'a yurdundan bir telgraf getirdiler. Telgraf üç kelimelikti: «Baby satısfactory born (=Bebek sağlıklı doğdu)». Sözü geçen bebek, insan kuşağının en korkunç ucubesi olan atom bombasının tamamlandığını muştuluyordu. O anda Amerika'nın eline yeryüzü yuvarlağını oyuncak gibi oynatacak yaman bir silah geçmiş oluyordu. Amerika bu eşsiz gücü hemen kullanmaya kalkmadı. Politikasını başka yollarla yürütmeyi denedi. Hiç kimse son dakikaya kadar Amerika'nın dişlerini Hiroşima ve Nagasaki şehirleri üzerinde göstereceğini aklına dahi getirmiyordu. Ama kabak bu zavallı insan-

ların başında patlayacaktı. Albay Eathely'nin B - 29 uçağı, yedi kişilik mürettebatı ile sessiz gecenin içinde Hiroşima'ya doğru yol alıyordu. Şehrin üstüne geldiğinde 9500 metreden cehennem yaratacak yükünü boşalttı. Bombanın düşüşü kırk iki saniye sürdü. Şehrin 600 metre üstünde bomba patladı. Gökyüzünde o korkunç mantar yükselirken altta Hiroşima diye bir şey kalmamıştı. Kuru istatistik sayılar felaketin dehşetini ve büyüklüğünü yansıtmaktan âciz kalır. 245.000 Hiroşimalıdan 100.000'e yakını o anda öldü. Sağ kalabilenlerin çoğu yüksek ısının ve radyasyonun etkisiyle aylar sonra hastalandılar, acılar içinde öldüler. Binaların üçte ikisi yok oldu. Kavrulan deriler, yanaklara akan gözler, iltihaptan bir kaşık su içemeyecek kadar şişmiş ağızlar yansıtıyordu resimler...

Bütün bu cehennemi 15 kilo/ton bir bomba yaratmaya yetmişti. Bugünün atom bombaları yanında bu ilk bomba mini bomba sayılabilir. Uzmanların dediğine göre bu ilk bomba bugünün 100 megatonluk dev bombalarının altı binde biri gücünde idi. Hiroşima ve Nagasaki'yi mahvetmeye iki bombacık yetmişti. Bugün büyük devletlerin —sade büyük devletlerin de değil bazı küçük devletlerin bile— elinde bunlardan on binlercesi var. Bir savaş halinde bu sefer tek taraflı değil, iki üç taraflı bomba ve füze yağdırılacak. Böyle bir afetin sonucunu insan muhayyilesi tasvirden âciz kalır. Milyonluk şehirler bir anda yıkıntı haline dönüşecek, orada oturanların yarısı hemen, yarısı da büyük acılarla bir süre sonra yok

olacaklar. Sanayi merkezlerinin, yolların, depoların malıvolması ile doğacak açlık, panik ve karışıklık da caba. Patlama merkezlerinin 30 km çevresinde, evlerde, benzin ve diğer yakıt istasyonlarında çıkacak yangınlar, dehşeti daha da şeddeleyecek. 30 kın'lik çevre içinde bu dumana bakanın gözleri görmez olacak. Öbür savaşlarda iyi kötü korunan sivil halkı atom savaşından kurtarmaya kalkmak da anlamsızlaşacak.

Yirmi megatonluk bir bombanın düştüğü yere altmış metrelik bir çukur açtığı gözönünde tutulursa ha sığınağa kaçmışsınız, ha başınıza şemsiye açmışsınız. Bu seferki kapışma asker sivil dinlemeyecek. İnsanları acımasız kırıp geçirecek.

İşin tuhafı kazananla kaybedeni bile belli olmayacak bu yeni savaşın. Nasıl olsun ki, bu kadar radyoaktif silahın allak bullak ettiği atmosferde canlılar ve bitkiler barınamaz olacaklar. Sağ kalabilenler kan afetlerine tutulacaklar. Bunu falcılar değil radyasyon uzmanı doktorlar söylüyorlar. İnsanları umulmaz dertlerden kurtarmak isteyen doktorların eli böğründe kalacak. Kaldı ki onlar da bu afetlerden kurtulamayacak.

Güneşli güzel pazar sabahı sizlere bu feci tabloyu neden mi çizdim? İnsanlık zaman zaman kendini yoklayan bir cinnet devrinin yine arifesinde de ondan. Şu sırada özellikle Orta Avrupa'da beliren gerilimin göbeğinde olmak bunu daha iyi duymaya yetiyor.

Si vis pacem, para bellum... Para bellum para bellum ama, işin dozu bir kaçtı mı o pa-

ra bellumun insanlara ne ettiği de ortada. Bu seferki her seferkine de benzemeyecek. Büyük devletlerin akıllarını başlarına devşirmesi, masa başına geçip karşılıklı anlaşma ve silahsızlanma yolu ile bir çözüme varmaları son umut. Aksi halde yaşayacağımız güneşli pazarlar sayılıdır.

Güneşten geçtik buluta da razıyız. Tek o meşum mantar bulut olmasın. İnsan kendi canına kıyabilir. Bazen başkasının canına da kıyabilir. Ama topyekûn tüm insanlığın canına, hele gelecek kuşakların canına kıymaya kimsenin hakkı yoktur.

20 Temmuz 1981

BİR LAHZA - YI TAAHHÜR

20 Temmuz 1944 günü Hitler'in Doğu Prusya'daki karargâhında patlayan saatli bomba, sonucu belli olmaya başlayan savaşın değilse bile, Almanya'nın yazgısını biraz olsun değiştirebilirdi. Olmadı. Tevfik Fikret'in Abdülhamid'e yapılan bir suikastin başarısızlığına hayıflanan meşhur şiirine koyduğu ad gibi «Bir Lahza-yı Taahhür (= bir gecikme anı)» Hitler'i de ölümden kılpayı kurtardı. Hazret oldum bittim kendi kerametine inanmış olduğu için talihin bu lûtfuna da ayrı bir anlam verdi. Tanrının sevgili kulu olduğunun ve yeryüzüne Alman ırkının üstünlüğünü belgelemeye geldiğinin bundan inandırıcı kanıtı olamayacağını iddia etti. Öte yandan da bu tertiple ilişkili gördüğü beş bine yakın kişiyi ölüme mahkûm etti. Kararların bir kısmı aynı gün infaz edildi. Cesetlerin hangi çukura atıldığını kimse bilmedi.

Alman radyo ve televizyonları eski Alman yöneticilerin tarihî hatalarını her yıldönümünde ve yıldönümleri dışında da her çıkan fırsatta vurgulamaya özen gösteriyorlar. Bunu programlarının ana temalarından biri yapmışlar. İyi de ediyorlar. Kusurunu kabul etmek, kendini düzeltmenin ilk aşamasıdır. Ve hele hiçbir suçları olmayan yeni kuşakları

haksız şaibelerden, suçlamalardan kurtarmanın, eski kuşakla yeni kuşak arasında daha anlayışlı bir gerçekçi köprü kurulmasını sağlamanın en mantıklı yoludur. Geçende de Yahudi soykırım yüzkarasının yıldönümü vardı. Olay olanca açıklığı ile bir daha dünyanın gözü önüne serildi. Tahlili, tartışması yapıldı. Enine boyuna yeni baştan ve bilinçli yönden ayıplandı.

Biz gelelim yine 20 Temmuz olayının kurbanlarına. Alman televizyonu o gece Hitler'in gazabına uğrayan suikastçilerin çocuklarını ekrana getirip konuşturdu. Bugün 50'li yaşlarını süren o günün talihsiz yetimleri, o zamanki izlenimlerini ve daha sonraki anılarını dile getirdiler. Bunlardan Alfred Hochacker'in söyledikleri oldukça ilginçti:

> «Babalarımızın nasıl ve neden öldürüldüğünü analarımız bize anlatmadılar. Sadece 'öldü' dediler. Savaş içinde idik. Ölüm olağan ve güncel bir olaydı. Ama bizleri SS'ler gelip evimizden, anamızdan ayırdılar. Toplu olarak uzakta bir yerde bir çocuk kampına götürdüler. Soyadımızı unutmamız emredildi. Yalnız küçük adımızla anılacaktık. Daha sonra rastgele herkese yeni adlar verdiler. Schulze ya da Müller gibi... Bir süre orada kaldık. Meğer o sıralarda birer suç tohumu sayıldığımızdan bizim de babalarımız gibi topyekûn yok edilmemiz düşünülüyormuş. SS şefi Himmler'e kalsa, vatan haini saydığı babalarımız gibi bizim de kökümüze kibritsuyu dökecekmiş. Ama

bu planı öğrenen Hitler, önlemiş. Babalarımıza verilen cezaların bize de uzatılmasını fazla bulup ikinci kuşağın hayatını bağışlamış. Zaferden sonra, SS ailelerinin yanında (rejimin istediği yolda) eğitilmemiz bile tasarlanmış. Günün birinde kampın yöneticileri yok oldular. İki gün sonra da Amerikan askerleri bulunduğumuz kasabaya girdiler. Kampın başına başka Almanlar geçti. Hiç unutmam kasabanın yeni Alman kaymakamı bizi topladı. Bize o zaman pek acayip gelen hamasî, heyecanlı bir nutuk attı. Babalarımızın birer kahraman olduğunu, onlarla övünmemiz gerektiğini anlattı. Bugün için bir günün içinde her şey nasıl değişivermişti.»

Bu kahraman yetimlerinden biri de ülkemizin çok iyi tanıdığı Feldmareşal von Moltke'nin torunu. Onun babası, hep devlete sadık generaller yetiştiren bu Prusyalı aile içinde pek asi eşantiyonu oluşturuyor. Konrad von Moltke:

«Aileye sığınmış olan bu sadakat hissi, Prusya ananesinden gelir» diyor. «Ama koyu bir Hıristiyan olan babam, bu köklü ananeye meydan okuyan bir nefs muhasebesi sonunda Hitler'in yönetimine başkaldırışın Alman ulusuna sadakat olduğunu anlamıştı. Ayrıcalığı oradan geliyordu. Nitekim tarih de onu doğruladı» diyor.

«Analarımız ömürleri boyunca bir daha evlenmediler. Babalarımızın anısı-

na sadık yaşadılar. Biz de babasızlık duymadık. Babalarımızın, sanki ölmemiş gibi varlıklarını, her gün yoğun olarak hissettik. Analarımız onlarla beraberliklerini öylesine yoğun bir şekilde sürdürüyorlardı. Sağ olan ve konuşan babaların konuştuklarına baktıkça, bizimkilerin artık konuşmaz oluşlarından daha çok övünüyorduk.»

Bir başka kahraman yetimin sözleri de çok ilgimi çekti. Röportajcının, «Babanızın cebinde İspanya'ya bir uçak bileti bulunmuştu. Böyle bir olanağı varken neden bunu kullanmadı?» sorusuna oğlu şöyle cevap verdi «Elbet kullanabilir ve hayatını kurtarırdı. Ama o zaman kendi kendine ve idealine ihanet etmiş olurdu. Bile bile ölümü üstlenmese, benim de gözümden düşerdi. İnsan bir ideale gerçekten inanmışsa, rizikosunu üstlenmeye hazır olmalı inancında idi. Bunun için biletini kullanmadı.» Röportajcının, «Peki ama karısı ve siz çocukları vardı. Onları düşünmek de babalık borcu değil miydi?» sorusuna oğlu, babasının bir cümlesi ile cevap verdi:

«Bu işe ilk karıştığı zaman bir yakın dostu işin rizikosunu hatırlatıp, 'karını ve çocuğunu düşün' diyecek olmuş ve şu cevabı almış: Anayurdum bu durumda iken şimdi karı - kızan, çoluk çocuk düşünmenin âlemi var mı?» Eşlere ve çocuklara hoyrat gelebilecek böyle bir cevapta bir gerçek yatıyor: «Viran olası hanede evlâd ü ayal» düşünüldükte dünyayı değiştiren hamlelerin kaçta kaçı yapılabilirdi.

Bir zamanlar vatan haini bellenen bu Hitler düşmanları şimdi vatan kahramanı sayılıyorlar. Bir vakitler onları lanetlemede bir olan kalabalık içinde şimdi onların ölüm yıldönümünde nutuklar atanlar var. İnsan ister istemez küçük Alfred Hochacker gibi bunu yadırgamaktan kendini alamıyor.

Ama bunu hiç yadırgamayanlar da yok değil. En başta aksakallı, gün görmüş tarih baba geliyor. Onun kalender gülümsemesini sanki görür gibiyim.

27 Temmuz 1981

Amerikalı sanatsever bir milyoner Paris'te bir antikacıdan bir milyon franga Rembrand'ın bir tablosunu satın almış. Ne var ki klasik tabloların Fransa'dan çıkarılması birtakım çetin formalitelere ve fahiş gümrük vergisine tâbi... Bizim milyoneri kara bir düşüncedir almış. Bir ahbabı klasik eser kaçakçılığının çaresini bulduğunu söyleyip onu Montmatter'li genç bir ressamla tanıştırmış. Ressam hemen orada ayaküstü Rembrand'ın klasik tablosu üzerine mavi bir boya tabakası çekmiş. Bu fon üzerine modern ve soyut bir resim yapıp imzasını ve günün tarihini atmış. Milyonere şişe içinde bir sıvı vermiş, «Yurdunuza döndükte bir pamuğu buna batırıp resmimi silin, altından Rembrand'ın tablosu çıkar» demiş. Milyoner bu usulle tabloyu gümrükten kolayca geçirmiş. Evine gelince pamuğu ilaçlı sıvıya bulayıp silmeye başlamış. İlaçlı su genç ressamın tablosunu silmiş. En alttan Kennedy'nin bir portresi çıkmış.

Bu fıkra turist safdilliğinden çok klasik tablo taklitçiliğinin uzman antikacıları bile kandıracak üst düzeyde ustalığına kanıt olarak da anlatılabilir. Avrupa mahkemelerinde foyası ancak çok ince eksper araştırmalarından sonra çıkan bu sahtekârları mahkûm

eden jüriler birer resim dehası olan bu taklitçilere için için takdir duymaktan kendilerini alamazlar. Kalpazanlığın daniskası da yine yüksek bir sanat yeteneğiyle sahtekârlığı evlendiren Avrupalı ellerden çıkar. Onların yarattığı sahte banknotları ancak kompüterler anlayabiliyor.

En matematik, en dört başı mamur cinayetlerin ve soygunların yine Avrupa kökenli beyinler tarafından tasarlanışı, tezgâhlanışı da bir rastlantı değildir.

Rahmetli dostum Vâlâ Nurettin dedektif romanının uygarlığın ve endüstriyel gelişmenin zorunlu bir edebî türü olduğunu iddia ederdi. Bu tür romanın esprit de geometri'ye dayandığını ve ancak bu şekilde işleyen kafaların bir zihin idmanı olduğunu, bundan ötürü de bizde kolay kolay dedektif romanı yazılamayacağını söylerken hiç de haksız değildi. Conan Doyle, Maurice Leblanc, Gaston Leroux, Agatha Christie, George Simenon ve bu türün şu anda aklıma gelmeyen öbür ustaları gelişmiş Avrupa sanayi ülkelerinin ve düzenin ürünü yazarlar değil midirler?

Londra'da, Berlin'de, Paris'te ve dünyanın büyük metropollerinde sanatlarını kaldırımda icra eden virtüozlara rastlarsınız. İşte şurda sehpalarını bir duvar kenarına kurup size Mozart'ın bir yaylı sazlar kuartetini çalan yoksul ama onurlu dört genç müzisyen. İşte beride bir bira karşılığı beş bin liraya yaptıramayacağınız portrenizi şıpın işi on beş dakikada ve duvara asacağınız kalitede çiziveren bir karakalem üstadı. İşte köpek sidiği kokan kal-

dırıma uzanmış, büyük bir konsantrasyon içinde elindeki kırık tebeşir parçaları ile yere nefis peyzaj ya da natürmort resmi yapan berduşlar ki her birinin çizgi hâkimiyetine, renk uyumuna, kompozisyon yeteneğine sade sizin değil, görse Sabri Berker'in bile şaşası, beğenesi gelir. İşte yarım saat içinde, sıkıştırılmış kardan önünüze atlı bir heykel çıkarıveren bir kılıksız heykeltıraş ki bizim Kenan Yontuç görse iki yanağından öper, güneş çıkıp da bu kardan şaheseri eritmesin diye dua eder.

Bütün bu gariban sokak satıcılarının sizden bekledikleri de atla deve değildir. Ters açılıp yere bırakılmış kasketin içine ne atarsanız kabulleri. Hiçbir şey atmayıp gözünüzle alkışlasanız bile olur. O da manevî bir sadakadır.

Bu kaliteli kaldırım konser ve sergilerinin sizi büyük şehrin trafik uğultusundan ve hoyrat telaşından alıp bir anda bambaşka iklimlere götürüş gücüne bakarak onları yaratanların o gün şaka olsun diye berduş kılığına girmiş ünlü profesyoneller olabileceği şüphesine bile kapılabilirsiniz.

Erhan Önal ve İlyas Tüfekçi bugün Avrupa futbolunda birer isim olma yolunda iseler bunu Doğu'nun «böyle de olurcu» rahatlığına değil, ister istemez ayak uydurmak zorunluluğunda oldukları Avrupa futbolunun teknik ve fizik kondisyon disiplinine borçlular. Sorbonne Üniversitesi eskiden Batılı öğrencilerin seviyesini tutturamayan Ortadoğulu öğrencilere «bon pour l'orient» dereceli bir diploma verirdi. Batı ortamında hiçbir geçerliği olma-

yan bu diploma, pek ince eleyip sık dokumayan Ortadoğu için yeter de artar sayılırdı. Çağımız artık kendini kandırış çağı değil.

Köklü bir birikime dayanan her şey ister istemez belli bir yüzeyin üstünde kalıyor. Buradan aşağı düşüş eğilimleri derhal kamunun tepkisi ile karşılaşıyor. Bu birikimin politikacısı da ortamın ortalama seviyesinin altına düşmemeye kendini zorunlu sayıyor. Avrupalının sağcısının da solcusunun da kat kat daha kültürlü kapsamlı ve çok yanlı oluşu tesadüf değil. Din adamlarının pazar vaazlarını ya da atom savaşı üzerine açık oturum konuşmalarını dinlediğiniz zaman, konuşanın felsefî olgunluğunun ve bilimsel muhakemeye saygısının dogmacılıktan ne kadar uzak olduğunu görüyorsunuz.

Uygarlığın baş alametlerinden biri de galiba her alanı içine alan bu düzey... Büyük zengin bir kültür birikiminin ve gerçekçi bilimsel disiplinin zorunluğu olan bir düzey. Bu olmayınca sanat da, ideoloji de, demokrasi de, politika da, yüzeyde bir kuruntudan, taklitçi zavallı bir gösterişten öteye gidemiyor.

10 Ağustos 1981

SAHİPSİZ İKİ MİLYON İNSANIMIZ...

Gün geçmiyor ki, bir günlük gazetede, Almanya'daki işçilerimizi konu edinen bir dizi çıkmasın. Bu yaklaşımların çoğu kısa bir süre Almanya'ya giden bir gazetecinin oradaki işçilerimizden duyup öğrendiklerini biraz renklendirip yazması ve bundan kendine göre ahkâm çıkarması şeklinde oluyor. Bu yüzeyde yaklaşımlar sorunun kökenlerine pek inemiyor. Ama somut bazı sürtüşmeleri dile getirmesi bakımından yine de yararsız olmuyor.

Alman sanayiinde açılan işçi gediğinin neden olduğu yabancı işçi akını, köyünden büyük şehre dahi çıkmamış yurttaşlarımızı birdenbire hiç hazırlıksız olarak Batı'nın en gelişmiş sanayi sisteminin ve kesitinin içine atınca birtakım sürtüşmeler beklenmesi zorunlu idi. İkinci Dünya Savaşı hezimetinin dibinden on yıl içinde «Alman İktisadî Mucizesi» denen konforun zirvesine fırlamanın şımarıklığı ile —tabiî hepsi değil ama— bazı Alman çevreler ille birilerini hor görme huylarına döneceklerdi. Müttefikler önündeki ezikliklerini dengelemek için onlar da birilerine tepeden bakacaklardı. Kabak yabancı işçilerin, bunlar içinde de en çok Türk işçilerin başına patladı.

Din ayrılığı, töre ayrılığı ve hiç alışık olmadıkları bu sanayi toplumunun dilini düze-

nini bilmemekten gelen şaşkınlık, işçilerimizi ilkin hayli üzdü. Ama tarihin her döneminde kendi başına bırakılmışlığın alışkanlığı ile her güçlük karşısında yine kendi çözüm yollarını kendileri arayıp buldular. Verilen işi hiç küçümsemeden gereği gibi yaptılar. Kadın erkek öbür işçilerden üstün olan el yatkınlıkları ve ödev duygusu ile herkesten iyi yaptılar. Alın terleri ile hakettikleri markları aldılar. Kendilerini küçümseyen, horlayan Alman'a aldırmadılar.

İki kesimin birbirini harcayan esprileri ağızlardadır. Alman dergilerinden birinde çıkan şu fıkraya bakın: Bir doğum kliniğinde biri Alman, biri Yahudi, öbürü Türk üç müstakbel baba sabırsızlıkla beklemektedirler. Kapı açılır, hemşire girer, «Üçünüzün de birer oğlu oldu beyler» der, «Ne var ki bir yanlışlık eseri olarak bebekleri karıştırdık.» Alman, «Bir dakika» der, «Ben şimdi kim kimin çocuğu, bulurum.» İçeri gider, iki dakika sonra sevinçle döner. «Buldum» der. «Nasıl buldun?» diye sorarlar. «Heil Hitler, dedim, bebeklerden biri sağ elini kaldırdı. Oğlumu tanıdım. Ben Heil Hitler deyince bebeklerden biri hemen yeri pisletti. O da Yahudininki idi. Baktım, üçüncü bebek hemen yerleri temizliyor. O da seninki olacak Türk arkadaş!» der.

İlk bakışta acı gelen bu espri, Türk işçilerini hiç mi hiç ırgalamıyor. «İşin aşağılığı, yukarılığı olur mu? Bütün mesele yaptığı işi iyi yapmak. Temizlik işçiliği de maden işçiliği kadar saygındır» deyip geçiyorlar. Yazgıla-

rına küfretmeden, kendilerine acımaya kalkmadan. İyi de ediyorlar.

Şimdi bir de kendini acımasız disiplinli, kuru, insan sıcaklığından yoksun Alman endüstri âleminin ortasında bulan bizim Anadolulu işçimizin Nasreddin Hoca kokan şu nefis esprisine bakın:

«— Mehmed, Berlin'i nasıl buldun?

— Gozel şehir gozel şehir de... Almanı çok.»

Bu şaka düellosu sanılmasın ki iki kesimin karşıtlığını yansıtıyor. Anlaştıkları çok yanları da var. Ayrıca Türk işçi düşmanlığı çok yüzeyde kültürlü halk arasında, bir de fanatik çevrelerin dışında sanıldığı kadar yaygın değil. Bir vakitler «Juden Raus (= Yahudiler dışarı)» demeye alışmış bağnaz ırkçılar, şimdi o sloganı «Türken Raus» şekline dönüştürmek istiyorlar. Sokaktaki adamın ve kadının Türk alerjisi ise Türk işçilerin ilk zamanlar çevreye uyuşmada gösterdiği güçlükten kökleniyor. Ezikliklerini sert tepkilerle dışa vuran delikanlılarımız, o ilk dönemde işverenleri de, evsahiplerini de, polisi de hayli yormuşlar. Başta Şansölye Helmut Schmidt olmak üzere tüm SPD partisi ve diğer kesimlerin de, sözde değil gerçek demokrat ve insancıl yöneticileri, basının büyük bir kısmı Türk işçilerin Alman sanayiine yaptığı büyük katkının pekâlâ farkındalar. Onun haklarını koruyor, eşdeğer görmesi için çaba sarfetmekten geri kalmıyorlar. Bu işçiler bir gün çekip giderse yerlerine koyacak adam bulamayacaklarını çok iyi biliyorlar.

Almanya'daki Türk işçilerinin sorunları ne yazık ki bugüne değin iktidara geçen partilerimiz tarafından köklü ve bilinçli bir şekilde ele alınmadı. Bu iş başlarken —yani yirmi yıl önce— bu proje enine boyuna bir satranç oyuncusu gibi ileriki bütün olasılıkları hesaba katılarak hazırlansa idi, bugün iki milyon insanımızı ve dolayısıyla millet olarak hepimizi üzen durumlar ortaya gelmezdi. Partilerimiz, çoğu konuda olduğu gibi, bu konuda da sürekli ve esaslı çözümler aramaktan çok, oradaki işçilerimizi kendi partilerine kazanmaya çaba sarfettiler. Onları iyice politize edip ayırdılar, birbirlerine düşman hale soktular. Asıl sorunlarını görmezden geldiler. «Almanyalı Türk işçisi» denince ilk akla gelen çağrışım, yurda getirdiği döviz ve bir de hacıağaca övündüğü Mercedes'i oldu.

Oysa bu sorumsuz ve tasasız yaklaşım bize çok pahalıya mal oldu ve oluyor.

Berlin Senatosu Kültür Dairesi'nde çalışan dostum Bülent Talay anlatıyordu: Geçende yabancı işçiler arasmda yapılan bir istatistikte «Yurdunuza dönmek ister misiniz?» sorusuna İtalyan, Yunan, Yugoslav işçilerin yüzde otuzu ya da kırkı evet cevabı verirken, en çok aşağılanan Türk işçilerinin yüzde yetmiş sekizi bu soruyu «hayır» diye cevaplamış. Bizim sahip çıkmadığımız, sorunlarını benimsemediğimiz, Almanların da her zaman eşdeğer insan muamelesi yapmadığı Türk işçileri, bugüne değin kendilerini hep iki ortada, hep iki cami arasmda bî-namaz hissettiler. Zemin ayaklarının altında kayıyor. İş mukavelelerî-

nin yenilenmemesi korkusu Demokles'in kılıcı gibi tepelerinde duruyor. Yarınları güvene almmamış. Yurda dönseler durumları parlak olmayacak. Bu durumda kendi göbeklerini kendileri kesmek zorunda kalıyorlar.

Yurt dışında iki milyon işçimizin ve ailesinin sorunlarını üstünkörü değil, bilinçli ve esaslı olarak benimseyip sağlam ve sürekli bir çözüme götürmek, öyle umuyoruz ki, yeni yönetimin ve Kurucu Meclis'in omuzlarına düşüyor.

Sayın Devlet Başkanı'mızın son konuşması yurt dışındaki işçilerimizle ilgili sorunların esaslı çözümlere vardırılması için çalışmalar yapıldığı haberini de içeriyordu. Bu umutların kısa sürede somut olarak gerçekleşmesini bekliyoruz.

Gelecek yazılarımızın birini içler acısı bir başka trajediye, işçilerimizin Türklükten kopan çocukları konusuna hasretmek istiyoruz.

20 Eylül 1981

Almanların bir kısmı hem de büyük bir kısmı Türk işçisini kendinden başka dinin, başka toplum törelerinin, başka yaşam koşullarının alışkanlığı içinde yadırgadığı için eşdeğer muamelede bulunmuyor.

Yurttaki Türklerin bir kısmı, hem de büyük bir kısmı, Almanya'ya göç etmiş Türk işçisini mark istifleyip köşeyi dönmek uğruna türlü ödünlere katlanan bir çıkarcı saydığı için hor görüyor.

Bu kadarla kalsa yine iyi. Almanya'daki Türk işçisini bir başka hor gören daha var ki, o da çocukları. Onlar sayesinde Almanya'da doğan, Almanya'da büyüyen, Alman okullarına giden, Almanca'yı Alman kadar iyi konuşan özbeöz kendi çocukları.

Bu çeşitli horgörüleri yoketmek için kökenlerine inmek gerek. Almanların tutumunu anlamak için Alman tarihini, onların toplumsal gelişmesini, kültürel birikimini, geçtikleri rejimleri, bugünkü yaşam şekillerini, iktisadî ve endüstriyel disiplin anlayışlarını bilmek gerek. İşçimiz, hatta aydınımız, Alman denince ona, sokaktaki adamın ilk aklına gelen çağrışımları yoruyor. «Ne olacak, bunlar Prusya disiplini ve militarizmi, Hitler Nazizmi ile acımasız bir millettirler. Kabadırlar, hoyrattırlar, kibirlidirler, maddidirler. Temerküz kamp-

ları kurmuş, Yahudilere zulümler yapmış, diri diri yakmışlardır.» Bunlar gerçi olmuştur. Ama bir milleti belli bir dönemdeki —üstelik de kendinin de açıkça kabul ettiği ve pişmanlık duyduğu— suçları ile, yalnız onlarla nitelemeye kalkmak cahilce bir kolaycılık olmaz mı? Şu ya da bu özel kızgınlığın hızı bir milleti böyle topyekûn ve yalnız bir dönemi ile suçlamaya hak kazandırır mı? Aynı Almanya dünya kültür ve uygarlık tarihinin iki üç elebaşı ülkesinden biri değil midir? Kant'ı, Hegel'i, Feuerbach'ı, Marx'ı Heidegger'i Jaspers'ı ve felsefenin daha nice ağır toplarını öbür milletlerden çok bu millet yetiştirmedi mi? Edebiyatta Hölderlin'ler, Goethe'ler, Schiller'ler, Kleist'ler, Thomas Mann'lar, Böll'ler, Lenz'ler, Grass'lar, müzikte Beethoven'ler, Bach'lar, Brahms'lar, Händel'ler, tiyatroda Lessing'ler, Hauptmann'lar, Reinhardt'lar, Brecht'ler bu milletten yetişmedi mi? Tıpda nice buluşlar Alman doktorlardan çıkmadı mı? Atom fiziğinin öncüsü onlar olmadı mı? Ustabaşısı Hans'la çoğu zaman dil bilmemekten gelen bir çekişme sonucu öfkesine kapılıp Almanı sade faşist ve zorba görmeye kalkan işçimizin Almanya'nın kültürel geçmişinden haberdar olması, onu da hesaba katması elbet beklenemez. Ama hiç değilse aydın geçinenlerin bunu hesaba katmaları, işçilerimizin ekmek kapısı olan bu ülkeyi daha köklü tanımaları aradaki ilişkilerin sağlıklılığı için şart değil midir?

Aynı yanlış tutum Almanların bizim işçimizi değerlendirişinde de görülüyor. Onla-

rın da bizim işçimizi eski ve uygar bir milletin çocuğu olmaktan çok şu son zamanlardaki iktisadî yoksulluğun ve zorunlukların yadellere fırlattığı zavallı ve muhtaç bir yaratık olarak görmeleri, bu kara saçlı, kara gözlü insancıkları kendilerine göre garip gelen giyimleri ve yine kendilerine göre kaba saba gelen tavırları ile bir ilkellik simgesi saymaları, aynı derecede tek yanlı kolaycı bir görüşün ürünüdür. Ama Alman'ın da bizim tarihî geçmişimizin, dinimizin, uygarlık birikimimizin evet onunkinden biraz farklı olan uygarlık birikimimizin verilerinden haberdar olmasını isteyemeyiz. Bunu ona biz öğretmeliyiz. O hor gördüğü köylü - Türk'ün insancıllık, konukseverlik, hakseverlik ve tevazu bakımından nice kentli okumuş yazmış Alman'dan çok daha olgun bir insanlık yanı olduğunu onun keşfetmesi zor olur. Bunu da ona biz anlatmalıyız. Alman da bunları bilip öğrenince Türk işçisine aynı horgörü ile bakamayacaktır. Bunu somut tecrübelerime dayanarak iddia ediyorum.

Gelelim horgörünün en kötüsüne. Özbeöz çocukların ana ve babalarını horgörüşlerine... Bunun başlıca nedeni orada doğan kuşak çocukların kendilerini bambaşka bir çevre içinde bulup orada yetişmeleri ve o uygar tüketim toplumunun çocuklarıyla kendilerini bir sayıp buna çok yabancı düşen kendi ana - babalarını küçümsemeleridir. Anadil ki, kuşakları birbirine bağlayan bir köprüdür, çoğu zaman bundan yoksun kalmaları da aradaki kopukluğun şeddelenmesine yol açıyor. İşten yorgun argın gelen ve saat beşte vardiya başı et-

mek için hemen yatan ana-babalarla çocuklar çoğu zaman uzun boylu konuşmak imkânı bulamamaktadırlar. Bu durumda çocuk derslerini kendi başına çalışmakta, kendini zaten küçümseyen Alman sınıf arkadaşlarından geri kalmamak için var gücü ile onlara yetişip geçmek ihtirası içinde yanmaktadır. Çoğunun sınıfının en iyi öğrencileri oluşunu, önce Türk zekâlarına, ama büyük çapta da bu aşağılık duygularının kamçıladığı çalışmaya yormak yanlış olmaz. Zekâsı ve çalışkanlığı ile kısa zamanda Alınancayı Almanlar kadar mükemmel öğrenen bu ateş gibi cimcimeler, ne yazık ki evde anadilleri ile uğraşacak, onu geliştirecek koşullar bulamadıkları için Türkçe konusunda acınacak bir cahillik durumunda kalıyorlar. Bu da ana-baba ile ilişkilerini aleyhte etkileyen bir unsur oluyor. Ana-babalarının Almanca konuşamaması, Alman âdetlerine kendileri gibi uyamaması da onları hor görmelerine ayrı neden oluyor. Bu koşullar içinde küçük akılları ile içinden çıkıp kabuğunu beğenmeyen kestane gibi ana-babalarından yüksünen ve elegüne karşı Türklüklerinden utanacak kadar soysuzlaşan nice küçükler gördüm. Elbette bunun tüm suçu bu küçüklere yüklenemez. Asıl suç, bu durumları öngörüp önlemini almamış olanlardadır.

Almanya'daki Türk işçileri sorununa daha başlangıcında sahip çıkılsa, bu sorun bilinçli olarak programlandırılsa idi, bu sakıncaların büyük kısmı meydana gelmezdi. Bu konuya yine döneceğiz. İş işten geçmesine karşın yine de ne yapılabilir, gözden geçireceğiz.

27 Eylül 1981

DAHLEM İSLAM MÜZESİ

Dün Bugün adlı kabare piyesimde anakronik bir sahne vardı. Bu sahnede, halen Viyana'da temizlik işçiliği yapan bir Türk işçisi ile Kara Mustafa Paşa'nın Viyana kuşatmasına katılan bir yeniçeri neferi karşı karşıya gelip konuşuyorlardı. Gastarbeiter yurttaşımız domuz eti korkusu ile eti hepten kesmek zorunda kaldığından ve et yerine yumurta yemekten ülser olduğundan yakındıktan sonra,

«— Siz et konusunda ne yaptınız hemşerim,» diye soruyordu. Yeniçeri neferinin ona verdiği cevap şu idi:

«— Ne yapacağız! Ne bulduksa yedik. Şu domuz etiydi, bu değildi diye seçmeye kalksak düşman bizi yenmeden açlık bizi yenerdi. Tabur imamı, 'Siz seferî sayılırsınız' dedi. 'İstediğinizi yiyin. Memlekete dönünce ağzınızı yıkar, tövbe edersiniz. Günah yazılmaz'»

Elbet bir şaka tiyatrosunda geçen bu sahnenin gerçekle ilgisi yoktu. Fütuhatın yüzüsuyu hürmetine tabur imamının bu zorunluğa göz yumduğu şaka yollu ima ediliyordu.

İşçilerimizin şu son on yılda Avrupa başkentlerine ve kentlerine akın edişlerinden sonra Avrupalı'larda Müslümanlık ilkelerine, Ortadoğu törelerine ve giderek İslam sanatı üzerine de hayli ilgi artmış olmalı ki bu konu-

da yeni yayınlar ve sergiler sıklaşır oldu. Geçenlerde Berlin'deki ünlü Dahlem Müzesi ile New-York Metropolitan Müzesi'nin koprodüksiyonu olarak bir İslam Şaheserleri Müzesi açıldı. Benim kabare oyunumda değindiğim domuz eti konusunda değilse bile, dinimizin seferîlere tanıdığı tolerans, bu serginin bir panosunda madde madde belirtiliyor. Müslümanlığın ne kadar geniş görüşlü ve çeşitli güç koşulları da öngören bir din olduğu bir kere daha vurgulanıyor.

Burada sergi seyretmenin de ayrı bir düzeni ve âdâbı var. Öyle sellemehüsselâm balıklama dalamıyorsunuz sergiye. Önce enine boyuna çok dikkatli bir ön çalışmanın ürünü ve özeti ana bilgileri size sunan bir avlu karşılıyor sizi. Bu ana bilgileri en etkili, en açık seçik bir üslupla bir sanat tarihçisi, bir pedagog, bir psikolog hazırlamışlar. İsterseniz bu avluda beş marka kiralanan küçük bir âlet edinip sizi görünmez bir rehber gibi adım adım gezdiren onun ses bandından sergiyi izleyebiliyorsunuz. Avlu geçildikten sonra sizi bir projeksiyon salonu bekliyor. Orada sunulan yarım saatlik filmde Moğol Dönemi Sanatları, Eyyûbiler, Memlûklular, Muvahhidler, Nâsıriler (İspanya) Dönemi Sanatları, İran'da Timur ve Safaviler Devrinde Sanat, Osmanlı Sanatı, en karakteristik eserleri ve mimarî yapıları ile önünüze seriliyor.

Asistanlığım sırasında Prof. Dagobert Frey'in İstanbul camilerinin özelliği hakkında verdiği konferansları tercüme ederken, özellikle üstünde durduğu iki noktayı bu filmin

metninde de vurgulanmış görmek bana eski bir ahbapla karşılaşmışlık duygusu verdi.

Bunlardan biri, Ayasofya'nm «Constantinople» ufkunda meydan okuyan heybeti... Frey'e göre Osmanlı mimarlarının bu meydan okuyuşa cevap vermek için İstanbul siluetine birbirinden nefis camiler yükselterek onun yegâneliğini bozmuş, şehri bu yapıtlarla Constantinople'likten çıkartıp bir Türk ve Müslüman kenti yapmış olmaları... İkincisi, bu camilerden her birinin bulundukları meyle, alçaklığa yüksekliğe göre, yani zemini hiçe sayarak değil, tam tersine ona uyup onun âhenkli bir uzantısı olarak tasarlanmış olması. İkisi de çok doğru. Yine filmin arka fonundaki sesin söylediği başka bir kıyaslama da çok doğru: Sinan'ın Edirne'deki Sultan Selim Camii kubbesinin dünyanın en büyük kubbesi sayılan Saint Pierre'i aştığı gerçeği.

Filmden sonra salonlara geçebilirsiniz. Burada Metropolitan'dan getirilen 145 parça kıymetli objeyi, bu arada sedef kakmaları, elyazması Kur'ân'ları, hatları, fayansları, çinileri, minyatürleri, çeşmibülbülleri, tepsileri, vazoları, cam işçiliklerini ve büyük sergi salonunun dört yanını çeviren duvara gerilmiş İran, Osmanlı, Buhara halılarını görüyorsunuz. Elinizi bunlara götürüp okşamaya kalkınca bir çan sesi duyarsanız şaşmayın. Çanlar sizin için çalıyordur. Çünkü o milyonlar değerindeki halıların her biri ince tellerle dört ucundan elektrikli sinyale bağlanmışlar.

Bir kartondaki açıklamadan İslam'da resim yasağının Hazreti Muhammed'in bir ha-

dîsinden çıktığı, Kur'ân'da ise buna dair bir kayıt bulunmadığı iddia ediliyor. Hat sanatının, oymacılığın, maden ve tahta kakmacılığın gelişmesinin, resim yasağının başka bir alanda boşalışı olarak görülmesi elbet yeni bir yorum değil. Ama bu yasağa karşın sergide sergilenen minyatürler nasıl doğdu, o izah edilmiyor. Bir yerde Hazreti Muhammed'in babası olarak gösterilen Abdülmuttalip, bir başka yerde büyükbabası olarak geçiyor. Bu küçük ayrıntılar doğru verilen izahatın da yanlış olabileceği şüphesine yol açabiliyor.

Efes'deki Eshab-ı Kehf'i gösteren Falname'nin yaprağı, başına en çok kalabalık toplayan resimlerden biri... Nedeni basit. Esrarkeş deyimi ile «hap»çılık Berlin için hiç de yabancı bir konu değil de ondan. Ne var ki, bugünün süzgün bakışlı afyon uykulu Eshab-ı Kehf'i mağarada değil de Bohnhof Zoo'nun sidikli holünde sızıyorlar.

Balıkadamlığı yeni bir akım sananlar, galiba tarihi iyi bilmiyorlar. Hamse elyazması kitabı içinde bir yaprak, bize Büyük İskender'in denizde kilitli bir fanus içinde denize dalıp denizaltı yaşamını gözlerken gösteriyor. İster inanır ister inanmazsınız. Ben 1595 - 1600 tarihini taşıyan bu renkli Hind minyatürünün yalancısıyım.

Kitap illüstrasyonu alanında İslam sanatının Batı'yı çok geriden izlediği iddia edilse bile, bu zerafeti o zamanki Batı kitap illüstrasyonlarında bulmak her zaman kolay olmuyor.

19 Ekim 1981

ADAMA İŞ DEĞİL, İŞE ADAM ARASAK

Üç kişiydiler. On yedi, on sekiz, on dokuz yaşında biri kız, ikisi erkek, üç Türk çocuğu. Tiergarten Kütüphanesi'nde düzenlenen bir edebiyat toplantısına katılmak için ta Köln' den gelmişlerdi. Kendilerini Berlin'e çağıran kuruluşun yöneticileri ile Almanca konuşuyorlardı. Yanlışsız, aksansız, Alman'dan ayırdedilemeyen mükemmel bir Almanca. Biri burda doğmuş büyümüştü, öbür ikisi ikişer yaşında iken gelmiş kalmışlardı. Kendi aralarında konuşurken de sık sık Almanca'ya başvuruyorlardı. Abdullah Zeytunlu adındaki tok sesli, orta boylu yağız delikanlı hariç öbür ikisini Alman' dan ayırdetmek zordu. Edebiyat toplantısını düzenleyen kuruluş, «Türkler Almanca ve Türkçe Yapıtlarını Okuyorlar» adı ile davetiye çıkarmıştı. Gelenler iki dilde bu gençlerin yazdıklarına ilgi duyanlardı. Dinleyicilerin yarısını Türkler, yarısını Almanlar oluşturuyordu. Kuruluş belki daha ilgi çeker düşüncesiyle onların babası yaşında Almanya'da isim yapmış bir Türk hikâyecisini de programa koymuştu. O yazar da çok işi gücü olduğu halde genç Türk yazarlarının tanıtılacağı böyle bir toplantıda oyunbozanlık edememiş, belki bir katkım olur diye oraya gelip yer almıştı.

Dilimizi çok iyi bilen, büyük şair Fazıl Hüs-

nü Dağlarca'dan yaptığı çeviriler başta olmak üzere, birçok Türk yazarını çevirileri ve konferansları ile tanıtan Dr. Gisela Kraft'ın açış ve tanıtma konuşmasından sonra bu satırların sahibi o yaşlı yazar bir hikâyesini önce Almanca sonra Türkçe okudu. Havayı ısıtmaya çalıştı. Ondan sonra sıra Köln Betonstadt grubunun üç genç amatörüne geldi. Bu gençler edebiyatı bir hobby olarak almışlardı. Aslında biri öğrenci, biri işçi, biri vernikçi idi. Ne yazdıklarını, nasıl yazdıklarını herkesten çok ben merak ediyordum. İlk olarak sarışın delikanlı kendi anadilinden bir dizi izlenim okudu. Olağanüstü bir duyarlığı vardı. O yaştakilerin düştüğü beylik hatalara hiç mi hiç düşmeden, büyük büyük konuşmadan, ukalâlığa kalkıp ahkâm kesmeden, bilmediği konulara, özenti uzantılara tenezzül etmeden, tüm Türk çocuklarının bu iki ayrı dünya ortasındaki binamazlığını, tedirginliğini sırf şahsen yaşadığı hem de belli bir şey ki, çok yoğun olarak yaşadığı tecrübelerden hız alıp açık seçik, sıcak sıcak, içten mi içten dile getiriyordu. Küçük yaştan başlayarak hayatın sert gerçeği ile karşılaşan, bu gerçeğe uymak zorunda kalan, bundan ötürü de hasta muhayyele oyunlarından kaçıp tüm konularını hayatın kendinden alan, elleri ile çalışan işçi yazarlarda görülen bir sağlamlık ilk meziyeti idi. Ellisinde bile hâlâ muhallebi çocuğu kalan bizim nice profesyonel yazarımızda olmayan bir özelliği de kötümserliği ve pasifliği marifet saymaması idi. Tüm duyarlığı yanında, savaşçı, mücadeleci, didişken bir özelliği de ortaya çıkıyordu. Be-

ğenmediği bazı eşitsizlikleri ortadan kaldırmak isteyen enerjik, mücadeleci, didişken bir yürekliliği de vardı.

Aralarındaki kız öğrenci, şair ve ressam Metin Eloğlu'nun kızı idi. Havası, elektriği ve canlı zekâsı ile salonda hemen daha kürsüye çıkmadan bile kendini belli ediyordu. Önce kendinin değil, bu toplantıya katılamamış bir kız arkadaşının —o kız nedense hep Almanca yazıyordu— gerçekten ince, kadınsı, zarif buluşlarla yüklü bir hikâyesini okudu. Bıraksalar hep o çok beğendiği arkadaşımn hikâye ve şiirlerini okuyacaktı. Ama bir ara kendi yazdıklarını sunmak borcunu hatırlamış olacak ki, mecburen kendi yazdıklarına geçti. Üç genç arasında Almancası en iyi olan oydu. Bu yazdıklarından da belli oluyordu. Ama buna karşın Türkçesi de kusursuzdu. Babasmın en takdir ettiğim mizah duygusundan ona bir şeyler de geçmişti. Olaylara kendine çok yakışan neşeli bir yarı umursamazlıkla bakıyordu.

Üçüncü genç Abdülkerim Abdülhalik Zeytunlu Almancayı ne kadar güzel ve kusursuz konuşur ve yazarsa yazsın, tonu gür ve tok sesi ile Türklüğünü belli ediyordu. «**Ausländer** (= Yabancı)» adlı şiiri kolay duygulanmayan benim bile gözlüğümü buğulandırdı. Almancası ve içerikteki gücü kadar güzel bir ahenk de içeren bir çevirisini size düzyazı olarak güzelliğinden çok şey yitirttiğimi bile bile sunmaktan kendimi alamıyorum: «**YABANCI — Benim o yabancı dediğiniz / Siz beni çağırdınız / Geldim / Beni yabancı ettiniz / Oldum./ Bana ihtiyacınız vardı / Baştacı ettiniz / Her**

yerde her çeşit iş verdiniz / Ev ve geçim sağladınız / Ama şimdilerde artık istenmiyorum / Nerdeyse bana öçleniyorsunuz / İşsizlik mi var, sebebi benim / Konjonktür mü bozuldu, onun da suçlusu ben / Konut derdi mi var, benim yüzümden Yabancı / Benim o yabancı dediğiniz / Siz beni çağırdınız / Geldim / Beni yabancı ettiniz / Oldum.»

Soğuk, rutubetli, puslu bir kış gecesi vardı dışarda. Ama bana vız geliyordu şimdi. İçimde güneş açmıştı sanki. Yad ilde pıtrak gibi gelişen bu cevherli çocuklar birden moralimi yerine getirmişti. Düşündüm. Devlet olarak sahip çıkmadığımız, kendi yazgılarına bıraktığımız Almanya'daki işçilerimizin ikinci kuşak deyimiyle adlandırdığımız çocukları içinde bu üç çocuk gibi, kimbilir daha ne yeteneklileri, kendi kendilerine Hüda-yı nâbit yetişmiş daha ne cevherlileri vardı. İlk kuşağı benimsemedik. Bari ikinci kuşağı kazansak diye düşündüm. Bu çocuklar gelecek kaygısında idiler. Almanlar dillerini böylesine iyi bilen Türkleri kendi uyruklarına almak için kolaylıklar gösteriyorlardı. Çaresizlik içinde ilk düşebilecekleri ökse bu olabilirdi. Türk kalmakta direnenleri ise Türkiye'nin benimsemesi şarttı. Bu gençler önlerindeki geleceğe bir uçuruma bakar gibi bakıyorlardı. Ne Türk, ne Alman, iki ortada kalmanın bunalımına bir de hayatını kazanmak, bir iş tutmak güçlüğü eklenince gençliklerinden gelen neşe daha şimdiden dudaklarında solma istidadı gösteriyordu.

Düşündüm. Bu konuda taş atıp kolu yo-

rulmamış, sorunlarına çözüm arayıp bulmamış devletin, hiç değilse şimdi, yeni bir bilinçle biraz da vicdan azabı ile bir ihmali düzeltme şansı hiç yok değildi. Bir yabancı dili ve o toplumun disiplin gibi, iş ahlakı gibi bazı meziyetlerini çekirdekten yetişerek öğrenmiş böyle cevherli, dinamik gençlerden bir iki bini ile neler yapılmazdı. Mesela işe adam değil de adama iş bulma âdetinden dış ülkelerdeki turizm ya da kültür bürolarına o dil bilmeyen elemanları kayıran alışkanlıklarımızdan vazgeçip bu hazır bulduğumuz taze gücü bu alanlara seferber etsek, hem millet kazanırdı hem de bu çocuklar...

Sayın Kültür, Turizm ve Tanıtma Bakanı'ndan bu konu üzerinde durup düşünmesini salık veririm. Yurda gelen turistlerin büyük çoğunluğunu oluşturan Almanlar, Avusturyalılar, İsviçreliler ve diğer Almanca konuşanlar gerek Avrupa'daki, gerek yurt içindeki turizm bürolarımızda kendi dillerini, âdetlerini, tercihlerini, zevklerini, düşünüş tarzlarını bu kadar iyi bilen bir genç rehber ordusu ile karşılaşırlarsa fena mı olur? Elimizden giden bu çocukları geri kazanmak için biraz harekete geçmeliyiz.

14 Mart 1982

KILIK KIYAFET ÜZERİNE

Geçenlerde yitirdiğimiz renkli devlet adamı Turan Güneş sade mesleği içinde yaşayan tek yanlı insanlardan değildi. Çok şeye karşı içindeki taze tecessüsü uyanık tutardı. Ve gözlemlerinden kendine özgü spritüel ahkâm çıkarırdı. Tatlı sohbetlerinden birinde bakınız arkadaşımız Mehmet Barlas'a ne diyor:

«— Bugünkü Türk toplumunun içinde beni hayrete düşüren bir şey var. Bir insan işine, davranışına göre değil de, duruşuna, giyinişine göre ciddî ya da gayriciddî sayılıyor. Bu hepimizin içine işlemiş. Size gençliğimden bir örnek vereyim. 1947'de Fransa'ya okumaya giderken, babam bize cici elbiseler yaptırdı. Gittik Paris'de Quartier Latin'de öğrenci mahallesinde bir alay saçı başı dağınık talebe... Kahvelerde gülüp söyleyen insanlar. Benim yaşlarımda ya da daha genç. Ben onları işi gücü bırakmış, serseri öğrenciler sanmıştım. Tanıdığım zaman gördüm ki, adam felsefe doktorası yapıyor ya da biyoloji okuyor. Değil yapıtlarını, adlarını bile bilmediğim filozoflar üzerine konuşuyor. Onlara hem dansinglerde hem de kütüphanelerde rastlardık.»

Nasreddin Hoca'mızdan, Shakespeare ustamızdan bu yana kılık kıyafetin insan ilişkilerindeki etkisi üzerine çok şey söylenmiştir.

Daha da söyleneceğinden başka... Farkedilmek, beğenilmek içgüdüsü daha üç yaşından başlayarak kadın milletini ayna karşısına ittiğinden beri taranıp süslenir, her dönemin her ortamın modalarını izler ve uygular olmuşlardır. Erkekler ise kılık kıyafetle, çekidüzenle karşılarındakileri kendi çıkarları ve maksatları yöneltisinde etkileyeceklerini bildiklerinden onlar da giyim kuşama dikkat edegelmişlerdir. İki dirhem bir çekirdek Razzakizade Tarçın Bey şıklığında insanlardan söz etmiyorum. O çeşit hasta özen o tarihte bile ancak işsiz güçsüz mirasyedilerin ya da eski haricîyecilerin harcı idi. Acele yaşanan, malî bakımdan da kısıtlı yaşanan bir dünyada hangi babayiğit giyimine bu kadar vakit ayırabilir, gardrobunu on beş yirmi kat elbise ile donatabilir? Ama bizde herkes yine de iyi kötü kesesine göre elegüne çıkacak temiz pak bir kılık gereksinmesini hep duyagelir. Çünkü öyle koşullanmıştır.

Parlamentomuz tepeden atamalı, müntehib-i sânili seçim geleneğinden kurtulup doğrudan doğruya halkoylarının doğrultusunda oluştuğu zaman mebus kılıkları da birden değişmişti. Eski Atatürk devri mebusları çok resmî giyinirler, ucu kıvrık kolalı yakayı, yeleği kösteği de ihmal etmezlerdi. Nedense çoğu kaşlarının ucunu yukarı doğru burar, böylece sözümona eşsiz şefin görünümüne yaklaştığını kuruntulardı. Demokrat mebusların içinde yaşlılar bu modayı bir müddet sürdürdüler ama daha sonraki seçimlerde taşra avukatları, ağzı laf yapan girgin halk çocukları

parlamenter olunca bunun yerini başka bir moda aldı. Ankara'ya her gelen mebus daha kendine bir ev bulamadan terziye koşup kendine bir «laci» çektiriyordu. O dönem Ankara'sının sokaklarında devetüyü paltolu, siyah fötrlü birini gördünüz mü anlardınız ki mebus... Bu kılık âdeta o dönem mebuslarının üniforması haline gelmişti. Bunlar aynaya bakınca kimbilir kendilerini ne kadar saygın buluyorlardı. İş sektörünün kılığı da bu arada çok aşamalar geçirdi. Yavaş yürüyüşlü, okkalı göbekli, iki çeneli patronların yerini yavaş yavaş dinamik, çevik, kalori perhizi yapan, Amerikan tipi patronlar aldı. Ellerinde birer James Bond çanta, kollarında Humphrey pardesü, çevik adımlarla uçak merdivenlerine koşup gerideki yağcı maiyetlerine fiyakalı uçak selamı ile el sallayan ya da victory işareti yapan, hosteslerle senlibenli, durmadan Cartier marka kol saatine bakan, çat burada çat orada cıva gibi hareketli Amerikan dinamizminin temsilcileri oldular. Yarı varlıklılar, dargelirliler, memur takımı her döneme göre değişen giyim gustosuna aykırı kaçmamaya çalışarak orta bir yol tutturmuşlardı. Zaman zaman âmirleri tek tek memur vatandaşın kılığı ve görünümü konusunda kendi gustoları doğrultusunda emirnameler de çıkarıyorlardı. Saçlarını uzatmak, sakal bırakmak, açık yaka ile kravatsız dolaşmak onlarca memur saygınlığını bozan bir laubalilik, bir ciddiyetsizlik, hatta bir serkeşlik sayılıyordu. Bütün bunlar sevgili ve rahmetli Turan Güneş'in de dediği gibi eskilerin «ağır otur da molla desinler» bi-

rikiminin çağa henüz ayak uyduramamış kalıntıları idi.

Bugün Londra - Paris, Paris - Berlin - Roma sokaklarına bir bakın. Büyük bulvarlarda yürüyen insanların hemen hepsinin ortak özelliği kılık kıyafet bakımından alabildiğine rahat ve pratik bir üslup tutturuşlarıdır. Erkek olsun, kadın olsun, çağın kılığı artık süse de poza da vakit ve gerek bırakmıyor. Herkesin ayağında rahat ayakkabılar, herkesin bacağında blu-jean, herkesin sırtında ya bir yün örmesi ceket ya da bol bir süveter. Caddelerde, kütüphanelerde, kahvelerde, televizyonda bunlardan başka, hani o bizim alışık olduğumuz yelekli köstekli, kravatlı ceketli birini görürseniz bilin ki, ya yabancıdır, ya hacıağa ya da eski kuşaktan bir amca...

Artık görünmekten çok, olduklarına bel bağlıyor Avrupalı insanlar. Kafalarına, bilgilerine, toplumdaki işlevlerine, kültürlerine... Dış görünüşün aldatıcı maskesini çıkarıp atmışlar. Oldukları gibi görünmeyi yeğliyorlar. Kendilerine güvendiklerinden.

9 Mayıs 1982

İNSAN ESKİTEN BİR MESLEK

Alman Şansölyesi Helmut Schmidt'in kalbine takılan pil bir haftadır tüm Alman basınının baş konusu...

Radyo - televizyon da bu vesile ile pilin işlevi üzerinde aydınlatıcı yayın yapıyor. Böyle bir ameliye geçiren bir insanın normal yaşamını sürdürmesinin sakıncasız olduğu, ama günde 10 saat yoğun çalışan bir başvekilin bu konuda çok daha dikkatli olması gereği ileri sürülüyor. Şansölyeyi bekleyen hepsi birbirinden çetin ceviz sorunların kendisini daha da yoracağını ileri sürenler çoğunlukta. Hele hastalığa mastalığa kulak asmayan, belki bu durumdan yararlanmak da isteyen muhalefetin telaşı gözden kaçmıyor. İnsan sendelemeye görsün, siyasî düşmanlar sevinir bile...

Willy Brandt, bir kalp rahatsızlığı geçirip sağlığı bozulduğu, bir gönül macerası geçirip prestiji sarsıldığı zaman da onu yıpratmak için ne gerekse yapmıştı düşmanları. O zaman daha hiç aşınmamış genç ve diri Helmut Schmidt ona halef olmuştu. Kaderin şu cilvesine bakın, şimdi yıpranmış ve yorgun Schmidt'in yerine aynı Brandt daha diri bir halef olarak düşünülüyor. Politikanın böyle garip oyunları çoktur.

Devlet yönetmek, belli bir şey ki, çok yıp-

ratıcı bir iş. Yüklenilen ağır sorumluluklar, siyasî çekişmeler, karşı partiler kadar, belki onlardan çok, sinir yıpratan parti içi muhalefet, olayları hiç eksilmeyen ve kopuksuz bir dikkat içinde izlemek zorunluğu insanda ne uyku bırakır ne de huzur. Her an tetikte olacaksınız. Hele idare-i maslahatçı değil de aktif politikası olan bir devlet adamı iseniz, işiniz daha da ağır. İhtilalin göstermeliği yaşlı General Necip'i itip yerine geçtiği zaman Nâsır, dipdiri dinamik genç bir albaydı. Fizik gücünü, manevî gücünün bir güvencesi gibi kullandı. Ama politika onu da çok çabuk yıprattı. Kahire'yi Arap dünyasının merkezi yapma politikasının tam orta yerinde genç sayılacak bir yaşta fazla yorulan kalbi onu tuşa getirdi.

Yerine geçen Enver Sedat'ın o zamanki resimlerine bir bakın. Genç, dinamik, güçlü bir halef olarak iktidara çıkan bu esmer yakışıklısının son yıllarda göz altında torbalar oluşmuştu. Yorgun bir yaşlı adam görünümünü canlı nutuklarına karşın önleyemiyordu.

Tarih yapısının Ortadoğu'da yeni bir rota tutturuşunun acısını, siyasî düşmanlarından önce, yüklendiği bu çetin görevin ağırlığı, ona pahalıya ödeteceğe benziyordu. Onu bir mit haline getiren suikast olmasa zaten pek sağlam olmadığı söylenen kalbinin ona da yakında bir oyun oynayacağı tahmin edilebilirdi.

Onun yerine geçen sporcu görünümlü, eski havacı Mübarek'in ne kadar sıhhatli bir görünümü var, değil mi? Onun yüklendiği ödev selefininkinden hiç de hafif olmadığı için aynı

insanı iki ya da dört yıl sonra görelim. Politika ne turp gibi insanları yıpratıp eskitmedi ki...

Geçen hafta İsrail'in büyük askeri ve devlet adamı Moşe Dayan da altmış yaş gibi bugün için orta sayılacak bir yaşta öldü. Ölüm sebebi kalp yetmezliği idi. Kendisini 1958'de İsrail'e yaptığım bir röportaj gezisi sırasında kızı romancı Yale Dayan vasıtasıyla yakından tanımak fırsatını bulmuştum. İsrail'in genç, mücadeleci, gözüpek kuşağının sembolü olan bu genç komutanın arkasında İsrail ordusunun kurucusu ve büyük bir zafer kazanmış olmanın verdiği parlak bir ün halesi vardı.

O dönemde artık askerliği bırakmış ve Ben Gurion gibi usta bir politikacının rehberliğinde politik hayata atılmıştı. Kendini yeni mesleğine hazırlamakla meşguldü. O yıllarda kırk üç yaşında idi. Ve genç bir öğrenci gibi üniversitede iktisat okuyordu. Sonra politikada da parladı. Millî savunma ve dışişleri bakanlığı yaptı. Politikada da hep, gözüpek atılımlar yaptı. Bir vakitler kıyasıya dövüştüğü Araplarla barış yolunun ilk öncülerinden biri oldu. Camp David'deki anlaşmaya büyük katkıda bulundu. Begin'le bozuşmasının bir nedeni de kabinede Araplarla anlaşma konusunda en ileri gidip tek kalışı oldu. Böyle delikanlı bir adamın özel hayatı da elbet çalkantısız geçemezdi. Onun çapkınlık maceralarını, eşi ile geçimsizliğini kızı sayesinde İsrail'de bilmeyen kalmamıştı. İsrail'in Sagan'ı sayılan ve

o tarihte yirmilerini süren güzel kızı, ana ve babasından ayrı oturuyor ve romanlarında bu kahramanın kulis arkasını yansıtıp kendi şöhreti pahasına babasının mitini yıkmaya çalışıyordu. İşte böylesine dolu dolu, gümbür gümbür atan bu hızlı kalp de altmış yaşı aşamadan duruverdi.

Türk politikacıları içinde de politik ihtiras yüzünden hayatlarını kısaltanlar, genç yaşta türlü marazlara müptela olanlar az değildir. Bunlarda rastlanan rahatsızlıklar başta tansiyon ve kalp yetmezliği olmak üzere, sinir sistemi rahatsızlıkları ve ülserdir. Tabii sığır kadar yürekli, kayış gibi sinirli olan istisnalar sözümüzün dışında kalırlar.

Politika, sürekli gerilimi, başta kalma ihtirası ve bunun getirdiği sürekli stresler yüzünden insan bünyesini âdeta kemiren bir meslek kesimi...

Karakterine çok saygı duyduğum, kültürüne çok değer verdiğim, ayrıca ortak spor anılarımız dolayısıyla çok sevdiğim bir parti şefimizi böyle hummalı bir politika hastalığı içinde görüp, haline üzülmüş ve aramızdaki ağabey - kardeş hukukunun verdiği bir cesaretle,

«— Sizi çok yorgun görüyorum. Yorgun ve hırslı. Biraz dinlenseniz. Olaylara belli bir mesafeden baksanız hem sağlığınız, hem politikanız için hayırlı olur,» dediğimde,

«— Bunu ben de hissediyorum. Ne yazık ki imkânsız,» diye cevap vermişti.

«— Dediğiniz gibi dert için olsun işin ba-

şından uzaklaşırsam ipin ucu elimden kaçar. Bundan istifade ile ne oyunlar oynanır. Bilemezsiniz» demişti.

Politikanın bir kere girilince bir daha çıkılmayan bir girdap olduğunu o gün, onun yorgun ve çaresiz bakışlarından bir kere daha anlamıştım.

Sonunda o da hastalandı. Hasta hasta misyonunu yapmaya çalıştı. Ancak seçilemeyince mecburen Meclis dışında kaldı. Kendine ve sağlığına özen göstermeye vakit ve imkân buldu. Eski sağlığına kavuştu.

Çoğu politikacılar kendilerini iktidar hırsından kurtaramayışlarına özür bulmak için «Biz politikacıyız. Mesleğimiz bu», «Biz kendimizi bu yola adadık, sağlığımızı, huzurumuzu bu yol uğruna daha baştan gözden çıkardık» gibi bir edebiyata başvururlar. Yarı yolda hastalanıp kalmak ya da ecelini erkenleştirmek o bahsettikleri yola nasıl bir hizmettir, sorulsa yeri.

Şimdi şimdi anlar gibiyim, halkın Bismark gibi, İnönü gibi, Adenauer gibi, Churchill gibi, Ben Gurion gibi yaşlı politikacılara neden daha fazla güven duyduğunu. Onlar ihtirassız mı idiler? Hayır. Belki gençlerden daha korkunç hırs-ı pîrîleri vardı. Ama sıhhatleri sağlamdı. Kendilerini kapıp koyuvermiyorlar, yolun yarısında pes etmiyorlar, ihtirasın kendilerini kavurmasına, oradan oraya savurmasına karşı koyuyorlardı. Hiç değilse sürekli ve oturaklı bir kişilik imajı ile siyasetin tadını çıkarıyorlardı. Onun kurbanı olacak yerde.

25 Ocak 1981

Araştırmalar yapmak için sık sık gittiğim Berlin Devlet Kütüphanesi'nin büyük holünde dört aydır kaldırılmayan beş-altı pano var. Taçlı Prusya Kartalı ambleminin altında yedili İsrail şamdanı amblemini görüyor ve Prusya'da Yahudiler yazısını okuyorsunuz. Bu panoların her birinin yüzeyinde bilim alanında, teknik alanda, sanatta, felsefede evrensel boyutta isim yapmış ünlü Yahudilerin resimleri... Hitler rejiminin bir günah çıkartma hücresini hatırlıyor bu kulübemsi panolar.

En üstte beresi, beresinden taşan bol saçları ve bir yaramaz çocuğunkini andıran muzip gözleri ile Einstein gülüyor size. Bakın ne demiş ilk buluşlarını yaptığı sıralar:

«İzafiyet nazariyem doğru çıkarsa Almanlar beni kendilerinden, başkaları ise Yahudilerden sayarlar. Eskaza doğru çıkmayacak olursa o zaman bunun tersi olacaktır.»

Öteki köşede şansölye Bismarck'ın heybetli bir portresinin altında Yahudiler hakkındaki bir görüşü yer alıyor:

«Ben Yahudilerin düşmanı değilim. Bazı kayıtlar içinde onları sevdiğimi bile söyleyebilirim. Onlara bütün hakların verilmesinden yanayım. Ama Hıristiyan

bir devlette yüksek makamlara geçmelerine karşıyım.»

Yahudi düşmanlığı had şeklini Hitler'le aldığı için onunla başladı sananlar az değildir. Oysa bu düşmanlık —hekim deyimi ile— latent şekilde Alman toplumunda mevcuttu. Sade Alman toplumunda mı? Fransa'da da, İtalya'da da, başka yerlerde de...

«**Töreler Üzerine Denemeler**» adlı eserinde, «Yahudi ırkı tüm milletlere karşı barışmaz bir kinle doludur. O, milletlerin büyüklerine dil uzatır. Her zaman hurafeye inanan, her zaman başkasının malına gıpta eden, her zaman barbar bir ırktır. Ezildiği zaman siftinici, başarılı olduğu zaman küstahtır» diyen Voltaire'den aşağısı değildir. Yine aynı Voltaire, «La **Defence de Mon Oncle**» (= Amcamın Savunması) adlı eserinde, «Yahudiler bugüne dek hiçbir şey keşfetmemişlerdir» der çıkar. Montesquieu «**Lettres Persanes**»ında, «Bak, nerede para var, orada muhakkak bir Yahudi vardır» demez mi?

Biz gelelim yine Almanya'daki Yahudi düşmanlığına. Bunun başı olarak tarihçi Treiske'yi gösterirler. Saray vaizi Adolf Stoeker'in «Yahudiler tarihimizin bahtsızlığıdır» iri lafı da bir o kadar meşhurdur. AEG'nin teknik memuru iken organizasyon şefliğine yükselen, sonra politikaya geçip silahsızlanma ve dışişleri bakanı olan Yahudi Walter Rathenau'ı 1922'de öldüren fanatik subaylar, henüz Hit-

ler o tarihte zuhur etmediği için Nazi sayılabilirler mi idi? Demek ki Almanya'da zemin Hitler'in daha sonraki tarihte eşi görülmemiş yüzkarası soykırımına müsait bazı kalıtımlardan büsbütün de yoksun değildi.

Filozofların bir yazgısı da fikirlerinin her işine gelen tarafından pantolon askısı gibi istenildiği şekilde yorumlanışıdır. Siz Hitler'in şu çelişkisine bakın ki, insanüstü nazariyesini yalan yanlış yorumlayıp kendine destek aldığı Nietzsche, Yahudileri hiç de hor görmüyordu. «Bunca Alman ortasında bir Yahudi ne nimet» lafı onundur. «Güleç Yüzlü Bilim» adlı eserinde aynen şöyle söylüyor. «Nerde nüfuzlu bir yer varsa Yahudiler oraya gelmişlerdir. İyi ile kötüyü daha ince bir şekilde ayırmasını, daha keskin ahkâm çıkarmasını, daha arı ve açık yazmasını insanlara göstermişlerdir.»

Prusya Devlet Kütüphanesi'nin panolarında Nietzsche'yi boşuna aradım durdum. Buna karşın bağnaz Yahudi düşmanlarına denge yaratsın diye Lessing'e büyük yer verilmiş. İyi de edilmiş. Mose Mendelsohn'la içtiği su ayrı gitmez arkadaşlığı bu Hamburglu yazar ve tiyatrocuya «Bilge Natha»ı yazdırmış. Sade Yahudi dinini değil, tüm dinleri Hıristiyanlığın bağnaz horgörüsünden kurtarmaya çalışan belki de dünyanın en insancıl ve tolerans aşılayıcı şaheselerini yazdırmış. Panoları hazırlayanlar Dachau, Auswisch temerküz kamplarının ve 1941'de Leipyo'da çırılçıplak soyulan Yahudi kadınlarının soykırımını gösteren tarihî fotoğrafların arasında Lessing'in resmi, biz yalnız Hitler gibi canavarlar değil Lessing

gibi de evrensel insanlık boyutunda yazar ve düşünürler yetiştirdik, der gibi sergileniyor.

Bir başka büyük panoda sade Yahudiliğin değil dünyanın önemli şahsiyetlerinden bir demetle karşılaşıyorsunuz. Almancayı Luther'den sonra ve Brecht'den önce en güzel yazan adam olarak kabul edilen şair Heinrich Heine, öğretisi ile ruhbilime yepyeni bir pencere açan Sigmund Freud, Hegel'in diyalektiğinden bambaşka açılara ulaşan Karl Marx, bugün Berlin'in bir caddesine adı verilen Martin Buber, modern romancılığın Proust ve Joyce'la birlikte dört devinden ikisini oluşturan Franz Kafka ve Hermann Broch, beş bin kişilik kitle tiyatrosundan yetmiş kişilik kabareye kadar her boyda her üslupta tiyatro skalasında reji yapan bir zamanların tiyatro imparatoru Marx Reinhardt, halk tiyatrosunun girişken yöneticisi Erwin Piscator, sade Almanya'nın değil, belki Avrupa'nın en ince heccavlarından biri olan Tucholski, maviyi gülen mavi yapmanın sihirbazı Chagall, dünyaya iyi bakmayı desenlerinde ebedileştiren Käthe Kollwitz, Alman sahnesinin unutulmaz Fraulein Julie'si ve de daha nice unutulmaz kompozisyonların yıldızı Elisabeth Bergmann, oyun yazarı Curd Goetz, polemik ustası Karl Kraus, büyük rejisör Fritz Lang, unutulmaz aktör ve rejisör Fritz Kortner, usta oyuncu Conrad Weid, Rosa Valetti, Peter Lore, hepsi hepsi o başarılı zamanlarındaki mutlu ve canlı bakışları ile değerlendirişleri de durmadan değişen ve kendi gibi fırıl fırıl dönen dünyamıza bakıyorlar.

Her sabah bu panoların önünden geçerken «Her millet kendi layık olduğu Yahudi-

leri yaratır» diyen Fransız atasözünü hatırlıyorum.

Bu Yahudiler olmasa idi Almanya belki yine güçlü, belki yine disiplinli ve metodik, belki teknikte, sanayide en ilerilerde olurdu, ama bütün bu nimetlerin ortasında zeki, ışıltılı, kıvılcımlı, en olmayacak seçenekleri deneyici Yahudi zekâsının getirdiği cevherden yoksun kalırdı. Alın Yahudi düşünürleri, yazarları, sanatçıları Alman kültür hayatından, Orta Avrupa kültürü dediğimiz bu birikimden ortada elbet çok şey kalırdı, ama o çok şey hayli yavan kalırdı.

1 Kasım 1981

Kaderim, belki de talihim diyelim, beni Avrupa'daki bazı olayların yakından tanığı yaptı. Fransa'da ünlü Halk Cephesi'nin kuruluşu evrelerini ve Leon Blum'un kısa iktidar dönemini yakından izledim. Leon Degrelles adında Belçikalı uyanık bir parti kâtibinin daha mass-mediaların önemi bugünkü kadar bilinçleşmemişken bunlardan kurnazca yararlanıp Rex partisini nasıl kurduğunu, iktidara nasıl geldiğini, daha sonra Hitler'in yardakçılığına nasıl atladığını yine yakından ve ibretle izledim. Adolf Hitler'in iktidara gelişinin ilk yılları Heidelberg'deki üniversite öğrenciliğim yıllarına rastlar. Varsailles antlaşmasını ilk defa bozup Rhen bölgesini Alman askerlerine işgal ettirdiği geceyi, daha radyolar dünyayı karıştıran bu haberi yaymadan, gazeteler en iri puntoları ile ilan etmeden önce, o bölgede oturan Almanlarla birlikte ilk yaşayanlardan biri oldum. Bilincimin en uyanık, gözlemlerimin en diri olduğu bir gençlik döneminde bu Nazi rejiminin içinde tam üç buçuk yıl yaşadım. Faşizmin nasıl usul usul insanları tavladığını, sonra sonra nasıl maskesini atıp insanı insan yapan bütün değerleri silip geçtiğini, eleştirisiz kalan bireysel tahakkümün nasıl kendini —ama kendisi ile birlikte koca bir

ulusu da— mahva götürdüğünü orada anladım. Nazilerin Avusturya'yı ilhak ettikleri gün tesadüfen Viyana'da idim. 1956 Macar İhtilali denilen ayaklanma, yine ben o dolaylarda iken patlak verdi. Avusturya, Rus tanklarından kaçan 200.000 Macar'a sınırını açtı. Bunların bir kısmı oturduğum hanın altındaki misafirhaneye yatırıldı. Gece gündüz anlattıklarını dinledim. 1969'da Bader-Meinhoff çetesi alıkıran başkesenlik ederken; Rudi Duschke, Alman gençlerini ayaklandırırken tesadüfen Berlin' de idim.

İçinde olunca insana kendi kendine birden oluşuvermiş gibi gelen, alelade olağan bir sansasyon hissinden öte bir önem taşımaz görünen olaylar, bir de bakıyorsunuz, üstünden zaman geçtikten sonra tarih içinde önemli bir yer alıvermişler. Üzerlerine ciltlerce kitap yazılmış ve yazılıyor.

Avrupa'nın o hareketli dönemini bir de benim anılarımın gözlüğünden izlemek isteyecek okurlarım varsa, bir buçuk yıl kadar beklemelerini rica edeceğim. Biz gelelim, şimdi geçen hafta yirmi beşinci yılı kutlanan 1956 Macar başkaldırısına... Evet bu başkaldırı geçen hafta sade Batı bloku ülkelerinde değil, Macaristan'da da anıldı. Rusya'nın buna izin verişi o günden bugüne Moskova ile Tuna'daki köprülerin altından ne kadar suların geçtiğini gösterir.

Olay 23 Ekim günü gençlerin zararsız görünen bir sokak gösterisi ile patlak verdi. Kışkırtıcıların da tahrikiyle fevrî bir taşkınlığa, giderek polis ve askerle çarpışmaya dönüştü.

Sokak gösterilerinin nereye varacağı hiç belli olmaz. İlk kurşun bir patlamaya görsün. Kitleleri artık sağduyu ve irade değil, bambaşka güçler, içlerindeki atavik hisler, birikimler, hınçlar alır, kendilerinin de tasarlamadığı yerlere götürür. Ordu ve halk birbirine girdi. Sonra olayı bastırmak için harekete geçen millî kahraman genç albay Pal Maleter, halkla konuşup onların fikrini öğrenince Millî Savunma Bakanı'na haber gönderdi. Halkın tarafına geçtiğini bildirdi. Peşte sokakları tanklara binmiş Macar bayrağı dalgalandıran gençlerle doldu. Bir hafta boyu duruma bu kalabalık egemen oldu. Sovyet yöneticiler ve Macar kabinesinin âciz ve kararsız kaldığı görüldü. Başkaldırıcılar, «Macaristan'ın özgürlüğü için demokratik girişim» diye adlandırdıkları hareketlerine esas olarak, halen başvekil olan İmre Nagy'nin daha halkçı, daha özerk bir sosyalizm isteyen reformlarını almışlardı. İşin tuhaflığına bakın ki, İmre Nagy o sıralarda başbakan bulunuyordu. Bu şunu gösterir ki, halkın istekleri onun meşru reform isteklerini hayli aşmıştı. Macaristan'ı, özgürlüğüne ve nötralitesine yeni kavuşmuş Avusturya gibi nötral bir ülke yapmak isteyecek kadar... Bunda Batı devletlerinin kışkırtısı var mıydı tartışmasına girmeyelim. Her zaman, her yerde her cereyanın kışkırtısı tetikte bekler. Müsait an görünce daha da bir satha çıkar.

O iki hafta boyu başkaldırıcılar Batı blokundan bir yardım eli umdular. Ama Süveyş krizinden sonra İngiltere'nin böyle bir insiyatife pek yüzü kalmamıştı. Amerika ve Fransa

da pasif kaldılar. Kruşçev'in tankları Peşte'ye yürüyüşe geçince, sınırını açıp kaçan göçmenlere kucak açan sadece ve sadece küçük Avusturya oldu. İnsancıl Avusturyalılar ikinci şiltelerini, battaniyelerini, harçlıklarından artırdıklarını bu 200.000 kadar göçmene verdiler. Bir kısmını da Macaristan'dakilere yolladılar. Sonra ne oldu? Sovyet yöneticilerle Macar Komünist Partisi Başkanı ve Nagy hükümetinde Devlet Bakanı olan Janos Kadar, Başbakan İmre Nagy, başkaldırının askerî lideri olan Pal Maleter bir masa başına oturup Macaristan yönetimine verilecek yeni rota üzerinde ortak anlaşma noktaları aramaya koyuldular. Eski partinin feshedilerek yeni ve taze bir komünist partisinin kurulması karar altına alındı. Yeni dönemin başbakanı da Janos Kadar olacaktı. O da Macaristan'ın kendine özgü bir sosyalizm izlemesinden yana idi. Bu arada Sovyetler'in Nagy, Maleter ve bir iki başkaldırı liderini, karşılıklı diplomatik konuşmalar sırasında, diplomatik dokunulmazlığı bozarak tevkif ettikleri ve Rusya'ya götürdükleri duyuldu. Başta Sartre olmak üzere tanınmış yazar ve düşünürlerin kaleme aldıkları ünlü protesto bildirisi de etkisiz kaldı.

Halk ayaklanmasını desteklemiş olan Kardinal Mindszenski bu arada kapağı Amerikan büyükelçiliğine atıp kurtulacak ve uzun yıllar orada kaldıktan sonra Sovyetler'in izni ile oradan yurt dışına geçecekti.

İmre Nagy, Pal Maleter ve arkadaşlarının encamından uzun zaman haber alınamadı. Ancak, 1958'de, kısa bir bildiriden Rusya'da va-

tana hiyanet suçu ile muhakeme edilip ölüm cezası giydikleri ve hükmün infaz edildiği öğrenildi.

Macar başkaldırısı böylece noktalanmış olmuyordu. Bundan sonra Sovyetler dört ciltlik bir beyaz kitap yayınlayıp mahkeme hakkında bilgi verdiler. Nagy'nin dostları ise olayı kendi görüş ve belgelerine göre bambaşka biçimde yansıtan kitaplar yayınladılar. Bugüne dek bu konuda yüzlerce kitap, inceleme ve araştırma çıktı. Bu karşıt fikirler kitaplarda da birbiriyle tartışıp durmaktalar.

Bugün, 1981 Ekiminde bu başkaldırının Macaristan'da da anılmasına müsaade edilmesi, ilk bakışta şaşırtıcı görülebilir. Ama artık herkes kabul etmektedir ki, o başkaldırı boşuna olmamış, belli bir uyarı işlevi görmüştür. Stalinizmin ve dolayısıyla onun Macaristan'da iktidara getirdiği dar alınlı, baskıcı Rakosi rejiminin Macar psikolojisine, Macar geleneklerine, Macar bünyesine tam oturmadığı anlaşılmış, o zaman parti içinde parti icra komitesi üyesi olarak Macaristan'a daha uyan, daha serbest, daha demokratik bir sosyalizm getirmek uğruna muhalefete geçen İmre Nagy ve arkadaşlarının uzantısında bir kendine özgü sosyalist rejim bugün Macaristan'da az çok gerçekleşmiştir. Bugünkü Macar devlet başkanı Janos Kadar da ilk günden beri kartlarını açık oynayan bir yönetici olarak bu uzantıda çaba göstermiş, başkaldırı ertesi Macaristan'la Sovyet Rusya'nın arasını bulmaya çalışarak bozulan dengeyi Macaristan lehine yeniden sağlamıştır. Enternasyonal sosyalizmin

sosyalist ülkelere empoze ettiği ortak enternasyonal kalıplar dışında her ülkenin kendine özgü bir millî gerçeği, birikimi, geleneği ve yerel koşulların oluşturduğu psikolojik bünyesi olduğunu Macar yöneticiler kadar Sovyetler de artık anlar olmuşlardır.

Bugünkü Macaristan ziraatini daha geliştirmişse, sanayiinin gediklerini kapayabilmişse, turizmini büyük gelir kaynağı haline getirebilmişse, dünyanın en sevimli milletlerinden biri olagelen Macarlar bugün düne kıyasla biraz daha güleç olabilmişlerse; bunu, baskıdan, ecirlikten uzaklaşıp geçmişlerinin ve geleneklerinin sıcaklığına, bir kelime ile yurtlarının yurttaşı olmak bilinçlerine yavaş yavaş varmalarında aramalı.

1956 Macar hareketi demek ki, yararsız olmamıştır. Bunu, kardeş milletin dostu düşmanı herkes, artık kabul etmektedir.

16 Kasım 1981

KOMŞULUK ÖLÜYOR

Ünlü sinema aktörü William Holden başını mermer masanın köşesine vurup kan kaybından ölmüş de üç gün kimsenin haberi olmamış. Geçen gün Berlin'de de ünlü bir operet kompozitörü öldü. Kimsenin ruhu duymadı. Ancak dört gün sonra tesadüfen anlaşıldı. Yine Alman gazeteleri isimsiz, ünsüz alelade bir emeklinin tek başına oturduğu evde öldüğünü ve tam üç yıl —evet yanlış değil— üç yıl boyu komşuların bunu farketmediğini yazdılar. Arkadaşım Celal Sılay, Şişli'deki kira odasında tek başına öldü. Son nefesinde bir yudum su vereni bulunmadı. Randevusuna gelmeyince merak eden iki arkadaşı kapısını kırıp içeri girince şairimizin ölüsü ile karşılaştılar. Hariciyenin olduğu kadar edebiyat ve tiyatro dünyamızın da yakından tanıdığı, hariciyeci klişesinin içine sığamayıp taşan, kültürlü, esprili, hoşsohbet Hasan Tahsin de Moda'da Deniz Apartmanı'ndaki dairesinde ölüp gitmişti de komşuların günlerce haberi olmamıştı.

İnsanların tek başına bırakıldığı bencil ve hoyrat bir dünyada yaşıyoruz. Dostluk, komşuluk, ilgi, sevecenlik, vefa, yardım duygusu kalmadı. Kendileri için yaşayan, boş zamanları bile olsa bunu başkaları için harca-

mayı israf sayan bir çıkarcılar yarışındayız. Kimsenin kimseyi görecek hali yok.

Almanya'da oturan işçilerimizin en çok yakındığı şeylerin başında komşusuzluk geliyor. Komşusuzluk onların buradaki ezik durumunu daha da vurguluyor. Büsbütün öksüz yapıyor. Oysa alışmış köyünde, başı sıkışınca komşusuna başvurmaya, ona dert yanmaya, içini boşaltıp rahatlamaya, komşusunun ona ihtiyacı olunca bir sıcak çorba yapıp duasını almaya. Burada yok böyle şeyler... Sade ona değil Alman komşulara da kapalı Alman'ın kapısı. Oturduğumuz apartmanda tam on iki daire var. Yedi aydır bugüne dek hiçbirini görmedik. Kapıda bazı gölgelerle karşılaşıyoruz. Birbirimize hırsız olmadığımızı belgeler gibi âdet yerini bulsun diye merhabalaşıyoruz. Zaten yapacak işim de o kadar çok, günüm o kadar dolu ki isteseler de iyi bir komşu olamam. Ama işçilerimiz, konuşkan ve insancıl işçilerimiz öyle mi? Komşu yerine kulaksız, ağızsız duvarlarla karşılaşmak onların içlerini daha bir üşütüyor. Kreuzberg'de Türk mahallesinde oturanlar bu eksiği o kadar duymuyorlar. Çünkü çoğu birbirine komşu. Ama Alman evlerinde oturanların hali duman. Geçende böyle biri bana

— Bizi görünce keyifleri kaçıyor, gülerken çatınıveriyorlar. Her şeyi de yanlış mı yapıyoruz ki başlarını iki yana sallayıp ya sabır çekiyorlar? Değil buraya geldiğimden, nerdeyse dünyaya geldiğimden ötürü özür dilemek hissine kapılıyorum.

Aynı zamanda öğrencim de olan bu has-

sas işçi kardeşimin sözleri benim de gözlerimi buğulandırdı. Oturdum, o hızla «Şeytan Tüyü» adlı bir hikâye yazdım. Almancası basılınca tepkisi nice olur merak ediyorum.

Diyeceğim, sade Almanya'da değil, dünyanın her yerinde dostluk, komşuluk azaldıkça azalıyor. Sanayileşme humması içinde, tüketim furyası içinde iç dünyasının en değerli unsurlarını yitiren insanoğlu doğayı unutup çevreyi kirlettiği gibi, içini ısıtan insancıl değerleri de kırıp geçiriyor. Bu arada bencilliği aşmanın en yakın aşaması olan komşuluk müessesesini de miadı geçmiş romantik bir duygu olarak müzelik bir eşya gibi geçmişe bırakıyor.

Oysa geçmiş, komşuluk müessesesini nasıl övegelmişti? «Komşunun evi yanarsa seninki de sağlam kalmaz» diyen Horaz, «Komşusuna küfür eden kendi mezarını kazar» diyen Japon atasözü, «Ev alma, komşu al» diyen Türk atasözü nasıl bambaşka bir şarkı tutturmuşlardı. Şimdilerde insanlar bu kozmik gerçeği toptan inkâr edip, «Gemisini kurtaran kaptan» deyip, «Benden sonra tufan» deyip sadece ve sadece kendileri için yaşıyorlar. Köşeyi dönmekten başka şey düşünmüyorlar. Döndükleri köşede belki birçok maddi nimetler var. Ama köşesini döndükleri yolun sonuna vardıklarında iç zenginliklerini yitirip zavallı birer posa kaldıklarını anlayacakları gün uzak değildir. Uygarlık sanılan çıkar yarışı, insanı gün günden barbarlaştırıyor.

29 Kasım 1981

ALMAN ÇEŞMESİ

Çocukluğunuzun geçtiği semtleri, sokakları arada bir gezer misiniz? Tavsiye ederim. İnsanın arada bir böyle nostaljik hülyalara da ihtiyacı vardır. Eski yapılar, eski meydanlar hayatın kilometre taşlarıdır. İnsan nereden nereye geldiğini, ne iken ne olduğunu en iyi onlara dalarken anlar. Direklerarası'nın son dönemine iyi kötü yetişebilmiş olmayı mutluluk sayarım. Ama nerde bizim oturduğumuz eski Şehzadebaşı, nerde bugünkü? Koydunsa sevgili **Ferah**'ı ara da bul. **Millet Tiyatrosu** önce sünger deposu, şimdi de işhanı oldu. Geçim derdinden değiştirdiği kişiliği belli olmasın diye de utancından o güzelim merdivenli girişini şimdi bir kepenekle kapadı. **Fele Sineması**'nın, **Millî Sinema**'nın yerinde yeller esiyor. Bugünkü nikâh dairesinin yanındaki sokakta evimizi boşuna aradım durdum. Çoktan yıkılmış, yerine zevksiz yapılar çıkmış.

Divanyolu deseniz öylesine. Firuzağa Camii nirengi noktası olarak kalmasa orada da tersiniz dönebilir. Ama bakın Sultanahmet Meydanı için aynı şeyler söylenemez. Ufak tefek düzenlemeler dışında o nasılsa aynı kaldı. Ayasofya ile Sultanahmet'in arasındaki bugün park olan düzlük çocukluğumuzda çıplak bir alandı. Kira ile bisiklete biner tur atardık.

Sultanahmet Camii avlusunda şimdi yeşil alanlaştırılmış yerde «cami içi» dediğimiz statta (!) hareketli maçlar yapardık. Galatasaray'ın sonra da Güneş'in bir ara da millî takımın unutulmaz sol açığı dripling ustası Rebii Erkal'ın ilk gollerine bu avlu tanık olmuştur.

Sultanahmet Meydanı şehrin ortasında insanın içini açan, geniş, havadar, engin ufuklara bakan eşsiz bir meydandır. İçiniz daraldığı bir gün oraya gidin, birden ferahlarsınız. Bazı yerlerin konumunda, ışınımında —neredeyse ikliminde diyeceğim— bir sıcaklık, bir rahatlık vardır, size geçer. Miletoslu İsidore ile Sedefkâr Mehmet Ağa 13 yüzyıl ara ile sanki gönül birliği etmişler, iki uygarlık arasındaki en estetik uyumu bu alanda sağlamışlardır. Camiini ne az ne çok, Ayasofya'dan tam bu uzaklığa kondurmak bile Mehmet Ağa'nın zevkinin ve sanat saygısının belgesidir.

Bizanslılar zamanında araba yarışlarının yapıldığı, gladyatörlerin kapıştığı, aslanların kükreyerek adam parçaladığı bu yerlerde daha sonra Osmanlı sultanları Surnameler'in saptayıp bugüne aktardığı nice şenlikler ve alaylar düzenlemişler. Belleğiniz bunlarla dolu ise, muhayyileniz şimdi onları da canlandırabilir. Bu alan bugün Adliye'ye girip çıkanlar, Yüksek Ticaret Okulu'nun öğrencileri ve günün her saatinde, her yaşta çeşitli turist grupları ile hep hareket halindedir.

Orta yerdeki yeşil alanlardan birini Mısır'dan getirilmiş hiyeroglif yazılı iki obelisk, birini de **Alman Çeşmesi** denilen somaki sü-

tunlar üzerine yükselen meşhur çeşme süsler.

Yakında MİLLİYET'te yayınlanacak olan bir yazı dizimin başlığı yanma konacak uygun bir amblem ararken, geçen gün birden bu çeşmeyi hatırladım. Alıcı gözü ile bir kere daha göreyim dedim. Hava aralık ortasında bir ilkbahar günü. Nerde ise kuru dallarda tomurcuk arayacak insan. Yandaki türbenin bahçesinden maltaeriği çiçeğinin mayhoş kokuları geliyor. Bu çiçek sonbaharda açar.

1898'de yine böyle bir sonbahar günü başlamış çeşmenin tarihi. İkinci Wilhelm'in, İstanbul'u ikinci defa ziyaret ettiğinde II. Abdülhamit'e bir dostluk cemilesi olarak yaptırdığı bu çeşme o tarihten bu yana Sultanahmet Parkı'nın simgesi olagelmiş. II. Wilhelm bundan sonra bir de Sultan Reşat zamanında şehrimize gelecektir. Hamburg Limanı'ndan Basra Körfezi'ne kadar uzanacak Almanya'yı, Avusturya'yı, Macaristan'ı ve Osmanlı ülkesini içine alacak bir süper imparatorluk planının tezgâhlanması babında yapılan bu ziyaretlerde Alman Kayzeri tam bir Türk dostu imajı yaratmış ve ikinci gelişinde ana çizgilerini bugünkü yeni deyimi ile designi'nı ve planını bizzat çizdiği ve kendi mimarları tarafından gerçekleştirilen bu çeşme ile İstanbul'un göbeğine ve tarihe kalıcı bir dostluk simgesi perçinlemek istemişti. Bütün mermer, tunç, demir ve diğer parçaları Almanya'da yapılarak İstanbul'a getirilmiş, burada temelinin üzerine kurulmuş olan bu meydan çeşmesinin 1901' de törenle açılışında musluklarından günlerce

şerbet aktığı ve ahalinin Türk - Alman dostluğu şerefine kana kana şerbet içtiği rivayet edilir.

Şimdilerde ise bu çeşmeyi sade tarih meraklıları ve turistler değil, bizim berduşlar da pek seviyor. Yazın içerdeki sekiz mermer kanepe onlara birer karyola işlevi görüyormuş. Ben gittiğimde iki ahbab orada beş taş oynuyorlardı. Buraya durduğu yerde «Alman Palas» dememişler.

Dört yanı açık, püfür püfür bundan havadar yaz oteli bulunamaz. Hazır muslukları kurumuş beş altı yalak da emrinize amade. Bundan ötürü çeşmenin civarı çiş kokusundan geçilmiyor.

Zaten Serasker Kâtibi Muhtar Bey de kasidesinde Hazret-i Wilhelm'ı Sani için «Eyledi bu çeşmesarı hayre arayı karar» demiyor mu? Bu da bir hayır sayılır aslında. Ama kime niyet kime kısmet.

Çeşmeler de insanlar gibi ne oldum demeli, ne olacağım demeli.

İşte tarihî bir çeşmenin yine o tarihin cilvesi ile bugünkü encamı.

19 Aralık 1982

Ünlü Amerikan romancısı Erskine Caldwell kendisine hangi kitapları okuduğunu soran bir röportajcıya, «— İnsanlar ikiye ayrılır» diye cevap vermişti, «Okuyanlar, yazanlar. Ben yazmaktan okumaya vakit bulamayanlardanım.»

Bir Türk şairi arkadaşımız ilk defa Paris'e gittiğinde hemen dergilerden, kitaplardan duyduğu Cafè Flore'a koşup Sartre'ı, Simon de Beauvoir'i görmek istemiş ama, ne orada, ne başka kahvelerde tek yazar bulamamıştı. Hayretini ve düş kırıklığını açıkladığı emektar bir garson ona şu cevabı vermişti

— Yazarların kahvede işi ne? Yazarlar evlerinde oturur ve yazarlar.

Evine, odasına ya da Montaigne gibi Bordeau'daki şatosuna, Flaubert gibi Rouen'deki inzivasına, beylik bir kelime ile fildişi kulelerine çekilip yazan yazar ve düşünür imajı çağımızda hayli demode olmuşa benzer.

Eskiden yazar hayatın içinde değil, yanında yaşayan bir yaratık sayılıyordu. Uzaktan bakışın insana sağladığı bazı yararları hiç küçümsememekle birlikte, bugünkü yaşamın bu çeşit yazar kuşağım ortadan kaldırmasını da doğal bulanlardanım.

Bugünkü yaşam süratli değişkenliği ve her

gün yeni sürprizlere açık karmaşık gelişmelere gebe gidişi içinde yazarı, zaten o eski dönemlerin durmuş - oturmuş huzur ortamından çoktan koparmıştır. Yazarlık için bir masa, bir daktilo makinesi kadar, asgarî bir huzur ortamı da gereklidir. Bunsuz kafasını toplayamaz. Düşüncelerine, çağrışımlarına tutarlı bir düzen veremez. Hitap ettiği aydın kalabalığının da asgarî bir hayat güvencesi ve fikir huzuru içinde olması, yazarın fikirlerinin sağlıklı algılanmasının baş koşullarından biridir. Herkesin can kaygusuna düştüğü, ortamın ana - baba gününe döndüğü bir ortamda, —mesela bir deprem bölgesinde— ne yazarın içinden yazmak gelir ne de kimse onun yazacaklarına kulak verir.

Bugünkü dünya işte böyle bir deprem ortamını andırıyor. Bunun içindir ki bugünkü Avrupalı yazarların çoğu, işi gücü bırakıp radyoların, televizyonların başında her gün patlak veren ya da vermeye hazır olayların peşini kovalamak, gelişmelerini izlemek zorunluğunu duyuyorlar. Eski dönemlerin etliye sütlüye karışmayan, kınamsık ve ödlek yazarlarının tersine, olaylara pasifçe teslim olmak yerine, onlara ellerindeki tüm olanaklarla doğru bildikleri yolda tepki göstermek için kaleme, kalemden de çok mikrofona sarılıyorlar. Tıpkı bir politikacı gibi aktif olarak olayların izleyicisi, yorumcusu kesilmelerine iki kere hak vermek gerek: Bir kere mesleklerini icra edebilmeleri sıkı sıkıya bu politik kargaşaların durulmasına, bir çözüme vardırılmasına bağlı da ondan... İkincisi, bir aydın olarak sağduyu-

nun, insanlığın, mantığın sözcüsü olarak, kamuoyuna anlatacakları şeyleri ve yeni seçenekleri olduğundan... Çoğu zaman politikacıların ya fazla yorulup yıpranmadan ya da politika ihtirası ve rekabet yüzünden düştükleri yanlışlıkları, saplantıları, kısır döngüleri serin kafa ile belirtmeyi, onları uyarmayı ülke ve dünya vatandaşlığının başlıca ödevi saydıklarından...

Politikacılar elbet kıvrak zekâ sahibi, tecrübe sahibi, ağızları herkesten iyi laf yapan yaratıklardır. İçlerinde çok değerli olanları da elbet her zaman vardır. Ama kültür düzeyi yüksek ülkeler, yine de yazgılarını sade iktidarın iplerini ellerinde tutan yöneticilere bırakmak istemiyorlar. Ülkenin olduğu kadar dünyanın yazgısını da değiştirecek kararlar hep yöneticilerden çıktığına ve çıkacağına göre, politikacıların; bilim adamları, yazarlar, düşünürler, hatta din adamlarının ileri fikirlileri tarafından denetlenmesini demokrasinin başlıca nimeti sayıyorlar. Çünkü bu saydıklarımızın politikacılardan daha az zekî, kapsamlı ve sağduyulu olduğu iddia edilemez. Yurt ve barış sevgisi ise hiçbir yerde hiçbir zaman yalnız yöneticilerin tekelinde değildir. Millete ve insanlığa en iyi hizmet yarışının yarış alanı ise elbet kamuoyudur.

On iki yıllık bir faşist yönetimden sonra en kusursuz bir demokratik düzene geçmek iddiasında olan Almanya'da, gün geçmiyor ki yazarlar siyasî olaylar karşısında görüşlerini ya tek tek bildiriler, yazılar ya da televizyondaki açık oturumlar aracılığı ile kamu-

oyuna iletmesinler. Heinrich Böll, Günther Grass ve daha başkalarının son zamanlarda edebiyat alanında daha verimsizleşmesinin, gün günden daha yoğunlaşan siyasî karmaşalara söz yetiştirmek ödevinden ileri geldiği gün gibi aşikâr...

Geçen hafta da Doğu Berlin'de Batı ve Doğu Alman yazarlar, atom savaşını körükleyen karşılıklı silahlanma konusunda ortak bir açık oturum yaptılar. Doğu Alman yazar Hermlin'in insiyatifi ile aynı çatı altında toplanan Alman yazarlar, Doğulu - Batılı ideolojileri bir yana bırakıp «Aklın yolu birdir» dercesine atom savaşını önleme konusunda hep aynı ortak yargılara vardılar. Topun ağzında bulunan Berlin'de yarınki muhtemel bir savaşın —hem de sade Almanya'yı değil, tüm insanlığı yok edecek bir felaketin— önlenmesini yalnız politikacılardan beklemenin rizikosunu önlemek ister gibi, beyinlerini bu konunun çözümüne seferber ettiler.

Sanatçılar için uyarıcılık ödevi yaratıcılık ödevinden çok önce geliyor. Aksi halde, Bertold Brecht'in dediği gibi, «Batmakta olan bir geminin duvarlarına çiçek resmi yapmak saçmalığından farksız» duruma düşeceklerini biliyorlar.

27 Aralık 1981

SİZLERDEN UZAK
BİR YILBAŞI

Her yeni yılbaşı kendimizi bir toparlıyoruz. Aldığımız yeni ajandanın sahifeleri gibi bembeyaz bir yıl durur sanki önümüzde. Bu yıl öbürkilere benzemeyecektir. Geçmiş yılların bilançosunu yaptığımızda gördüğümüz hatalar artık tekrar etmeyecektir. Yolun yarısını çoktan döndük. Sonuna yaklaştık. Artık zamanı bozuk para gibi harcamak yok.

Oyalantılara, dağılmalara paydos. Boşa tekerlek döndürecek zaman kalmadı. Her yeni gün, her yeni saat ve dakika, yararlı bir şeylere harcanmalı. Ayrıntı ile esası açık seçik ayırmalı. Zamanın başıboş akışı içinde bizi sürüklemesine izin vermemeli. Tersine, onu bilinçli bir şekilde kullanmalı. Onunla birlikte olunmalı. Hatta zamanla yarışa çıkmalı. Eninde sonunda bizi tuşa getireceğini bilmemize karşın hiç değilse yaşam boyunca zamanla yarışmalı. Bu küçük sürede olsun, onunla atbaşı olmanın böbürünü biraz tatmalı. Saatler bugüne dek bu yarıştaki yanılgımızı hep yüzümüze vurdular. Ne zaman baktıksa hep sandığımızdan daha geçi gösterip durdular. Geri kalışımızı kafamıza kaktılar. Aynalar nasıl bir zaman hışır muhayyilemizin de yardımıyla bize moral verir dururken yıllarla birlikte moral

bozan birer gerçekçi kesildilerse, önümüzde çok zaman var sanırken bize sevimli gelen saatler de şimdi acımasız tik taklarıyla geri kalışımızı, zamanı iyi kullanamayışımızı kafamıza kakar oldular.

Saatler oldum bittim başlıca saplantılarımdan biri olmuştur. Topkapı Müzesi'ne her gidişimde saatler bölümüne uğramadan edemem. Ama her seferinde de boğulur gibi olup kendimi dışarı atarım. Ne kadar değerli ne kadar hünerli olursa olsun, durmuş saat sönmüş fenere benziyor. Ne var ki, durmuş saatlerin bir meziyeti günde hiç değilse iki defa doğru saati göstermesidir. Ayarsız saat bunu bile beceremez. Saatin kalitesi, kurgu mekanizmasında, yani zembereğindedir, zemberek saatin değil, hayatın da özü, temeli. Bir bakıma hepimiz kurulu birer saat değil miyiz? Yaşama bir kurulma ve çözülme, bir dolma ve boşalmadan başka nedir? Yaşlılıkla ölen kurgusu biten, gençlikte ölen zembereği bozulan... Eğitim, kültür bile, az çok bir kurgu mekanizmasına benzetilemez mi? Kurarlar bizi, kurulduğumuz gibi konuşur hareket ederiz. Kimi hâlâ alaturka saat ayarı üzerine işler, kimi Green Wich ayarıdır. Bazımız ileri gider, kimimiz geri kalırız. Memleket saat yahut standart ayarından ileri gidecek olursak kanun denilen muvakkitbaşı tutar bizi, geri alır. Daha kafası kızarsa büsbütün durduruverir. Geri kalacak olursak..... ileri alır diyecektim ama geri kalana pek aldırmaz. Yurdumuz Yenicami duvarındaki ezanî saat ayarı ile işleyen nice alaturka saatlerle dolu. İnsanlar her bakım-

dan saate benziyorlar. Hatta güleceksiniz belki, boş zamanlarımda öbür insanları da kendim gibi saate benzetmek en sevdiğim hayal oyunlarımdan biri... Tanıdıklarıma, yakınlarıma bakıp bu saat olsa nasıl bir saat olurdu diye düşünürüm. Yahut da tersine, saatten hareket edip insana geldiğim, belirli saatlerin insan olunca nasıl birer kişilik göstereceklerini düşündüğüm olur. Mesela odamdaki ağırbaşlı duvar saatinin camekânına bakarken büyük pederin gözlüklerini görür gibi olurum.

Misafir odasında fanus içinde duran konsol saati büyükannemin çeyizi imiş. Büyük valde saat olsa her halde böyle tertipli, kıvrak, hanım hanımcık minyon bir saat olurdu diye düşünürüm. Tahsildarlar saat olsa herhalde sayaç mekanizması ile işlerlerdi. Orkestra şeflerine gelince, onlar metronomdan başka ne olabilirlerdi?

Öbür saatlere kıyasla metronomun bir iyiliği temposunun istendiği gibi hızlandırılıp yavaşlatılabilmesi... Çekersin yukarı, tempo yavaşlar. Tik... Tak... Tik... Tak... İndirirsin aşağı tik, tak, tik, tak, böyle bir ağırlık tüm saatlere takılabilse. Biliyorum gülümsüyorsunuz, bunu zamanın akışını yavaşlatmak isteğimin zavallı bir avuntusu sayıyorsunuz, haksız değilsiniz. Zaman geçiyor. Bizler zamanın içinde yüzdüğümüz halde zamanın geçişini değil de, o geçtikten sonra, sadece geçmiş olduğunu hissedebiliyoruz. Ama zaman daha geçmeden, henüz geçerken onun geçişini âdeta gözle görür gibi, bilinçli ve uyanık bir şekilde hissedebildiğimiz gün, öyle geliyor ki bana, bizden ha-

bersiz geçmiş zamanın bizde yaratabileceği bütün acı sürprizleri ortadan kaldırmış olacağız.

İlk paragrafı yeni, iki paragrafı «On İkiye Bir Var» adlı hikâyemden alıntı, bu yılbaşı geveleyişlerimi bağışlayın. Yurdumdan, sizlerden uzak bir yılbaşının mayhoş havası kalemimi bağlıyor. Neyse çoğu gitti azı kaldı, iki üç ay sonra birlikte olacağız, sözün kısası işte bir yıl daha geçti, yeni bir yıla girdik. Bu yılı da herkes kendi hayat pusulasına göre bir aşama haline getirmeye çalışacak. Emekliliğe bir yıl daha yaklaşanı bürokratik bir kasvettir basacak. Merkezdeki hariciyeci dışarıya çıkacağı güne biraz daha yaklaştığını görerek sevinecek. Askerdeki nefercik tezkeresini bu yeni yılda alacak. 39'undaki güzelliğinden başka sermayesi olmayan dilber 40'ına bu yıl girmemek için kendine aklınca güzel hileler bulacak. Yaşdaşlarının ölümü ile çevresi büsbütün çölleşen ihtiyar bu yıl kendini büsbütün yalnız hissedecek. Nice işadamı köşeyi bu yıl dönecek, nice banker bu yıl iflas edecek.

Er geç zamanın zaferi ile bitecek bu ezelî yarışta herkese, hepinize yine de küçük küçük avuntular, oyalantılar yaratacağınız, kendinizi de başkalarını da aldatıp geçici de olsa küçük kaçamak sevinçler sağlayacağınız bir yıl dilerim. Tıpkı artık yeni olmayan yıllarda yaptığınız gibi.

3 Ocak 1982

TARTUFFE'Ü İZLERKEN

Sekiz aydır tiyatroya bile gidemiyorum. Yoğun çalışmanın getirdiği aşırı yorgunluk birikimine bir de sıfıraltı on iki soğuğun verdiği uyuşukluk eklenince, gelin de gece sokağa çıkabilin. Ama her şeye karşın geçen hafta Volksbühne'nin oynadığı Tartuffe'e bir kaçamak yapabildik. Eşsiz komedi ustası Moliére, kişilerini çizişte ve konuyu sergileyişte gösterdiği erişilmez başarıyı bazen oyunun sonunda gösteremez.

Oyunun organik gelişmesi yöneltisinde bir çözüme varamayınca zorlama çözümlere, tiyatro deyimi ile «deus exmachina» denen tepeden inme bitirişlere başvurur. Hatırlayacağınız gibi, Tartuffe'ün sonu da böyle biter. İşler içinden çıkılmaz bir hal alınca, yani Tartuffe Orgon'u tavlayıp, aileyi mahvedip, onun malının mülkünün üstüne oturup onları kapı dışarı etmeye kalkınca hiç umut kalmamış görünürken, Kral'ın bir elçisi çıkagelir. Tartuffe'ün Orgon'a karşı şantaj aracı olarak kullandığı ve onu suçlu duruma düşürebilecek eski siyasî mektupları Kral'ın affettiğini bildirir. Tartuffe'ün ipini pazara çıkarır. Ne zamandır aranan bir sahtekâr olduğunu, daha nice evler yıktığını söyler, onu tutuklar. Ve oyun bu Happy End'le biter.

İnsan bir oyunu altı yedi kere seyrediyor da bazı noktalar bu arada dikkatini çekmeyebiliyor. Her seferinde ya karakterlerin işlenişi, ya oyunun teknik çatısı, ya toplumsal hiciv içeriği üzerinde fazla durmaktan küçük bir ayrıntıyı yeterince değerlendirememisim. Bu sefer o ayrıntı, altı kırmızı kalemle çizilmişçesine gözüme çarptı Orgon'un vaktiyle Kral aleyhtarı bir dostunu korumuş olması. Onun suç unsuru sayılacak dokümanlarını bir kutuda saklaması bu sırra vakıf olan Tartuffe'ün onu mahvetmesine yeterken, Kral'ın bunun üstüne bir çizgi çekip Orgon'u affetmesinin gerekçesi dikkate değer! Çünkü Orgon, ömrü boyunca Kral'ına sadık bir kul olmuştur. Şimdi bu dürüstlüğün mükâfatı olarak âlicenap Kral'ı da onun gençliğindeki bu gafletini bağışlamıştır. Moliére'in elçinin ağzından söylediği bu sözler, On dördüncü Louis'ye bir hulûs fırsatını dolayısıyla dile getirdiği için insanı şaşırtabilir. Büyük bir yazarın Kral'a böyle bir yağcıhk etmesi, yaltaklanması onu biraz gözden düşürebilir. O gece dikkatim bu iki cümleye takıldı kaldı. Ama sonra Moliére'in bu yağcılığına hafifletici sebepler bulmakta gecikmedim.

On dördüncü Louis, onun gezici trupu ile oynadığı «Tabip Aşkı» oyununu seyredip beğenmese, bu trupu kardeşinin himayesine verir, daha sonraları da bizzat kendi himayesine alır mı idi? On dördüncü Louis olmasa daha sonra trup Palais Royala'e temelli yerleşebilir mi idi? O «Güneş Kral»ı Moliére artık

hep arkasında hissedecektir. Bu güvence ile-dir ki bilgiç kadınları ile, kibarlık budalası hacıağaları ile, ikiyüzlü din simsarları ile, çı-karcı ve cahil doktorları ile o zamanki Fran-sız toplumunu hicvetmek cesaretini bulacak-tır. Gerçi bu hicivler ona dosttan çok düşman ve hem de çok dişli düşman kazandıracaktır. Bu düşmanlar, özellikle Tartuffe'den sonra onu bir kaşık suda boğacak hale geleceklerdir. Ama her seferinde Kral, öyle alenen değilse bile, el altından hep onun omuzunu sıvazlayacaktır. Böyle bir Kral'a, tek dayanağına biraz hulûs çakmasın mı fakir?

Rönesans'a bakacak olunca da birtakım kralların, prenslerin o zamanın Mikel Angelo'larını, Leonardo'larını ve daha nice ressam ve yontucularını koruduklarını, onlara zengin siparişler verdiklerini görürüz.

Weimar sarayına ve Weimar Dükü'ne yaslanmasa Goethe'nin bu kadar uzun yıl kaygusuz ve rahat yaşayabilmesi, koca bir ömür isteyen Faust'unu bitirebilmesi mümkün olur mu idi? Dostu Schiller'i de aynı çatının altına almak isteyen Goethe, idealist ve mağrur arkadaşından red cevabı alınca çok şaşırmıştı. Birkaç yıl sonra Schiller'in erken ölümü karşısındaki tepkisi buna tanıktır. «Bunu gururuna aykırı buldu» der, «Gelse rahat edecek, rahat çalışacak, ekmek derdinden kurtulacak, istediği zaman yazıp istediği zaman dinlenecekti. Bunu kabul etmedi de ne oldu? Yoksullukta direndi. Hasta ve yorgun daima yazmak zorunda kaldı. İlhamı kesilir, yorgunluktan

verimi azalırken sağlığı daha bozan dopinglere, içkiye başvurdu. Hayatını iki ucundan yaktı. Genç yaşta öldü. Kaybeden sadece kendisi değil, insanlık oldu.»

Mimar Sinan, Kanuni Sultan Süleyman'sız düşünülebilir mi? Ünlü divan şairlerimiz kendilerini koruyan sultanlar olmasa yazdıklarını yazabilirler mi idi?

Sanatın para getirici değil, para götürücü bir alan olduğu, maddî ve manevî desteksiz tomurcuklanamayacağı gerçeğini Batı çoktan anlamıştı. Tek tek mazen'ler devrinden sonra bunların işlevini «devlet»in yüklenmesinin en çağdaş ve demokratik yol olacağı orada çoktan anlaşılmıştı. Türkiye bu anlayışa hayli gecikmeyle vardı. Yüzyılda bir yetişen bir dâhi, tuttu bizi bu alanda da yüzyıllık bir sıçrayışla uygar devlet anlayışının hizasına getirmeye çalıştı. Sanatçıları korudu, onurlandırdı. Yetenekli gençleri cumhuriyetin ilk dönemindeki o fakir bütçeye rağmen Avrupa'lara gönderdi, yetiştirdi. Konservatuvarlar açtı. Sanatçıya saygıyı çevresine telkin etti. Kendi ön oldu. Bunu sürekli bir devlet politikası haline getirmeye uğraştı. Onun ölümünden sonra İnönü döneminde Hasan Âli Yücel'in atılımlarını da Türkiye'de demokratik ve halkçı bir kültür politikasının oturması için yapılmış, ama ondan sonra maalesef sürdürülememiş bir yurtsever çaba saymak gerekir. Sonra ne oldu? Sanat ve kültür konuları kâh Millî Eğitim Bakanlığı'nda bir müsteşarlık, kâh başlı başına

bir bakanlık olarak ele alınarak denendi. Her seferinde de hükümetin başına hep dert oldu. Para götüren, üstelik de bilinçsizce yürütülünce verimli olmayan bir lüks sayılır oldu. Bir hükümet geldi, Kültür Bakanlığı kurdu, onu takip eden bakanlığı lağvetti. Ondan sonra gelen yine kurdu. Daha sonra gelen yine müsteşarlığa indirdi. Bu böyle ulama gidiyor.

Türk toplum hayatında bir defa —yalnız bir defa— bir genç ve bilim alanından gelen bir bakan zamanında (inip çıkan hükümetlerin üstünde) onların «değiştiremeyeceği» esaslı, bilinçli, bilimsel, uzun vadeli bir kültür politikasının hazırlanması ve bu boşluğu doldurmak için de derhal sanat, bilim ve kültür adamlarından oluşturulacak fahrî bir yüksek kültür kurulunun oluşturulması gereğini bu sütunlardan önerdim. Bunun akabinde, sayın bakan beni, Prof. Doğan Kuban'ı, Doçent Emre Kongar ve Bozkurt Güvenç'i bakanlığa davet etti. Kendinin ve sayın müsteşarının da katıldıkları ilk iki toplantıdan sonra yirmi kişilik tüm sanat kollarını içeren bir «Yüksek Kültür Kurulu» oluşturuldu. Bu kurulun sayın üyeleri her ay Ankara'da toplandılar. Bu yoğun ve şevkli çalışma bir buçuk yıl sürdü. Sonunda karşılıklı tartışmalar, eleştiriler, süzgecinden geçmiş ampirik denemeleri ve memleketin manevî bünyesini de kaale alan bilinçli, bilimsel, uygulanmaya hazır «partiler ve politika üstü» ilkelere dayanan ve bundan ötürü de yaz-boz tahtası olmayacak nitelikte sağlam bir kültür politikası tasarısı ortaya

çıktı. Ama ne yazık ki, bakanlığın evrak mahzenlerinde kaldı.

Bu yirmi yurtsever insanın tamamen fahrî olarak ve büyük bir uygarlık ve yurt hizmetini yerine getirmenin heyecanı ile kılı kırk yararak hazırladıkları bu değerli dokümana önayak olmuş, onun oluşturulmasına katılmış bir insan olarak bu ilgisizlikten ne kadar inkisara uğradığımı gizlemeyeceğim. Öbür on dokuz arkadaşımın duyguları da başka türlü olmasa gerektir.

Bir evvelkilerin birikimini topyekûn inkâr yolu bizi iyiye götürmez. «Sabaha kadar dik kadınım, akşama kadar sök kadınım» fehvasınca hareket ettikçe yeniçeri adımı gibi iki ileri bir geri yürümeye çalışır dururuz. Şimdi kültür bakanlığı yine kaldırıldı. Başka bir bakanlıkla birleştirilecekmiş. Bundan böyle adı ne olursa olsun, bu işleri devralacak bakanlığın bu değerli birikimi tozlu mahzenlerden çıkarıp hiç değilse bir defa okumasını rica ederim.

Evet Tartuffe'ü izlerken aklıma gelen çağrışımlar bana bu yazıyı yazdırdı. On dördüncü Louis'in, Weimar Dükü'nün, Rönesans prenslerinin, bir iki sanat dostu Osmanlı sultanının ve tek tek sanat hamilerinin yerini çağımızda DEVLET aldı. Bundan ötürü de kültür bakanlığı ya da müsteşarlığı sadece rutin işlerle yetinmeyen, bu mazen'lik niteliği yoğun olarak, dinamik olarak duyuran bir makam olmak borcundadır. Bunu bize Atatürk uyar-

dı. Örneğini verdi. Onun kültür alanındaki ileriyi görüşü de bugünün Avrupa kültür programları doğrultusunda idi. Bu yolda en iyiyi, en bilinçliyi, en yararlıyı hep birlikte aramak zorundayız.

17 Ocak 1982

Kemal Tahir bir keresinde,

«— Şu Avrupalı yazarlar ne talihli,» demişti. «Hangi konuda yazacaklarsa o konuya ait araştırma birikimini önlerinde hazır bulurlar. Biz öyle mi ya? Bizde böyle birikim olmadığı için araştırmasını kendimiz yapmak, yıllar harcamak zorundayızdır. Sonra da bu yorgunlukla oturup romanımızı, hikâyemizi, piyesimizi yazmaya başlarız.»

Batılı yazarların mutluluğu sade bu kadar mı? Onların hepsinin önünde meslekteki ilk çıraklık yolunu kısaltan ustalar vardır. Maupassant'ın büyük talihi Flaubert gibi bir hocadan yetişmiş olmasıdır. Günther Grass **«Hocam Döblin Üzerine»** adını taşıyan bir anı kitapçığında **«Berlin Alexander Platz»**in usta yazarından nasıl yararlandığını, roman anlayışını, bakışını, üslubunu hangi noktalardan ona borçlu olduğunu anlatır.

Okuyucu ve seyirci sayısı —başka bir deyimle— etkinlik alanı bakımından da, Batılı yazar bize kıyasla ne kadar avantajlı durumdadır. Çünkü yüzyıllar boyu durmadan gelişmiş beslenmiş bir kitleye seslenir. Evrensel bir dille yazdığı için tüm dünyada alıcısı vardır. Biz öyle mi ya? Halkımızın yüzde sıfır virgül kaçı kitabı bir kültür gereksinmesi ile okur, ti-

yatroyu aynı amaçla seyreder? Anadilimiz, anayurdumuz dışında pek kullanılmadığı için Türk yazarı dünya trafiğine kolay giremez. Batılı yazar bir piyesinin ya da romanının telif hakkı ile yıllarca yaşayabilir. Çünkü tirajı büyük olabilir. Türk yazarı ağzıyla kuş tutsa yoksul kalır. Geçimini hocalık, gazetecilik, memurluk ya da başka bir yan meslekten kazanmak zorunluğu içinde stokunu dört beş alana dağıtır durur.

Batılı yazarlar bu olumlu imkânlar içinde bir iki bazen de koca bir sekreterya bürosu ile çalışır ve kendi terütaze güçlerini yalnız ve yalnız yaratma alanına adayabilirken, biz Türk yazarları işin tüm hamallığını da üstlenir, iki parmak tekniği ile yazılarımızı kendimiz temize çeker, kâğıdımız için pençeleşir, yayımcı ile kendimiz anlaşır, tashihini kendimiz yapar, bazen kitabımızı bile kendimiz dağıtmak zorunda bırakılırız.

Üstelik toplumda hele yöneticiler katında bir saygınlığımız bile yoktur. Her yıl parlamento üyelerini, kordiplomatiği, Anayasa, Sayıştay, Danıştay üyelerini, yüksek rütbeli bürokratları muntazaman Çankaya'ya davet eden bir eski cumhurbaşkanımıza «Türkiye'de sanatçıların da olduğu» bu sütundan tam dört kere hatırlatıldıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Türk sanatçıları da ilk defa lütfen bu onura kavuşmuşlardı. Bu sayın cumhurbaşkanına bundan ötürü minnet borcumuzu yine bu sütundan belirtmişizdir. Ondan önceki devlet başkanlarının çoğu, yanıbaşlarında olduğu için ve devlet bütçesinden maaş

alan kültür memurları saydıkları için, yani bir çeşit Müzikay-ı Hümâyun gibi gördükleri için Devlet Tiyatrosu'ndan başka tiyatroyu tanımaz görünmüşler, yalnız başkent Opera ve Balesi'ni, başkent orkestralarını bellemişler, gerisine pek ilgi göstermemişlerdir.

Batıda sanatçıya gösterilen saygının, bizde sanatçıya gösterilen kuşkunun ve kompleksin kökenlerinde başka başka şeyler yatar. Batı devletleri sevsin sevmesin, beğensin beğenmesin, tutsun tutmasın, yazarı, sanatçıyı fikir özgürlüğünün, demokrasinin yüksek düzeyde bir simgesi olarak kabul etmek zorundadır. Yazar bu güvence ile vakur ve saygınlığının bilincindedir. Siyasî kollamalar, ne şiş yansın ne kebapçı taktiklerle kendini frenlemek, fincancı katırlarını ürkütmemek gibi ödüncü yollara tenezzül etmez. Türk yazarının boynu ise her zaman kıldan ince olmuştur.

Edebiyattan, sanattan, kültürden pek anlamayan siyasîlerin bu eksikliği hele geri kalmış ülkemizde ayıplanamaz. Ayıplanacak olan, sakıncalı olan kendi değer yargılarını kamuya empoze etmeleri şıkkında ortaya çıkar. Hükümetlerin böyle gaflara düşmemeleri kendi çıkarları gereğidir. Hitler devrinde sade Yahudi değil, nice Yahudi olmayan yazarın eseri de zararlı ve «yozlaşmış sanat» yaftası ile meydanlarda yakılırken rejime yatkın ikinci üçüncü sınıf yazarlara gün doğmuştu. O devrin büyük romancısı diye Hitler'e yağ çeken Hans Karossa baştacı ediliyordu. Bugün Alman edebiyatında bir Hans Karossa yoktur.

Bütün o yakılan Henrich Heine'ler, Thomas Mann'lar, Alfred Döblin'ler, Franz Kafka'lar, Hermann Broch'lar, Stefan Zweig'ler, Bertold Brecht'ler, Kurt Tuholsky'ler bugün yine eski tahtlarına oturtulmuşlardır. Hitler'le, Göbbels bu alanda da gülünç olmuşlardır.

Sanat himaye ister. Ama bu destek genel olmalıdır. Toleransa dayanmalıdır. Özgürlük ve tolerans olmazsa o zeminde sanat yeşermez. Türk yazarlarını yukarıda sadece bazılarını saydığımız bunca handikaptan sonra bir de yersiz kuşkularla tedirgin edersek pek isabetli davranmış olmayız.

Şimdi bütün bu kıyaslamalar gözönünde tutuldukda biz Türk yazarları, Batının mutlu yazarları ile nasıl aşık atabiliriz?

2 Şubat 1982

HELMUT SCHMİDT'İN PİYANO KADANSI

Kim demiş devlet adamları devlet işinden başka şeyden anlamaz diye? Evet, politika bir gayya kuyusudur ki, kendini kaptıran bir daha kurtaramaz, kurtaramaz ama politikacı politika yaparken pekâlâ uygarca hobilerle oyalanabilir. Herhangi bir sanat dalma heves etmek bu hobilerin en soylusu sayılsa yeri. Yavuz Sultan Selim'in bir çağrışımı Çaldıran Seferi ise, bir çağrışımı da, «Şîrler (aslanlar) pençe-i kahrımda olurken lerzan/ Beni bir gözleri âhûya zebûn etti felek» mısraıdır. Kanunî de öylesine... Viyana seferi ile olduğu kadar her başımız daralınca tekrarladığımız, «Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi» sözü ile de anılır. Şiir ve özdeyiş türü, adını unutulmazlığa mıhlamak için en kestirme yol olmalı ki, çoğu devlet adamı ona başvurur. Ortaya öyle dört dörtlük bir laf atayım ki, hükümdarlık sanım kadar dudaklarda ve belleklerde kalsın diye düşünür. İşin tuhafı, hükümdarlık şanı bazen unutulur da o dört dörtlük sözü daha çok payidar olur. Marcus Aurellus'un imparatorluğu mu, yoksa entellektüelliği mi ön planda gelir, bir düşünün.

Rönesans prensiplerini, Fransızların XIV. Louis'lerini, bizim III. Selim'i hiç saymıyo-

rum. Onların hobisi sanat değil, daha çok sanat koruyuculuğu idi. Ama Büyük Friedrich öyle mi? Zamanının en entellektüel insanlarından biri sayılan Prusya Kralı bir yandan Voltaire ile fikir münakaşası yaparken, öte yandan da Sansouri akşamlarında mum ışığında verilen oda müziği konserlerinde flüt partisyonunu çalardı.

Bizim Osmanlı sadrazamları içinde devlet işleri yanında sanat ve bilim alanında isim yapmış nice örnekler vardır. Cevdet Paşa tarihî, Ahmet Vefik Paşa da Molière tercümeleri ile ilk akla gelenlerdir.

Fransızlardan örnek arayınca aklıma hemen Edouard Herriot ile Leon Blum geliyor. Önce Lyon Belediye Reisi iken sonra Radikal Sosyalist Partisi'nin lideri, başbakan ve daha sonra da meclis başkanı olan babacan Herriot, Atatürk'ü en iyi anlayan ve ona büyük hayranlık duyan bir devlet adamı idi. Herriot bunlar yanında mezalomandı. Onun «Beethoven» adlı etüdü —ki Türkçe'ye de yıllarca önce çevrilmişti— Beethoven konusunda dünyanın sayılı incelemelerinden biri olarak duruyor. Leon Blum'a gelince, Sosyalist Parti'nin lideri ve Fransa'daki ilk halk cephesinin kurucusu olarak tarihe geçen bu yaman devlet adamı da kaleminden çok korkulan zehir zemberek bir tiyatro eleştirmeni idi. İngiliz Başbakanı Winston Churchill'in amatör bir ressam olduğunu, devlet işlerinin yorgunluğunu resimle üstünden atmak istediğini hep biliriz. Ama amatör seviyesini aşmayan ressamlığı yanında, usta hem de çok usta bir yazardı. Üstün

bir yazar olmanın tüm koşullarını toplamıştı. Engin kültürü ve tecrübesinin verdiği filozofça olgunluk, tüm zenginliğiyle vakıf olduğu, bir balmumu gibi eritip her kalıba sokabildiği İngilizce'si, her söylediğini bilgece bir dozaj imbiğinden geçirip verişidir ki, «Hatıralar»ı ile Nobel'i hem de edebiyat Nobel'ini kazanmasına neden oldu. André Malraux ile Teodor Heuss'u saymamız doğru olur mu bilmiyorum. Çünkü onlar devlet adamı olmadan önce romancı, denemeci, inceleyici olarak kendilerini dünyaya kabul ettirmişlerdi. Devlet adamlığı sonradan, fazladan meslekleri oldu.

Müzik alanından örnekler arayınca aklıma Karl Libknecht geliyor. Weimar döneminin bu ünlü komünist lideri boş zamanlarında piyano çalardı. Rahmetli İsmet Paşa'mızın bir vakitler David Zirkin'den viyolonsel dersi aldığını hatırlar gibiyim. Türk devlet adamları içinde Batı Müziği'ne ilk olarak en fazla merak saranlardan biri İnönü idi. Paşa, Musikî Muallim Mektebi cumartesi konserlerinin galiba Saffet Arıkan'la birlikte en sadık izleyicisi idi.

Bugünkü günümüzden bu saydıklarımıza paralel bir devlet adamı göstermek gerekirse Almanya Şansölyesi Helmut Schmidt akla gelir. Füze rampaları sorunu ile, işsizlik sorunu ile, bir yandan CDU ile, bir yandan kendi partisinin içindeki muhalefetle uğraşmaktan başka işe vakit bulamayacağı tahmin edilen bu enerjik adam geçende bir uzunçalarda, Mozart'ın üç piyano için yazdığı do majör konçertosuna icracı olarak katıldı. Londra Flarınoni

Orkestrası'nın eşliğinde ve Christoph Eschenbach gibi, Jüstus Frantz gibi iki ünlü piyano virtüözünün yanında kendine düşen partisyonu mükemmel bir kadansla icra etti. Uluslararası Af Örgütü yararına satışa çıkarılan bu plak, şimdi Avrupa'da kapış kapış satılıyor.

Politikacıların sanata, kısa süreli de olsa, yönelmeleri ne güzel bir şey Güzelin tutkusuna kapılan, estetiğin disiplinine alışan insandan kaba, hoyrat, insafsız eylemler çıkmaz hissine kapılıyorsunuz... Hobisi sanat olan devlet adamlarının mesleği sanat olan sanat adamlarına daha anlayışlı davranmaları olasılığı da caba...

Helmut Schmidt'in plakta tekrar dinlediğim piyano kadansı bana bunları düşündürdü bu akşam.

6 Nisan 1982

Dünyamız artık demokrasi dünyası. Hitler'le Mussolini diktatörlüğün encamını dünya çapında bir katastrofla noktaladıktan sonra herkes demokrat kesildi Hatta otoriter sol rejimler dahi asıl sosyal eşitliği kendilerinin sağladıkları iddiası ile demokrasi lafını ülkelerinin adı yanında muhakkak zikreder oldular. Gerek ülkeler gerek bireyler artık birbirleriyle yarışta... Sen daha demokratsın, ben daha demokratım diye...

İnsan ne kadar uygarlaşırsa uygarlaşsın, bu üst cilaların en alt tabakasında galiba yine ilkçağ insanının ilkel içgüdülerini, bu arada da tahakküm hevesini büsbütün yok edemiyor. Geçin bir kalem politikayı, hangimiz iş hayatında ya da aile yaşamında zaman zaman diktatörce eğilimlerden kendimizi büsbütün sıyırabiliriz. Çoğumuz dışardaki ezikliğimizin acısını borumuzun öteceği bir ortamdaki **«dediğim dedikçilik»**le telafi etmeye kalkarız.

Meşhur Yahudi müzikalindeki «Ah ben bir zengin olsam» şarkısı gibi çoğumuzun içinde «Ah benim elime bir kuvvet geçse» özlemi de yatmaz mı?

Alman yazarı Günther Grass'ı hep tanırsınız. Almanların Heinrich Böll'le birlikte bir numaralı Nobel adayı olan bu zeki ve velut ya-

zarı yine bildiğiniz gibi demokrat bir sosyalizmden yanadır.

Sunturlu ve koyu —yani hem sosyal hem ekonomik— bir eşitliğin savunucusu olmasına karşın bakın o da «**Kopfgeburten**», «**Kafa Yaratıkları**» adlı son kitaplarından birinde kendini böyle bir hayalî ve mizahî diktatörlük sevdasına bırakmış, eline böyle bir imkân geçse neler yapacağını sıralıyor!

«Bir kere mülkiyet hakkını kaldırırdım» diyor. «Tıpkı benim ve meslektaşlarımın manevî mülkiyetine uygulanagelen prensibi her çeşit mülkiyet hakkına teşmil ederdim. Yazarın (yani benim) ölümünden yetmiş yıl sonra, onun (yani benim) telif hakları (yani benim telif haklarım) nasıl kamuya intikal ediyorsa bu güzel prensibi ben (diktatör olarak) bütün edinilmiş haklara, kazanılmış ya da tevarüs edilmiş haklara da ister firma olsun, ister ev, ister fabrika, ister tarla, hepsine uygulardım. Diktatör olarak çok da adil olmaya çalışırdım. Örneğin her yargıca, verdiği hapis cezalarından her birine komisyon hakkı olarak yüzde on hapis cezası keserdim. Her çeşit okul reformlarından umut kesmiş biri olarak mecburî tahsil prensibini hepten kaldırırdım. Öğretmenlerle birlikte memurların da işine son verirdim. Doğu'daki komşu diktatörlüğe önerim şu olurdu

İki Alman devleti on yılda bir, bir rejim değiş tokuşu yapsın, böylece DDR kapitalizmin nimetlerinden yararlansın, Federal Almanya da kemer sıkmaya alışsın.»

Ütopya muhayyileye böyle mizahî kanatlar da takar işte... Grass'ın bu fikirlerinden esinlenen tanınmış bir Alman dergisi geçende bazı meşhurlar arasında bir anket açtı. Ama onları çok da zora sokmamak için Grass'ın kendine biçtiği bir yıllık süreyi fazla bulup onlara sadece bir tek gün diktatör olsalar neler yapacaklarını sordu. Sorulanların büyük kısmının hayalen dahi, şakadan bile olsa, diktatör olmayı asla akıllarından geçirmedikleri cevabı ile karşılaştı. Dünyanın gördüğü en muazzam diktatörlüğün en itaatlı ve disiplinli uyruklarını oluşturan bir ulusun otuz altı yıl sonra bu kadar koyu ve bağnaz demokrat kesilişi dikkat çekici değil mi?

Rejisör Rosa von Praunheim «Ben diktatörlüğe karşıyım» diyor. «Diktatör olarak düşünmek ve bir şeyler yapmak aklımın köşesinden geçmez. Kimsenin de aklından geçmemelidir.»

Tanınmış yazar ve edebiyat profesörü Walter Höllerer'in düşüncesi de aşağı yukarı aynı. Televizyon yazarı Reinhard Hoffmeister aklına ilk gelen espriyi patlatıyor: «Diktatör olarak ilk işim kendi kendimi azletmek olurdu herhalde.» Sanat tarihçisi ve şair Wieland Schmied, «Ben üç şey yapardım» diyor: «Karşılıklı silahlanmayı hemen durdurmak, ikincisi suç işlememiş elini kana bulamamış; platonik alanda kalmış tüm dünyadaki fikir tutuklularını azat etmek. Üçüncüsü çevreyi kirletenleri, doğal kaynakları tüketenleri teknolojik gelişmenin hızına kapılıp düşüncesiz ve sorumsuzca doğayı mahvedenleri önlemek.»

Rejisör Hans Jürgen Syberger de savaş suçlularını değil, barış suçlularını yargılayacak bir mahkeme kurmak ve havayı, karayı, suyu kirletenleri, orman katillerini, kentleri beton yığınlarına dönüştürenleri, bunlara göz yumanları yargılamak ve cezalandırmak istiyor.

Cevapların hepsi ciddî değil. Bazıları da Grass gibi bu sorunun kanadına takılıp kendilerini bir fantezi dünyasına bırakıyor. Gaston Salvatore adında bir mizah yazarı orijinal olma hevesi ile oldukça sulu bir cevap vermiş, «Ben diktatör olsam herkese şu emri verirdim: Derhal eşiniz ya da sevgilinizle yatağa girin. Rahatlayın.»

Dervişin fikrindeki neyse zikrindeki de odur dedikleri gibi...

Böyle bir anket bizde de yapılsa fena olmazdı. Verilen cevaplardan, herkesin gönlünde yatan gizli aslanları öğrenmek mümkün olurdu «Sana bir günlük beylik verilse ne yapardın söyle, senin ne mene bir adam olduğunu söyleyelim.» Çingeneye beylik vermişler babasını astırmış, derler. Bana da bir günlük beylik verilse ne yapardım diye düşündüm şu an. «Ey insanlar hafızalarınızı tazeleyin» olurdu. Herhalde ilk emrim —pardon ricam— «Çoktandır hepten unuttuğunuz şeyler var! Nezaket, candanlık, ölçü ve gülümseme... Bunları hatırlayın» derdim.

Dinleyen olursa tabiî...

18 Nisan 1982

TRAJİK BİR YAZGI

Milliyet'in son kampanyası yerinde ve zamanında oldu. Almanya'daki yurttaşlarımızın birer acı kahvesini içip dertlerini dinlemeye gelen iki arkadaşımız, on beş gündür insan gücünü aşan yoğun bir çalışmayla her davete koşuyor, her çeşit yurttaşla temas kuruyor, özellikle gurbetzede işçilerimizin Almanlarla, Alman makamları ile sürtüşmelerine yol açan her konuyu enine boyuna, madalyonun tersi ve yüzü ile inceliyorlar.

Bir Milliyet mensubu olarak, bu sütunlardan, buradaki işçi kardeşlerimizin ne zor psikolojik ezilişler karşısında kaldıklarını arada bir belirtmeye çalıştım. Yine de çalışacağım. Burada bir yandan çeşitli kültürel faaliyetlerle uğraşırken, bir yandan da işçi kardeşlerimizin moral dengesini bir derece düzeltmek, onlara hiciv yoluyla bir boşalış sağlamak için hikâyeler, Berlin radyosunda yayınlanacak kabaretimsi skeçler yazmakla yazarlık işlevimin gereğini yapıyorum.

Bugün Berlin'de günün konusu, Berlin Senatosu'nun Türk ve diğer yabancı işçilerin —hiç değilse— bir kısmını yurt dışı edecek hükümler getiren yeni kararnamesidir. Bazı hak mülahazalarının yanısıra bir sürü de mantığa, insan haklarına, aile kavramına aykırı hükümlerin yer aldığı bu kararnameyi protesto için geçende Berlin'de yirmi bin kişilik bir

gösteri yürüyüşü yapıldı. Bu yirmi bin kişinin beş bini Türk'se diğer on beş bini kendi hükümetlerinin demokratlık iddialarını ve insan haklarına saygı ile çelişki teşkil eden tutarsızlıklarını protesto eden «alternatif hareket» yanlısı Alman aydınları idi.

Aklın ve insanlığın yolu bir olduğuna göre, elbet bizim haklarımızı destekleyenler çıkıyor. Ama şunu esefle belirtmek gerekir ki, Türk işçilerinin bugün karşılaştıkları istiskal, yıllar ve yıllar önce onlar Almanya'ya gelmeye başladıkları tarihten bu yana onlara devletçe sahip çıkmamamızın uzun miatlı bir sonucudur. Bu konuyu başka bir yazıya bırakarak, hep üzerine üzerine gittiğim başka bir soruna geçmek istiyorum: Burada yetişen Türk çocuklarının encamı sorununa... Yeni kararnamede onlar için hiçbir istiskal söz konusu değildir. Tam tersine... Almanlar, daha baştan, Türk işçisi ile çocuklarını bir tutmadılar. Türk işçisi Alman hayat üslubuna uymayan, Alman dilini öğrenmeyen ve yararlanıldığı müddetçe yararlanılacak, sonra posa gibi atılacak bir yabancı unsur olarak göründü onlara. Çocukları ise, burada doğan, küçük yaştan Alman okuluna gidip Alman kadar iyi Almanca konuşan ve bu dil köprüsü ile Alman yaşam üslubuna uyabilecek birer fidan olarak görüldü. Onların Alman uygarlığına geçmeleri ve Alman toplumuna kazandırılmaları çoktan programlanmıştı.

Geçende benimle de bir röportaj yapan buranın yüksek tirajlı bir dergisinde bu çocuklarımızı yitirmekten duyduğumuz acıyı belirtirken, Türkiye hakkındaki her şeyi ancak Al-

manca çevirilerde izlemek zorunda kalmalarını «trajik bir yazgı» diye nitelemiştim. Dergi tüm yazıya benim bu deyimimi başlık olarak attı. Burada doğup büyüyen, Alman okullarında Alman çocuklarından daha başarılı olan, Almanca'yı anadilleri gibi öğrenen bu cevherli yavrularımıza bakarken, onları elimizden kaçırdığımız bir kuş gibi görmek, insanın üzüntüsünü büsbütün artırıyor. Mete Akyol ile birlikte Kreuzberg'deki işçilerimizle konuştuk. İzmirspor lokalinde beyaz saçlı, olgun ve on bir yıldır burada çalışan bir zat, Mehmet Bey, ben bu üzüntümü söylerken, «Bir dakika» dedi. Sokaktan on dört yaşında bir çocuk çağırdı. Çocuk burada doğmuş, büyümüş olmasına karşın, iyi kötü yanlışsız bir Türkçe konuşuyordu. Mehmet Bey'in çocuğu beni tekzip etmek için getirdiğini sandım ilkin.

Oysa ki o, «Ben bu çocuğu sizi tekzip için değil, teyit etmek için getirdim» dedi. «Türkçe'yi konuşmasına konuşuyor, ama şimdi kendine lütfen Türkiye hakkında en basit şeyleri sorun, bir Türk ilkokul ikinci sınıf öğrencisinin yanında sınıfta kalır. Diyeceğim, anadil tek başına yetmez. Arkasında başka şey olmazsa...» dedi.

Çok doğru bir teşhis koymuştu. Dil bir kültür köprüsüdür. Anadil Türk kültürüne bir köprü olabilir ama olmayabilir de. Eğer o köprünün üstü tamtakır ve boşsa...

Bu boşluk yine bizim devlet olarak gafletimizin, ihmalimizin bir ürünü idi.

Bu kaybolan kuşağın hesabını kimden soracağız?

13 Aralık 1981

BİR VASİYET ÜZERİNE

Üniversitemiz Hitler döneminde altın yıllarını yaşadı. Hitler rejiminden kaçan değerli Alman bilim adamları yurdumuza sığındılar. Onları el üstünde tuttuk. Ananevî Türk konukseverliği ve candanlığı ile bağrımıza bastık. Onlar da doğrusu bunun kadrini bildiler. Bütün bilim dağarcıklarını, metotlarını cömertçe genç Türk kuşaklarına aktardılar. Hukuk, tıp, fen, edebiyat, dişçilik fakültelerimize bir seviye getirdiler. Değerli asistanlar yetiştirdiler. Yıllar boyu öğrenci eğittiler. Türk toplum hayatma alıştılar. Bizlerle kaynaştılar. Türkiye'yi onlara kucak açan bir kara gün dostu saydılar. Yurdumuzu ikinci anayurt edindiler. Barış gelip, her şey düzelip anayurtlarına dönünce de vefalı çıktılar. Bunu her vesile ile anılarında, konuşmalarında minnetle belirttiler.

O tarihlerde Edebiyat Fakültesi'nde asistandım. Bu vesile ile çoğunu yakından tanıdım. İktisat da okumuş olduğum için o sıralar yeni kurulmuş olan İktisat Fakültemizde, Prof. Lütcke'nin konut siyaseti derslerini çeviriyordum. Dostum ve ağabeyim Sayın Orhan Tuna aracılığı ile bu fakültenin, mübarek diyebileceğim başka bir profesörünü, Prof. Kessler'i yakından tanımak, onun örnek kişiliğine hay-

ran kalmak fırsatını da ele geçirdim. Büyük Türk dostu Prof. Neumarkt'la Kadıköy'de İleri Sokak'ta kapı komşu oturduk. Prof. Wendt ise, esasen daha Heidelberg'ten hocamdı. Onlar İktisat Fakültesi'ne değer katarken, Hukuk Fakültesi'nde de Prof. Schwarz Roma hukuku, Tıp Fakültesi'nde Prof. Frank dahiliye, Prof. Niessen şirürji, Fen Fakültesi'nde Prof. Züber tecrübî fizik, Prof. Brosch kimya, Prof. Hellbronn botanik, Dişçilik Fakültesi'nde de Prof. Kantorovitsch diş cerrahisi okutuyorlardı.

Edebiyat Fakültesi de Alman profesörler sayesinde birden çekici olmuştu. Fransız Filolojisi'nin başında Prof. Auerbach, Alman Filolojisi'nin başında Prof. Walter Kranz gibi dünya şöhretleri bulunuyordu. Felsefeci Von Aster'in dersleri dolup dolup boşalıyordu. Peters, pedagoji kürsüsünü yönetiyordu. Sanat tarihinin başında Prof. Dietz vardı. Bu fakültede de yıllarca Prof. Erdmann'a asistanlık ettim. Konuk hoca olarak gelip giden Hans Zedlmayer, Dagobert Frey, Taeschner, Freier gibi hocaları tercüme ettim. Hepsini yakından tanıdım.

Ankara'nın en büyük kazancı ise, şüphesiz Karl Ebert'ti. Devlet Konservatuvarımızın, operamızın, Devlet Tiyatromuzun kuruluşunda onun vukuflu varlığı büyük bir talih eseri olmuştu. Konservatuvarın müzik bölümünde ünlü romancı Karl Zuckmayer'in kardeşi Prof. Zuckmayer, MTA'da Prof. Samuel Aysoy çalışıyorlardı.

Bu konuk Alman hocalarının ortak nite-

likleri insancıl, diğerkâm, pozsuz ve vefalı olmaları idi. İnsancıl ve diğerkâm olmak için «insan» olmak, gerçekten «insan» olmak ilk şarttır. Kendi içinde barışık, dengeli ve mutlu olmak gerektir. Ancak o zaman bu mutluluğun bir kefareti gibi iyiliğiniz, yardımseverliğiniz, ruh cömertliğiniz dışarı taşabilir. Kasık, kompleksli insanın insancıl ve diğerkâm olduğu nerede görülmüş? Pozsuz olabilmek için ise tevazu şarttır. Tevazu, olduğu gibi görünebilmek yürekliliğidir. Afra ve caka hep bir şeyleri, bazen de çok büyük eksikleri örtmek için takınılan maskedir. Ne yazık ki, Türk hocalarımızın bazısı, hatta çoğu bilgi, çalışma firelerini bir burnu büyüklükle örtbas ettiklerini sanırlardı. Şimdi aralarına karışan bu dünya şöhretlerinin alçakgönüllülüğüne şaşar şaşar kalırlardı.

Vefaya gelince, bugünkü hayat tecrübemle şunu iyi öğrendim ki, bu hassas yüzeyde ruhlarda, eskilerin deyimi ile «ham ervah» da pek kök salamıyor. Kadirbilirliğin en yoğunu, ancak ve ancak zengin bir kültür birikimi ve entellektüel bir kafada yeşeriyor. Kadir bilmek, bunu her fırsatta dile getirmek her babayiğitin harcı değil. Yarım aydının ve sahte bilim adamının vefayı her kullanır gibi oluşunun bir yerinde muhakkak bir art düşünce ya da ince bir çıkar oyunu sırıtır.

Bu Alman hocaların hemen hepsi kökü çok derinlerde bir vefa duygusu ile dolu idiler. Hiç millet ayırmadan her büyük bilim adamına, eski hocalarına, iyiliklerini gördükleri tüm dostlarına bu vefayı her zaman gös-

termekten âdeta yeni bir ruh gücü alırlardı. Türkiyemizi onlar kadar seven, köklü seven, bizimle övür olup kaynaşan başka Almanlar tanımadım. Bir tanesi, Prof. Bosch bu sevgiyi, bizim dinimizi ve uyrukluğumuzu benimseyecek kadar ileri götürmüştü. Adını Emin'e, dinini islam'a, uyrukluğunu Türk'e çevirdiği günü hatırlıyorum. Onun bu candanlığına karşılık ona mükâfatımız yabancı uzman bareminden aldığı maaşı hemen kesip onun beşte biri yerli profesör maaşına indirmek olmuştu.

Şimdi geldik bize bu yazıyı yazdıran bir başka doğa ve Türkiye dostuna, geçende Hamburg'da ölen Prof. Kurt Kosswig'in vasiyetine...

Zooloji Enstitümüze on yedi yıl müdürlük eden, Hideobiyoloji Enstitümüzü kuran Ord. Prof. Kurt Kosswig, dünyaya gözlerini kapadıktan sonra son uykusunu, çok sevdiği bu topraklarda uyumak kararını, ölümünden çok yıllar önce eşi ile birlikte burada iken vermiş ve bunu yakın dostlarına da söylemişlerdi. Kendinden önce vefat eden Bayan Kosswig'in naaşı yıllar önce Âşiyan Mezarlığı'na defnedilmişti. Şimdi Prof. Kosswig de onun yanında ve Türk toprağında yatıyor. Biz değerli hocaya sadece bu bağlılığından ötürü değil, bize ve dünyaya kazandırdığı Manyas kuş cennetinden dolayı da çok büyük şükran borçluyuz. Bu kuş cennetine hâlâ gitmemişler varsa, candan salık veririm. Gitsinler, binlerce kuşun bu eşsiz korosunun içinde her şeyi ve dünyanın türlü kaşkarikosunu unutup on binlerce kuşun korosu içinde ruhlarını yı-

kasınlar. Doğanın bu harikası karşısında kasara bağladığını sandıkları hayranlık ve heyecanlanma duygularını tazelesinler. Oradan yenilenip dönsünler. Sevgisini Türkiye'ye bağlayan, Türkiye durdukça sevgisini doğaya adayan, doğa doğa kaldıkça asla unutulamaz.

Kosswigler, Âşiyan'da yattıkça, Manyas' ta kuşlar Türk doğasının neşesini dile getirdikçe, Türk belleklerinde daima hoş ve dost birer çağrışım olarak kalacaklardır.

25 Nisan 1982

33. YILI OCAĞI

30 Ocak 1933 Hitler'in iktidara geliş tarihi. Şimdi bu olayın ellinci yıldönümü vesilesiyle dünya basını insanlığın yüzkarası Naziliğin acı bilançosunu yeniden deşiyor.

Adı geçen tarih Almanya'da bir diktatörün türemesine en uygun tarihtir. 1929'da New York borsasında başlayan dünya iktisadî krizi Almanya'da da büyük iflaslara, dolayısıyla büyük çapta bir işsizliğe yol açmıştır. Hükümet işsizlere sigorta tazminatı ödemekten acizdir. Ülkede enflasyon, açlık kol gezmektedir. Ahlak yozlaşmıştır. Weimar Cumhuriyeti'nin 36 partili demokrasisi kısır bir döngü içindedir. Partiler birbirini yemekten sorunlara çözüm bulamamaktadırlar. Silahlı sokak çatışmaları Berlin'e bir iç savaş havası vermektedir. Böyle bir ortamda inançlı biri çıkıp da el-kol hareketlerinin de katıldığı elektrikli konuşmalarıyla millete millî birlik, iç barış, düzen, herkese iş ve refah getireceğini vaadederse umutsuzluk ortasmda ister istemez son bir umut olarak görünebilir. Nitekim öyle olmuştur. Münih'teki darbe tecrübesi onu hapsi boylamaktan öteye götürmediği için Hitler şimdi taktik değiştirmiştir. «Legal olarak iktidara gelmek, ondan sonra da devleti istediği kalıba sokmak» istemekte-

dir. Naziler, Nasyonalistler, Çelik Miğferliler, Reichswehr ve öbür sağ partiler, Hamburg Cephesi adıyla bir de muhalefet bloku oluşturmuşlardır. Parlamento aritmetiğinde Hitlercilerin nüfuzu gittikçe büyümektedir. İhtiyar Hindenburg yeniden Cumhurbaşkanlığına seçilince çeşitli akıl hocalarının ve çevresindeki çıkarcıların etkisiyle eski başvekili Brünnig'e yol verir. Yerine General Schleicher'in adamı Von Papen'i başbakan yapar. Ama Von Papen başbakan olunca Schleicher'in kuklası olmaktan vazgeçip başına buyruk harekete başlayınca Schleicher'e bizzat başbakanlığa soyunmak düşer. Ondan öç almak isteyen Von Papen bir bankacının —zaten bu dolaplarda bankacıların, işadamlarının, silah fabrikatörlerinin parmağı büyüktür— evet bir bankacının evinde Hitler'le buluşur, anlaşır. Maksadı Hindenburg'u ikna edip Hitler'i başbakan yapmak ve aklınca onun arkasında hükümeti bizzat yönetmektir. Hitler sağ blokun desteği ile başbakan olur. Ama Von Papen'in hesapları yanlış çıkar. Hem de nasıl. Zaten politikanın yarıdan fazlası yanılgılarla dolu değil midir?

Dilimizde ne güzel bir söz vardır. «Dur kendime bir yer edeyim, bak sana neler edeyim». Tıpkı onun gibi Avusturyalı onbaşı Feldmareşal Hindenburg'la Potsdamm'da alay-ı vâlâ ile el sıkıştığı gün onu tavlayacak sözler bulur. Prusyalılardan, millî mirastan, geçmişin millî ve Hıristiyan değerlerinin yol göstericiliğinden bahsettikten sonra amacının bu kutsal geleneği şimdi taze ve dipdiri bir potansla şeddelemek olduğunu belirtir. Tören

biter, Hitler zaten o gün için giydiği, bir daha da sırtına geçirmeyeceği sivil elbiseleri atıp yerine hemen kendine pek yakıştırdığı parti üniformasını geçirir. Aklına koyduğu programını uygulamaya girişir.

İlk iş olarak 24 Mart'ta parlamentodan kendine olağanüstü yetkiler isteyen bir kanun çıkartır. Bu, parlamentonun nasyonal sosyalizme yeşil ışık yakmasıdır. Artık ferman onundur. Programını hep bilirsiniz, şiddetli Yahudi düşmanlığı ile bir o kadar şiddetli demokrasi düşmanlığı. Sol partilere göz açtırmama, sendikaların çanına ot tıkama politikası. İşsiz 6 milyon işçiye iş bulunmuştur artık. Yasağa karşın Almanya silahlanmaktadır.

Hazretin en illet olduğu şeylerin başında da düşünce ve basın özgürlüğü gelmektedir. Çünkü bu özgürlük, işine hiç mi hiç gelmemektedir. Aynı yılın Mayıs ayında yirminci yüzyılın havsalasına sığmayacak bir vahşet örneği gösterir. Zararlı bulduğu bilcümle kitapları Berlin'de Franz Josef Platz'a yığar. Üstlerine petrol döküp ibret-i âlem olsun diye yaktırır. Kitap yakmakla, kitap yasaklamakla insanı insan yapan en kutsal özgürlüğü, düşünce ve iletme özgürlüğünü ortadan kaldıracağını sanacak kadar da ham ruhludur. Bu kitapların çoğu Alman kültürünün yüzakı yazarlara aittir.

İdeolojik sansür müziğe bile uzanır. Bach, Mozart, Beethoven, Haydn, Bruckner ve hepsinden çok baştacı edilen Wagner'e karşı, mesela Paul Hindemith, mesela Arnold Schönberg, mesela Gustav Mahler yasaklanmakta,

«Almanlığı», «Alman ruhunu», «Nordik ırkın gücünü» yansıtmaktan uzak oldukları iddia edilmektedir. Ressamlar, heykeltıraşlar deseniz öylesine. «Alman düşmanı», «Ari değil», «Yozlaşmış sanat», «Kültür Bolşeviği» yaftaları ile tu-kaka edilmektedirler.

Böyle bir despotluğun üniversiteye el atmaması elbet umulamaz. Ben o yıllar Almanya'da üniversite öğrencisiydim. Profesörlere Nazi selamı mecburiyeti konmuştu. Her derse girişte «Heil Hitler» diye sağ ellerini ileri uzatmak zorunda idiler. Haysiyetli olanlar kürsülerini sırf bu yüzden bıraktılar. Sosyal bilimler ders kitapları nasyonal sosyalist açıdan yeniden yazdırıldı ve tabiî gülünç mugalatalarla dolduruldu. Özgür düşünceden yana olanlara hayat hakkı haram ediliyordu. Onlar da selameti ya susmakta ya da kaçmakta buldular. Kaçamayanlar temerküz kamplarını boyladılar.

Sonrasını hep biliyorsunuz. Ben bu adamı o yıllarda iki kere yakından gördüm. Konuşurken kitleleri nasıl elektriklendirdiğine bizzat tanık oldum. Her diktatör gibi her fırsatta görünmekten hoşlanırdı. O zaman henüz TV yoktu. Ama hafta geçmezdi ki radyoda bir konuşması duyulmasın. Her sinemada ana filmden önce gösterilmesi mecburi «Fox Tönende Wochenschau» başlıklı aktüalite filmlerinde gün aşırı boy gösterirdi. Charlie Chaplin'in o tarihlerde uydurduğu bir nükte fısıltı halinde kulaktan kulağa gezerdi. Şarlo, «Bıyığımı taklit etti, ses etmedim. Benden çok film çeviriyor, ona da aldırmıyorum. Ama dünyayı

benden çok güldürüyor, işte bunu çekemiyorum» demiş.

Yerinde bir espri değil bence. Aynı adam daha sonra herkesin anasını ağlattı. İnsanlığa kök söktürdü. Onun yaptığı maddî, manevî tahribatı, işte elli yıl geçmiş, dünya ve Almanya hâlâ temizleyemiyor.

23 Ocak 1983

1918 — 1980
VİYANA'NIN ATLATTIĞI VARTALAR

1918 — 1980
VİYANA'NIN ATLATTIĞI VARTALAR

AVUSTURYA'DA TÜRK ADINDAN GEÇİLMİYOR

Avusturya Cumhuriyeti, şu sıralarda, özgürlük bayramının 25'inci yıldönümü sevincini yaşıyor. Avusturya'yı ve de Viyana'yı dörde bölüp yöneten işgal kuvvetleri 25 yıl önce, 15 Mayıs 1955 sabahı çekilip özgürlüğüne kavuşturmuşlardı.

İşgal acısı çekmiş ve özgürlüğe kavuşmanın sevincini tatmış bir ülke olarak biz de dost Avusturya'nın bu mutlu gününe katılırız.

Bizim Avusturya ile hukukumuz eskidir. Ulaşım olanaksızlıkları devirlerinde ülkeler ancak savaş ilişkisiyle birbirleriyle temasa geçerlermiş. Taa buralardan kalkıp Viyanalarını iki defa kuşatmışız. Oralarda hayli oyalanmışız. Onlar bizi, biz onları tanımışız. Âdeta övür olmuşuz. Aykırı ve çelişkili görünebilir ama, birbirimize de alışmış, ısınmışız. İstila savaşları, istilaya uğrayanda haklı olarak bir kin yaratabilir. Bu sefer pek öyle olmamış. Daha doğrusu bu kin yüzyıllara uzanmamış. Çabuk silinmiş. Onlardan bize bir şeyler, bizden onlara çok şeyler geçmiş. Osmanlı tarihi boyunca dostluğumuzdan yararlanan, kendisini türlü belalardan kurtardığımız Fransa'nın bugün her fırsatta bize karşı gösterdiği düşman tavırla karşılaştırınca, bir zamanlar başkenti-

nin kapılarına dayandığımız Avusturya'nın bize ve Türklerle ilişkin her şeye gösterdiği sıcak yakınlık daha bir değer kazanıyor.

Her Yerde Türk Adları

Avusturyalılar iyi ve kötü günlerinin yoldaşı kahveyi bile bizden öğrendiler. Açın Viyana şehir haritasını bakın; Freud'un oturduğu Bergstrasse'nin yanındaki Votif Kirche'ye nâzır caddenin adı «Türkenstrasse»dir. Schottentor'dan Gerathof'a giden caddenin bir durağı «Türkenschanzplatz = Türk siperleri» durağıdır. Hemen onun dolayı da Viyana'nın Çamlıca'sı Kahlenberg'e bakan sevimli bir tepede «Türkenschanz Park» uzanır. Atalarımızın yaman bir savaş verdiği bu tepede Viyanalılar şehirlerinin en güzel parklarından birini düzenlemiş, kapısına da ayyıldızımızla birlikte ordumuzun kahramanlığını belirten bir plaket asmışlardır. Aşağı Avusturya'da Pittental'da doğanın görkemli bir kayalığına «Türkensturz = Türk Yamacı» adını vermişlerdir. Açın Viyana telefon rehberini bakın, Türk sözcüğü ile başlayan nice ad bulacaksınız. Türk mimarisinin, onların mimarisine, ilk askerî müzik örneği sayılan mehter müziği'nin onların müziğine etkilerî ise ortadadır. Mehter müziğinin zilli ve vurucu enstrümanları Avusturyalı bestecileri hayran bırakmış, başta Mozart olmak üzere Haydn, Beethoven ve o tarihten sonra çeşitli besteciler tarafından Avusturya orkestralarına alınmıştır. Mozart'ın, Haydn'ın, Liszt'in bizden esinlenen besteleri ise caba...

Türkiye sevgisi orada çok değerli müşteşriklerin de yetişmesini sağladı. Hammer'den başlayarak, Dietz, Ritter, Duda, Kreutel, Tietze vb. gibi araştırıcılar bizi onlara geçmişimizle, kültürümüzle, sanatımızla tanıtmak için ömür adadılar.

Yazgı Birliği

Siz bütün bunlara Birinci Dünya Savaşı'ndaki yazgı birliğini ve onun sonucundaki felaket ortaklığını da ekleyin. Osmanlı Hanedanı ile Habsburg Hanedanı aşağı yukarı aynı anda tarihe karıştı. Bizi Sevr'e zorlayan aynı müttefikler, onları da Saint - Germain diktası ile kuşa çevirmişlerdi. Tuna Monarşisi'nin topraklarını İtalya'ya, Yugoslavya'ya, Macaristan'a, Çekoslovakya'ya, Polonya'ya dağıtan yeni haritanın karşısında Clemanceau, Avusturya Delegasyonu Başkanı Dr. Karl Renner'e, «L'Autriche c'est ce qui reste = Geriye kalan yer de Avusturya'dır» deyip, çıkıvermişti. Geriye kalan yer dediği, Bodensse ile Neusiedlersee arasında. sıkışmış kalmış, altı buçuk milyonluk bir küçücük devletti. Koca bir imparatorluktan küçük bir cumhuriyete dönüşen Avusturya 1918'den 1980'e türlü vartalar atlattı.

Yazgısının dalgalarında çalkandı durdu.

Dışişleri Bakanı Leopold Figl, tarihî 15 Mayıs 1955 günü, biraz önce dört müttefik dışişleri bakanı ile imzaladığı antlaşmayı Belvedere Sarayı'nın balkonundan halka gösterirken aşağıdaki kalabalık arasında bu satırların yazarı da bulunuyordu.

Talihin şu cilvesine bakın ki, aynı günün yirmi beşinci yıldönümü bayramı hazırlıklarını da, on gün önce, yine bir Viyana penceresinden izledim.

Tesadüfler beni bu ulusun sade sevinçli değil, daha önceki bazı dramatik ve trajik günlerine de ortak etmişti. Dollfuss'un katlini değilse bile, bu kanlı darbe teşebbüsünün encamını, Schuschnigg döneminin çalkantılarını, Hitler'in onu Berdesgaden'de bir okul çocuğu imişçesine azarlayışım, bu olayları ta içinde yaşayan Almanya'da, hem de hiçbir şeyi kaçırmak istemeyen bir öğrencinin abartılı ve uyanık dikkati ile üç - dört sarı defter dolusu notlar alarak izlemekte, gözlemlemekte idim. Hitler'in Avusturya'yı ilhak edişi de, hasbelkader, Almanya'daki tahsilim bitip de yurda dönerken yol üstü uğradığım ve üç hafta kaldığım Viyana misafirliğime rastladı. Ucundan bucağından tanığı olduğum bu olayları şimdi sırası gelmişken tarihî bilgiçliğe kaçmadan kişisel izlenimlerimi aşmayan iddiasız bir anılar dizisinin özeti halinde ve altı - yedi yazı içinde sizlere iletmeyi uygun buldum.

SİYASİ VE EKONOMİK BUNALIM DÖNEMİNDE KÜLTÜR VE SANAT «ALTINÇAĞ»I YAŞADI

12 Kasım 1918'de kurulan ilk cumhuriyeti ancak büyük güçlükler bekliyordu. Tuna Monarşisi'nden Avusturya Cumhuriyeti'ne geçiş

elbet kolay olmayacaktı. İmparatorluğun zengin kaynakları, büyük tarım alanları sınırlar dışında kalmıştı. Çeşitli ulusların oluşturduğu büyük federasyonun metropolü Viyana, şimdi bu daralmış sınırlar içinde sıska bir çocuğun koca kafasına benziyordu. Alman asıllı bir hanedan tarafından yönetilen, ordusunun yüksek kademesini yine Avusturya soylularının oluşturduğu bu imparatorluğun dallı budaklı muazzam bürokratik teşkilâtı ve imparatorluğu oluşturan çeşitli uluslardan memurları şimdi dağılmış, yerlerini değişen koşulların gereğine göre ayarlanması gereken kadrolara bırakmıştı

Ekonomik durum içler acısı idi. Dış borçlar yeni devletin belini büküyordu. Enflasyonla birlikte pahalılık son haddini bulmuştu. İşsizlik öylesine. Bu maddî güçlüklerin yanı sıra yeni komşularla çözümlenmesi gereken dikenli sorunlar vardı. İç politikada Hıristiyan sosyalistler Deutchnationalistlerin sağı, sosyal demokratların solu oluşturduğu parlamentoda ve yine subay organizasyonlarının ve Heimwehrlerin sağı, halkın genel yoksulluğu içinde daha radikal bir rejim değişikliği öneren komünistlerin ve işçi kuruluşlarının solu oluşturduğu parlamento dışı çatışmalar almış yürümüştü.

Yazgısı ile başbaşa bırakılan Avusturya'nın tek umudu Cenevre'de yeni kurulan Milletler Cemiyeti idi. Bu durumdan kendi başına çıkamayacağını anlayınca büyük bir dış yardımdan medet umar olmuştu. Milletler Cemiyeti yolu ile 1922'de Cenevre yardımı adı altında bir malî istikraz sağladı. Ama bu onun politik

istiklâlinden ödün vermesi demekti. Çünkü bundan böyle politikasını Milletler Cemiyeti'nin atadığı bir komiserin kontrolundan geçirmesi gerekiyordu.

Sosyal demokratların gün günden güçlenmesine karşın, modelini ve parasını İtalyan faşizminden alan Heimwehrler onları durduracak önlemler almaya çalışıyorlardı; Cumhuriyetçi Muhafız birlikleri ve sosyal demokrasinin ordu birlikleri sık sık çarpışır olmuşlardı. Siz bütün bunların üstüne bir de dünyayı saran büyük iktisadî krizin bindiğini tasavvur edin. Bütün zıtlıklar elbet daha da şiddetlenecekti.

Wien Wien Nur Du Allein

Peki Avusturya'nın maddî, manevî, ideolojik bunalım içinde bulunduğu bu 1920 - 1930 yılları arasında Mozartların, Haydnlarm, Lizstlerin, operaların, valslerin diyarı Viyana, sanat ve kültür alanında ne alemde idi? Şaşılacak bir şey sanki maddî bunalım, sanat ve kültür yaşamını kırbaçlamış büyük bir gelişmeye zorlamıştı. Çelişkili gelebilir ama Viyana sanat, edebiyat, müzik, tiyatro bakımından altın devrini bu dönemde yaşadı. Burg Theater'ın operanın prömiyerleri eski şaşaası ile sürüyordu. Büyük çapta tiyatro girişimleri yapan Max Reinhardt, Josefstdat Tiyatrosu'nu bu arada kurmuştu. Pathos'tan yapmacıktan uzak, mahrem ve doğal bir oynayıştan yana olan, en küçük ayrıntılara kadar aşırı bir perfeksiyon titizliği gösteren, sükutları, fısıltıları bile değerlendiren yeni bir oyun üslubu burada doğacaktı. Yıllar sonra ben de yaşamımın

iki yılını bu çatı altında reji stajyeri olarak geçirecektim. Arthur Schnizler, Ödon Von Horwalt Hoffmanstahl sahnelere oyun yetiştirirken, Musil kendini yirminci yüzyılın dört büyük romancısından biri saydıracak «Der Mann Oh ne Eigenschaft = Niteliksiz Adam»ını kaleme alıyor, Karl Kraus yaşadığı devrin yaman bir heccavı olarak içini kağıda döküyor, Stefan Zweig şöhretini dünyaya yayacak biyografilerini, nesirlerini, anılarını bitiriyor, Joseph Roth güzel hikâyeleri ile okuyucularını sarıyor, Wicky Baum büyük okuyucu kitlelerini kavrayacak bestseller üslubu ile hemen herkesin okuduğu romanlarını tamamlıyor, Franz Werfel daha sonra sapacağı mistik yoldan habersiz, o anda Rotgardistleri coşturup yüreklendiren ihtilalci şiirler döktürüyordu. Müzik alanının kralları ise Schönberg Alban Berg, Anton Webern, Oscar Straus, resmin liderleri Oskar Kokoschka ve Klimt'di. Orta Avrupa uygarlık birikimi ile Yahudi zekâsının birleşiminin ürünü kişiler bu dönemin, kültür ve sanat furyasının önde gelenleri oluyorlardı. Operet alanına gelince Franz Lehar'ların Emmerich Kalman'ların, Robert Stolz'ların bes teci olarak Richard Tauber'in de icracı olarak parladığı yıllardı. Orta Avrupa uygarlığı ve bilim disiplini ile Yahudi zekâsının bileşiminden fışkıran bir deha kıvılcımı da Bergstrasse'nin bir evinde çakmıştı. Freud meslekdaşları arasında bile iyi karşılanmayan o dünyayı sarsacak öğretisini genç öğrencilerine ve bir süre sonra ona kafa tutmaya kalkacak en çalışkan öğrencisi Adler'e öğretmeye çalışıyor-

du. Sporu sorarsanız Prater Stadyumu maçlarda adam almıyordu. Austria - Admira, First Vienna'nın yurt içi ve yurt dışı maçlardaki zaferleri başka alandaki morali düşük Avusturyalıya bir moral dopingi sağlıyordu. Hele ünlü Hugo Meissel'in menajerliğini yaptığı Avusturya Millî Takımı'nın yenilmezliği o yıllarda dillere destandı. Kaleci Hidden'i, santrfor Sindelar'ı, sağ bek Blum'u ile futbol dünyasına Wunder Team diye geçen bu ölümsüz onbirin millî maçlarını seyredenler boşuna yaşamamışlığm tatminini, edemeyenler de en büyük zevki kaçırmanın hüsranını hissediyorlardı.

Dollfuss'a Yeşil Işık

Bu arada siyasî ve iktisadî bunalım var gücüyle sürmekte idi. Şansölye Seipel, enflasyonu bir derece durdurup şilingi kurtarmaya ve yönetime bir istikrar getirmeye çalışmışsa da bir süre sonra o da iktidarı başka ellere teslim etmek zorunda kalmıştı. Buresch kabinesi Cenevre'den yeni bir yardım istemeye karar verdi. Ama şansölye Buresch, Cenevre'den eli boş döndü. Bu kabinede ufacık tefecik, boyu cüceye yakın ama uyanık mı uyanık, zeki mi zeki, her zeki insan gibi de popüler ve sevimli gencecik bir tarım bakanı vardı. Şimdi iktidar yolu ona yeşil ışık gösteriyordu.

KÜÇÜMEN ŞANSÖLYE DOLLFUSS, VİYANA'NIN BAŞINA BÜYÜK DERTLER AÇTI

Dr. Engelbert Dollfuss'un adını Avusturyalılar dışında herkes, sanırım ilk olarak 1932 başlarında şansölye olduğu zaman duymuştu. Dollfuss o zaman tam kırk yaşında idi. Aşağı Avusturyalı fakir bir köylü ailesinin sulbünden geliyordu. Bulunduğu bölgenin cumhuriyetçi eğilimli köylü birliğinde, zekâsı, iradesi ile öne çıkmış, Hıristiyan Sosyalist Parti'ye geçip kademeleri birer ikişer atlayıp yönetici kadrosuna geçmişti. Buresch kabinesinde ziraat nazırı olan bu cüceye yakın kısa boylu uyanık gencin, bir gün Avusturya tarihinde bu kadar büyük bir rol oynayacağını herhalde partidaşları bile ummuyorlardı. İktidara geçişini, kendinden çok, Buresch'in Milletler Cemiyeti'nden umduğu yardımı alamadan dönüşü kolaylaştırmıştı. 20 mayıs 1932'de Başbakan olduğu zaman Avusturya'da birçok fabrika üretimi durdurmuş bulunuyordu. Endüstri mahsulleri 1929'a kıyasla üçte bir azalmıştı. İşsiz sayısı dört yüz bin dolayında idi. Dış alacaklılar Cenevre'de Milletler Cemiyeti'nde, Avusturya'nın borçları konusunda kesin kararlar almak için toplanmışlardı. Resmî ve özel kredilere karşı Avusturya'nın ödemesi istenen, 240 milyon şilinge muadil dövizdi. Halbuki Avusturya'nın döviz mevcudu 33 milyonu zor buluyordu. Kısacası Avusturya, iflasın eşiğinde idi. Parlamentoda ise Sosyal Demokratlar hemen seçimlere gidilmesi için önerge vermiş-

lerdi. Çoğunluk gerçi bu önergeyi reddetmişti ama, Milletler Cemiyeti'yle yeni istikraz konusundaki temasların sonucunu bekleyip ancak ondan sonra, yani sonbaharda parlamentonun kendi kendisini feshedip yeni seçimlere gitmesini uygun görmüştü.

Dingildek Denge

Dollfuss hükümetinin ömrünün uzun olmayacağı gözüküyordu. Hükümet koalisyonunu 83 mebus destekliyordu, bunlardan onyedisini Dollfuss'un Hıristiyan Sosyalist Partisi dışındaki sağcı partiler oluşturuyorlardı. Bir parlamenter anlaşmazlık halinde bu oylar eksildiği takdirde, hükümet bir tek oyluk bir çoğunluk sağlayabiliyordu. Eskaza bir mebus hastalansa ya da kazaya uğrasa hükümet gitti giderdi. Kabinenin sonbahara kadar dayanamayacağı ortada idi. Belediye seçimleri ise yeni bir parlamento seçiminin peşrevi olarak Hıristiyan sosyalistlerin uykusunu kaçırmıştı.

Ancak tepeden inme bir mucize Dollfuss hükümetini kurtarabilirdi. Küçük boylu şansölve kolay pes edecek insana benzemiyordu. Kısa zamanda ulusunun yazgısını ancak yine ulusunun birliği ile daha doğrusu güveneceği sağ blokun gücüyle kurtarabileceğini kestirip bir yandan sosyal demokratlara, işçi teşekküllerine veryansın etmeye, bir yandan da sağ cenahın duygusal ve kolay tavlanır gruplarını tavlamaya girişti. Bu arada partisinin, adı ile müsemma (Hıristiyan) daha doğrusu (Katolik) misyonunu vurguladı. Sloganlarından biri «Batı'nın Hıristiyanlık yolu ile yeniden kalkınma-

sının çekirdeği Avusturya olacaktır» mealinde idi. Bu sloganın özellikle kime karşı atıldığını tahmin etmek güç değil. Almanya'da gün günden iktidara yaklaşan, iktidara yaklaştıkça da Avusturya'daki taraftarlarının cesaretini artıran Hitler'in Katolik düşmanı tutumuna karşı muhafazakâr çevrelerde destek sağlamak istiyordu. Bir derece becerdi de. Uyanık küçük adam, gitti Lozan'dan 300 milyon şilinglik bir de yeni istikrazla döndü. Âcil açıkları kapadı, dış borçların faizini ödedi. Bu paranın bir kısmını Merkez Bankası'na yatırıp tedavüldeki parayı azalttı, şilinge bir saygınlık kazandırdı.

Austro - Faşizme Doğru

Ellerini oğuşturarak yurduna dönen Dollfuss şimdi iktidarda uzun kalabilmek için seçimleri önlemeye çalışıyordu. Sosyal demokratlarla bir koalisyon aradı. Oradan yüz bulamayınca sağ partilerle güvenli bir destek sağlamaya yeltendi. O da olmayınca parlamento dışında İtalyan faşistlerince desteklenen Heimwehr teşkilâtı şefleri ile anlaştı, devleti bir süre için parlamentosuz idare etmeye başladı. Eski bir kanunun unutulmuş bir maddesi ona bu istediği olağanüstü durum yetkisini geçici olarak vermişti. Parlamentoyu feshetti. Sosyal Demokratların silahlı direnişini püskürttü, bir iç savaşa ramak kalmıştı. Viyana sokaklarında kanlar dökülmüştü. Dollfuss Millî Savunma Bakanlığı'nı üstlendi. Yeni çıkarttığı anayasa ile bir dikta kurdu. Austro - faşizm adı verilen dönem böylece başlamış oluyordu. Mussolini'den bu konuda yüz bulduğu için artık nasyo-

nal sosyalistlere de diklenebilirdi. Bu tutumu Hitler'i küplere bindirdi. Dollfuss «Nazi terörüne karşı yurttaşımıza sahip çıkmalıyız» diyordu. Bu da ancak güce karşı güçle, teröre karşı terörle sağlanabilirdi. Yurttaş, iki baskı arasmda ya Nazileri, ya Dollfuss'u seçmeliydi. Devletten de en az Hitler'den korktuğu kadar korkmalı idi. Gövde gösterileri birbirini takip etti. Viyana'da bombalar patladı. Naziler Yahudi dükkânlara patlayıcı maddeler attılar. Hitler Avusturya'nın can damarı turizmini baltalamak için Avusturya'ya gidecek Alman turistlere 1000 mark ödeme zorunluluğu koydu. Gerilim arttıkça arttı. Olaylar bir şeylere gebe idi. Kaldı ki Avusturya ordusuna, polisine, jandarmasına, yüksek memur kadrolarına Nazi görüşlü hayli kimseler sızmış bulunuyordu İşte 25 haziran 1934'de hükümet darbesine bu atmosfer içinde gelindi.

25 HAZİRAN 1934 DARBESİ BAŞARILI OLMADI AMA KÜÇÜMEN ŞANSÖLYENİN SONU OLDU

Başbakanlık makamı olan Ballhausplaz'ın işgal edilerek başbakanın ve kabinesinin tutuklanması ve böylece engel kalmayınca Avusturya'nın Nazileştirilmesi planı Nazilerce daha 1933'de hazırlanmıştı. Bu plan 25 Haziran 1934'te uygulandı. Darbe, ordudan çıkarılmış Fridolin Glass, Franz Holzweber, Otto Planetta ve Hans Domes başta olmak üzere halen va-

zifede bulunan bazı polis şefleri ve Avusturya Nazi Teşkilâtı'nın bir kısmı üniversiteli seksen mensubu tarafından gerçekleştirilecekti. Plana göre iki hedef ele geçirilecekti. Kabine toplantı halinde iken, hücuma geçilip bakanlar rehine tutulacaktı. İkinci hedef iç şehirde bulunan Radyo İstasyonu'nu ele geçirmekti. Hükümet değişikliği millete oradan açıklanacaktı. Avusturyalı Naziler yeni başbakanın koyu Nazi olmasını sakıncalı görmüş, olaya genel bir isyan havası vermek için daha ılımlı ama Nazilere yatkın bir Hıristiyan sosyalisti, Dr. Anton Rintelen'i peylemişlerdi.

Dollfuss kabinesinde devamlı muhalefet yaptığı için Roma Elçiliği ile uzaklaştırılan bu haris ama korkak adam da Ring'deki Hotel Imperial'e inmiş bekliyordu. Yeni hükümet başkanı olarak onun dört tarafa vereceği emirlere herkesin tartışmasız uyacağı, böylece perde arkasında Nazilerin bulunduğunun ilk ağızda anlaşılmayacağı kanısında idiler.

Güme Giden Bir İhbar

Askerî üniformalar giyip kamyonlara bindirilecek darbeciler başbakanlıkta nöbet değiştirecek muhafız bölüğünün yerini alacak, yukarı çıkıp plan dahilinde hareket edeceklerdi. Ne var ki, plana vakıf olup son dakikalarda pişmanlık duyan Dobler adında bir komiser durumdan âmirlerini haberdar etti. Ama ne hikmetse bürokratik bir yavaşlık içinde bu haber asıl gereken yere bir türlü varamadı. Esasen o günlerde Naziler kasten o kadar çok ihbarlar yapıyorlardı ki, bunları alanlar bu son

ihbarı da çoğu boşa çıkan ihbarlardan biri saymış olacaklardı. Kabinede Devlet Başkanı olan Heimwehr şeflerinden Fey bile bu ihbar kulağına vardığında Şansölye Dollfuss'a, «Sözümona birtakım kimseler Başbakanlık'a karşı bir şeylere girişeceklermiş» tarzında laubali bir şekilde bulanık bir bilgi vermişti. Dollfuss da pek önemsemediği bu söylentiyi aynı tonda kabine arkadaşlarına tekrarlayıp, «En iyisi toplantıyı şimdilik burda keselim, herkes kendi bakanlığına gitsin, yine haberleşiriz. Fey ve iki bakan benle kalsın, bizim konuşacağımız başka bir sorun var» demişti. Görüldüğü gibi iş hükümetçe de pek ciddîye alınmış görünmüyordu.

Darbeciler asker üniformaları ile bindirildikleri kamyonlarla Başbakanlık'a geldikleri zaman kapıları açık ve plan gereğince muhafız birliğinin de nöbette olmadığını gördüler. Esasen bu bölüğün silahlarında kurşun olmadığı da onlarca biliniyordu. Dollfuss ve arkadaşları gelen askerleri pencereden görüp ihbarla ilgili bir önlem sanmışlardı.

Aynı anda radyo merkezini işgale giden grup alarma geçen bir polis kuvvetiyle karşılaşıp saf dışı bırakılmış bulunuyordu.

Planetta'nın Kurşunu

Başbakanlığa girenler hedefe varmış ama kabineyi orada bulamamışlardı. Yanındaki dostları biraz daha soğukkanlı olabilseler ve o telâş içinde şansölyeyi kaçırmaya kalkmasalar belki Dollfuss hayatını kaybetmeyebilecekti. Büyük bir sıcağın ve gerilimin egemen ol-

duğu o telâşlı atmosferde tabancası elinde içeri giren Otto Planetta'nm tetiğe asılıp Dollfuss'u yaraladığı öğrenildi. Aynı anda başka bir tabanca da patlamıştı. Dollfuss yaralı olarak bir kanapeye yatırıldı. Ve doktor müdahalesi yapılamadığı için kan kaybından öldü. Bu sırada alarma geçen tüm güçler binayı ve darbecileri sımsıkı kuşatmışlardı. Hepsi tutuldu. Elebaşılar dört gün sonra muhakeme ve idam edildi.

Dr. Schuschnigg başkanlığındaki kabine Dollfuss'un tuttuğu yolu izlemek üzere iktidara geçti. Bütün bu karışıklıklar sırasında Duçe'nin Brenner geçidine asker yığdığını, böylece Hitler tarafından müdahale vukuunda Avusturya'yı koruyacağına dair sözünü tutmaya hazır olduğunu dünya da görüp anlamış oldu.

Yıllar sonra Nasyonel Sosyalist darbecilerden birini tanımıştım. Kaçıp kapağı Almanya'ya atan o darbe kahramanlarından biri ile aynı hastanede aynı odada yattım. Bakın başka bir yerde çıkan anılarımda* bu konuda ne yazmışım?

> 1937 yılı baharı idi. İkimiz de Heidelberg'deki Rudolf Krehl Üniversite Kliniği'nde hasta yatıyorduk. Genç bir tıp öğrencisi idi. Hitler'e sadakatini, kelleyi koltuğa alıp belgelediği için çok gözde idi. El üstünde tutuluyordu. Kendisine bir millî kahraman muamelesi yapılıyordu. Ne var ki, her gece yarısı, derin uy-

* Düşsem yollara yollara.

kumdan onun korkunç çığlıkları ile uyanıyordum. Kan ter içinde çırpınıyor, 'Kurtarın beni, kurtarın beni' diye, avaz avaz bağırıyordu. Bu gördüğü korkulu düşlerin, geçirdiği kâbusların nedeni, ortada idi. Büyük bir inançla katıldığı cinayetin etkisinden kovalandığı korkusuna kapılıyordu. Coşku, kışkırtı ile giriştiği işten, uykuda pişman oluyordu. Zavallı oğlanın, bu bunalım anlarında hali içler acısı idi. Nöbetçi doktor, başhastabakıcı, kat hastabakıcıları hemen koşuşup etrafında pervane oluyorlar. İlaçlar içiriyor, yatıştırıyor, kendine geldikten sonra da bir süre kalıp uyumasını bekliyorlardı. Olan benim uykularıma oluyordu. Ama ömrümde ilk defa, orada bir kahramanın özel hayatında bazen ne kadar zayıf olabileceğini somut olarak gördüm. Evet oda arkadaşım ge celeri bir tavşan gibi ödlekti. Ama sabah olunca yine kelleyi koltuğa alıp büyük işler başarmış kahraman suratını takınmak zorunda kalıyordu.»

HİTLER'DEN ZILGITI YİYEN SCHUSCHNİGG, ALMAN İSTEKLERİNE BOYUN EĞDİ

Dolfuss'un yerine şansölye olan Schuschnigg Tirollü idi. Dollfuss'un fakir bir köylü çocuğu olmasına karşın, o soylu bir subay ve memur ailesinden geliyordu. Dollfuss cumhu-

riyetçi, halkçı bir bilinçle yola çıkmış ama şimdi küçülmüş olan yeni cumhuriyete o eski gelenekçi birikimden kaynaklanan bir millî bilinç, birlik bilinci aşılamayı becermişti. Schuschnigg ise daha muhafazakârdı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu havasından kopamamış bir monarşistti. Dollfuss özel yaşamında sempatik, rahat bir adamdı. Schuschnigg ise, asık yüzlü, içine kapalı bir adamdı. Biri daha çok halk adamı, öbürü serin kafalı bir entellektüeldi. Habsburg hanedanının Paris'te yaşayan veliahtı Otto, onun için şöyle diyordu : «Gözlükleri onu insanlardan ayıran bir buz duvarıdır.» Dollfuss diktatörlüğe yavaş yavaş çıkmıştı. Önce solla anlaşmaya çok çalışmıştı. Demokratik yolları denemişti. Umut kalmayınca, diktatör rolüne soyunmuştu. Düşmanlarından korkmuyordu. Schuschnigg, onun sistemine hazıra kondu. Anlaşma, uyuşma, koalisyon gibi bir derdi yoktu. Onu başbakanlığa getiren Devlet Başkanı Wilhelm Miklas olmuştu. Miklas, Heimwehr şeflerinden birini başbakan yapmak istemiyordu. Ne Starnbeg ne Fey, onun gözünü doldurmuyordu. Bunlar fevrî, bir coşkulu, bir suskun, bir atak, bir durgun insanlardı. Böylece Schuschnigg, Dollfuss'un varisi olarak başa geçti.

Avusturya'nın Endişesi

O da sırtını Mussolini İtalya'sına dayadı.

Sade Avusturya kerestelerinin en büyük müşterisi değil, Avusturya özgürlüğünün en inatçı ve güçlü koruyucusu olan Mussolini İtalyası, Horty Macaristanı ile birlikte Avus-

turya ile güçlü bir blok kurmak istiyordu. Etiyopya serüveni ve İspanya iç savaşına Almanya ile birlikte karışmaları bu iki devleti birbirine yaklaştırdı. Avusturya, haklı olarak bundan pireleniyordu. Bu sırada, kapatılmış Nazi partisinin illegal faaliyeti de yer altında devam ediyordu. Şansölye mecburen Almanya ile ilişkileri normalleştirmeye yönelik bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı. Büyük devletler tarafından yeterli derecede desteklenmediği için, kendini Almanya'ya göre ayarlama zorunluğu içinde bocalıyordu. Hitler, eski kurt Von Papen'i şimdi Viyana'ya büyük elçi yapmıştı. Bu elbet hayra alâmet değildi.

Von Papen 1938 başlarında Schuschnigg'e Hitler'le bizzat görüşmesinin çok hayırlı olacağını telkin etmeye başlamıştı.

Başına ne geleceğini bilmeyen Schuschnigg, iki devlet başbakanının iki eş değerli politikacı olarak bir konuşma yapacağı varsayımı ile Berdesgaden'e gitti. Ama orada Hitler'den müthiş bir zılgıt yedi. Kendisine bu anti-Alman tutumu bir an önce değiştirmesi, yoksa halinin duman olacağı anlatıldı. Hitler'in yanında sigara içmek yasak olduğu için, sigarasızlıktan da ayrıca serseme dönen Schuschnigg'e öğle yemeği sırasında hava generali Sperle Göring'in hava kuvvetlerinin İspanya iç savaşı sırasında nasıl önüne geçilmez bir fırtına olduğunu ballandıra ballandıra anlatıyordu. Öğleden sonra çiçeği burnunda yeni Dışişleri Bakanı Von Ribbentroupp'un da hazır bulunduğu bir seansta, Schuschnigg'e bir ültimatom dayadılar. Seyss İnquart polis tam yetkisi ile,

İçişleri Bakanlığı'na getirilmeli, darbeciler de dahil olmak üzere, tüm Nazi mahpusları tahliye edilmeli, Nazi partisinin yasaklanan faaliyeti serbest bırakılmalı idi. Schuschnigg itiraz edecek olunca, Hitler, «Tartışacak değilim» dedi. «Bu koşullardan hiçbirini kaldırmam. Ya imzalarsınız, ya sonuç alınamamıştır. Bu gece kararımı alırım.»

Schuschnigg itiraz edecek olunca, bir okul çocuğu gibi ite kaka odadan dışarı çıkarıldı. Hitler, «Bana Genelkurmay Başkanı General Keitel'i gönderin» dedi. Schuschnigg işin şakası olmadığını o zaman anladı. Ültimatomu imzalamak zorunda kaldı. Böylece zaman kazandığı kanısında idi. Ama güvendiği dağlara kar yağmıştı. İtalya oralı olmadı. Keitel ise, sınırın dolayında askerî yığınaklar yapıyordu. Fransa ve İngiltere'nin İtalya ile birleşmesi umuduna bel bağlayan hükümet, bu da gerçekleşmeyince, Hitler'in emirlerine uydu, Seyss İnquart İçişleri Bakanı yapıldı. Floridsdorf işçi bölgesi Alman baskısına karşı silahlı mukavemet için Şansölyeye destek olacağını vaadetti. Ama, Schuschnigg kararsızdı. Jandarma genel komutanına ne yapılabileceğini sordu. Adam bir gece boyu hazırladığı karşı koyma planı ile ertesi sabah onu arayınca, kapıları kapalı buldu. Schuschnigg bir karşı koyuşu göze alamıyordu. Berdesgaden zılgıtı Avusturya'daki Nazileri azdırmıştı. Komuta almış gibi tahriklere giriştiler. Gamalı haçlı bayraklar ortaya çıktı. Ein Volk, Ein Reich, Ein Führer, sloganları caddeleri doldurdu. Schuschnigg halkın ancak yüzde otuzunun Nasyonal Sosya-

list eğilimli olduğu kanısında idi. Ama sokaklara işte bu yüzde otuz fırlayıp egemen olmuştu. Seyss İnquart'a «Ya adamlarına söz geçir ya da çok daha büyük bir gösteriye ben geçeceğim» dediği zaman aldığı cevap çok küstahça oldu: «Yapabileceğini sanıyorsan hiç durma.» Schuschnigg, bunun üzerine bir halk oylamasına karar verdi. Halkın yüzde yetmişinin Avusturya'nın özgürlüğüne evet oyu vereceğini sanıyordu. Sosyal demokratların hepsi de bu konuda kendini destekleyeceklerdi. Beş yıldır oyu sorulmayan halk ilk defa sandık başına çağırılıyordu. Yoğun bir yurtsever hava esmeye başlamıştı. Hitler aleyhtarları ilk defa birlik olmuşlardı. İki gün boyu sistemli ve geniş bir seçim kampanyasına geçildi. Nazi propagandalarını bastıran bir kampanya. Ama Nazilerden başka kimse bugünlerde Avusturya'yı bekleyen vartayı tasavvur edemiyordu. Berlin' de 11 mart 1938 balyozu havaya kalkmış, inmeyi bekliyordu.

AVUSTURYALI ONBAŞI VİYANA'DA

11 Mart 1938 sabahı saat beşte Dışişleri Almanya masası şefi uykusundan uyandırıldı. Münich'teki Avusturya Başkonsolosu'ndan kendisine gelen bir telgraf sadece iki kelime içeriyordu: «Leo yola çıkmak üzere»

Dışişlerinde «Leo» bir koddan ibaretti. Almanların Avusturya'yı istila planını simgeli-

yordu. Alman Genelkurmayı'nda ise aynı istila planı «Otto Özel Harekâtı» simgesini taşıyordu.

Kafası kızan Hitler, Schuschnigg'in halkoylamasını engellemek için pazardan önce, en geç cumartesi günü, Alman ordularının Avusturya'ya girmesini Genelkurmay Başkanı'na emretmiş bulunuyordu. Bu işe en çok sevinen Göring'di. Dört yıllık iktisadi planın yürütücüsü olarak Avusturya endüstrisinin Alman savaş hazırlığı mekanizmasına ne gibi katkılar yapacağının ön hesaplarını ne zamandır hazırlatmıştı. Ayrıca bu ilhakın Alman ordusuna ne kadar insan kazandıracağı açıktı. Kara ordusundan önce onun hava kuvvetlerinin harekâta hazır oluşuna bundan ötürü şaşmamalı. Hitler, ordunun yürüyüşünün «Dostane bir hava içinde», «Halkın sevgi gösterileri ortasında» cereyan etmesini, «Ufak, tefek direnişler olursa dikkatle» bertaraf edilmesini istiyordu.

Hep Aynı Metod

Versailles'la gayrî askerî bölge ilan edilen Ren bölgesini de 1936 martında Alman ordusu yine böyle yumuşak bir yürüyüşle işgal etmişti. O sırada üniversitesinde tahsil ettiğim Heidelberg şehri o bölgenin içinde olduğu için ben Hitler'in bu ilk olupbittisini de günü gününe ve ta içinden izleyebilmiştim. Fransa o sırada iç politika tartışmaları içinde bulunduğundan, İngiltere de Fransa'yı hazırlıksız görüp suçu ona atmaktan memnun olarak bu ilk olupbittiye tepkisiz kalmışlardı.

Zaten Batı devletleri, başlarda Hitler'e ufak tefek ödünler vererek hızını kesmek hülyasında idiler. Bu belki işlerine de geliyordu. Gerçeğin tokmağını başlarına ancak Polonya saldırısı ile yediler. Kendilerine ise ondan bile bir hayli sonra geldiler.

Biz gelelim yine 12 Mart 1938'e... Schuschnigg ve arkadaşları herhalde o gün Batı devletlerini harekete geçirmeye uğraşmış olsalar gerektir.

Tek Başına Bırakılan Avusturya

Bir yıl önce Avusturya askeri ataşesine «Almanya'nın Avusturya'yı ilhak etmeye kalkması (C'est la guerre) savaş demektir» gibi bir palavra savuran Fransız Genelkurmay Başkanı Maurice Gamelin'in o gün nerede olduğu meraka değer.

Eğer Batı devletlerinden en ufak bir direniş gelse idi, Leo'nun bu Avusturya gezisini bu kadar rahat yapamayacağı sonradan iddia edilebilmiştir. Önemlisi, bu iddianın Alman askerî çevrelerince, özellikle General Beck gibi bu harekâta karşı olan askerlerce ileri sürülmüş olmasıdır. Dünyanın bilmeyip onların bildiği şey, Hitler'in de, ordusunun da bu ilhaka hesapla kitapla değil, fevri bir şekilde girişmiş olmaları idi.

Direniş görmedikleri halde bile bu yürüyüşün askerî organizasyon bakımından çok bozuk düzen ve beceriksizce yapıldığı belgelenmişti. Ama Führer'in böyle delibozuk kararları çoğu yerde hesabı kitabı arkada bırakacaktı. İlhak bunların ilki idi. Südetler ikin-

cisi, Maginot'ya saldırısı üçüncüsü, Norveç istilası dördüncüsü olacaktı.

Onun kendinde vehmettiği ve «Eingebung» adını verdiği bu sezgi hassası ancak Stalingrad'da yediği tokatla iflas edecekti.

Hitler yürüyüşe geçmeden önce son bir ültimatom dayadı. Sözümona sulh yoluyla anlaşma dediği bu teklif şuydu: Schuschnigg istifa edip yerini Seyss İnquart'a bırakacak ve halkoylamasından vazgeçilecekti. Batı'dan ve bu sefer Brenner'e asker yığınaya hiç niyetli görünmeyen Mussolini'den umut kesen Schuschnigg istifa etti. Ama yürekli bir adam olan Cumhurbaşkanı Miklas onun yerine Seyss İnquart'ı başbakan atamamakta direndi. Bu Hitler'i ve Göring'i çileden çıkardı. Arada Fransa ve İngiltere, sefirleri aracılığıyla Almanya'nın bağımsız bir devlete karşı bu zora dayanan baskısının vahim netayicini (!) uyaran notalar verdilerse de artık kılıç kınından çıkmıştı. Hitler Brauchisch'e «yürüyüşe hazır ol» emri verdi. Arada da Seyss İnquart'a Alman yardımını isteyen bir telgraf çektirip çaldığı minareye aklınca bir kılıf hazırladı.* Yürüyüş başlayabilirdi.

Dr. Göbbels'in korkunç propaganda mekanizmasının allayıp pulladığı yürüyüşü, o zaman televizyon olmadığı için Volksempfönger (halk tipi) radyolardan ve de her sokağa konan mikrofonlardan izledik. Ne hikmetse Alman ordusu her girdiği Avusturya kasabasın-

* Sonradan Seyss İnquart'ın böyle bir telgraf çekmediği, Göring'in sahte bir telgraf imal ettiği ortaya çıktı.

da ve şehrinde çılgın sevinç gösteriyleriyle (!) karşılanıyordu...

Avusturyalı onbaşı da yıllar önce hüsranla ayrıldığı Viyana'ya şimdi galip bir imparator görkemiyle giriyordu. Heldenplatz'da propaganda rejisörü Göring'in «tek ulus, tek devlet, tek şef» sloganı ile bağırttığı onbinlerce halkın karşısında balkondan bir nutuk atan Hitler ilhakı ilan etti. Birkaç hafta sonra da çok su götüren bir halkoylamasına başvurdu. Avusturyalıların, ilhakı oybirliğine çok yakın ezici çoğunlukla (!) istedikleri yedi cihana ilan edildi.

Bir Şehre Zorla Giydirilen NS Üniforması

Bu gördüğüm Viyana başka bir Viyana idi şimdi. O yumuşak bakışlı insanlar görülmüyordu ortalıkta. Onların yerini hâki üniformalı, gamalı haçlı, sert bakışlı Avusturyalı naziler almıştı. Sokaklarda, vitrinlerde Viyanalı onbaşının resimleri vardı. Ama bazı Almanlara biçilmiş kaftan gibi uyan bu nazilik, ince Avusturyalıların üstünde iğreti elbise gibi duruyordu. Hastanedeki oda arkadaşımı yeni nazi kabinesi, posta telgraf genel direktörü yapmıştı. Olacak tabiî artık o kadar. Particilik ne demektir? Bir bakıma eski gayretkeşlikleri, devlet bütçesinden mükâfatlandırmak demektir. Bu Viyana beni üzmüştü. Çok kalmadım. Oda arkadaşımı da görmedim. Ama bir rastlantı eseri olarak, eşini gördüm. Rudolf Krehl hastanesinde, ona da bana da bakan, kat hastabakıcısı alımlı hemşire ile evlenmişti. Kadıncağız, hastabakıcılığı bırakmasına, kılığına kı-

yafetine devlet erkânı karısı görünümü vermesine karşın, hâlâ candan, şefkatli ve iyi idi. Oda arkadaşımın tıp eğitimini tamamlamadığını, nazilerin Viyana'yı ilhakı ile birlikte ödeve çağrıldığını, bu makama atandığını, bana o anlattı. Geceleri yine korku nöbetleri geçirip geçirmediğini sormadım artık. 1945'e kadar korkulu rüya görmediğini sanırım. Ondan sonrası ne oldu, bilmiyorum.

Viyana'ya daha sonra 1955'de geldim. 1957'ye kadar kaldım. Özgürlük anlaşmasını ve ondan sonrasını da son yazıda anlatalım.

AÇTILAR, ÇIPLAKTILAR AMA «ÖNCE KÜLTÜR» DİYORLARDI

11 Mart 1938'den sonra Avusturya lafı bile kullanılmaz oldu. Ostmarkt aşağı, Ostmarkt yukarı, Almanya'nın doğu eyaleti haline geldi. Başına Gauleiter ve genel vali olarak ilkin Seyss İnquart sonra Josef Brückel, daha sonra da Hitler Gençlik Teşkilâtı Başkanı Baldur von Schirach getirildi. İnquart devrinde tüm Viyana gazetelerinde, tiyatrolarında, sanat çevrelerinde Yahudi menşeli ünlüler işten çıkarıldı. Daha akıllı olanlar, başlarına geleceği bilip Anschluss'u beklemeden, İsviçre ya da İtalya sınırını aşmışlardı. Freud, Londra'ya kaçtı. Kokoschka İsviçre'ye, Stefan Zweig Duçe'nin kendisine, kişisel sempatisine güvenip, ilkin İtalya'ya geçtiler. Viyana'yı bir zamanlar tıp dünyasının merkezi yapan tüm ünlü doktorlar,

ayrıca üniversitenin en büyük otoriteleri arasında yurt dışına sıvışanlar kurtuldu. Kalanları, istiklal ve daha sonra da temerküz kampları bekliyordu. Viktor Frankl bu talihsizler arasında idi. Bereket versin bir mucize kabilinden oradan yıllar sonra sağ çıkabildi. Anlamsız yaşamın bunalımını inceleyen bu aydınlık üsluplu düşünür, bugün nerede bir konferans verse, izdihamdan kapı pencere kırılıyor.

Kültür Bakanı Göbbels, Berlin'in en gözde sanatçılarını, «Entartete Kust (=Yozlaşmış sanat)» yaftası ile nasıl aforoz etti ise, Viyana'nın tüm sergilerini, kitapçılarını da nazi sansüründen geçirdi, kuşa çevirdi. Genel Vali Baldur Von Schirach, eli kalem tutan, kendi de iyi kötü şiir karalayan bir gençti. Viyana'yı geleneğinden soyan bu vandalizme karşı elinden geldiğince karşı koymaya çalıştı. Böylece o felaket günlerinde büyük şükran topladı ise de, kısa zamanda jurnal edilip bu vazifeden uzaklaştırıldı. Viyana'da evini, dükkânını bırakıp kaçmak zorunda kalan Yahudilerin mallarına el koyan nazi şefler, dost hüviyetle sözüm ona komşularının evini barkını yok pahasına kapatan açıkgözler, birdenbire zengin oldular. Bazı kimseler Yahudi mağazaları ve emvalini resmen talan ettiler. Gençliğinde mimar da olmak istemiş ve bu hevesi kursağında kalmış olan Hitler, Viyana'mn ünlü Ring Caddesi'ni, Schwarzen Bergplatz'dan Votif Kilisesi'ne kadar olan kısmını bu iki yanı ve ortası ağaçlıklı şık bulvarı, Yahudi - liberal üslupta bulup görkemli geçit resimlerine yakıştıramayınca, tüm ağaçları söktürüp, aşırı genişlik

sağlamak için projeler yaptırdı. Ama, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile bunu gerçekleştirmeye vakit bulamadı. İstemediği bir savaşa zorla sokulan Avusturya, bundan sonra bol bol bombalandı. Ünlü operası, ön cephe dışında yıkıldı. Viyana'nın simgesi Stephan Kilisesi yandı. Birghtheater yıkıldı.

1945'den sonra hep bilindiği gibi Avusturya ve Viyana dört müttefik devletin kontrolünde yönetildi. Bu Viyana, enkaz arasında, karaborsanın, casusluğun at oynattığı karanlık bir Viyana idi. Orson Welles'in «Üçüncü Adam» da yansıtmaya, Peter Ustinov'un «Dört Albayın Aşkı»nda anlatmaya çalıştığı bir Viyana. Dört ayrı ülkenin kolluk gücünden hep dörder gezen jeepleri o günkü işgal Viyana'sının çağrışımı olmuştu. Koca bir imparatorluğun hayatta kalmış kuşakları şimdi tarihlerinin en mutsuz günlerini yaşıyorlardı. Yarı açtılar, üşüyorlardı. Yıkıntılar arasında eski ayakkabılar, yamalı gömleklerle dolaşıyorlardı. Avusturya hükümetleri 1945'den 1955'e dek tam on yıl kendilerini bu içler acısı durumdan çıkaracak adaleti bekledi durdu. Bir sürü temaslar, konferanslar hep umutla başlıyor sonuçsuzlukla hüsrana dönüşüyordu. 1945'de kurulan ilk geçici Avusturya hükümetini Dr. Karl Renner yönetiyordu. Birinci cumhuriyetin olduğu gibi Renner böylece ikinci cumhuriyetin de banisi oluyordu.

Tekrar kurulan partiler Avusturya'nın bağımsızlığını ve özgürlüğünü baş koşul olarak programlarına almışlardı. Ama bu özgürlüğü Sovyetler'den başkası henüz kabul etmiş değil-

di. Hükümetin otoritesi ilkin Avusturya'nın doğu bölgelerine inhisar ediyordu. Bu arada Avusturya tam on beş yıllık bir aradan sonra seçimlere gitti. 25 aralıkta yapılan bu genel seçimler Avusturya Halk Partisi ile Sosyalist Parti'nin başarısını sağladı. Komünistler dört mebusluk almışlardı. Seçimlerden sonra kurulan Leopold Figl hükümeti boyunca da dört müttefik devlet askerî işgali sürdürdüler. Ekonomik güçlüklerin altından kalkmanın tek yolu mahvolmuş üretim araçlarının yeniden yaratılması ve Avusturya'nın kendi ülkesindeki hükümranlığını, dışardaki politikasını kendi iradesi ile yönetmesi ancak ve ancak kaya gibi bir millî birlik yaratılması ile sağlanabilirdi İç dağınıklık içinde hiçbir zaman elde edilemeyen özgürlüğün, tüm güçler tek bir millî iradeye dönüştürüldüğü zaman imkân dahiline girebildiğini tarih çok kereler göstermişti.

Avusturyalıların büyük koalisyon diye adlandırdıkları dönem, böyle doğdu.

Önce Kültür

Büyük koalisyonun devraldığı yıkıntı döneminin en ilginç olaylarından biri şu idi. Parlamentonun elinde çok kısıtlı bir bütçe bulunuyordu. Bununla âcil sosyal hizmetler mi karşılanmalı idi, yoksa endüstri mi canlandırılmalı idi? Hangi sorunlara öncelik sağlanacağı konuşulurken, bütün partiler mensuplarının birleştiği nokta şu olmuştu. Başka fasıllardan her çeşit fedakârlık göze alınabilirdi, ama Burg Tiyatrosu ve operanın bütçesine asla dokunu-

lamazdı. Bu iki kurul, Avusturya kültürünün onur bayrağı idi. Onlara görkemli bir bütçe önerildi. İşe önce insanı insan yapan kültürü kalkındırmakla başlanınca, burada kazanılacak moralle her şeyin çözümlenebileceğinde hepsi birlikti. Nitekim, öyle de oldu. Kültür bütçesi imparatorluk dönemindeki seviyede kalmıştı.

Viyana'yı ve Viyanalıyı anlamak için bu örnek yeterdi. Böyle bir şeye dünyanın hiçbir yanında rastlanamazdı. Viyana'nın bu yoksulluk dönemine de iki yıl boyu Viyana'da tanık oldum.

Julis Raab'ın başkanlığında 1955'de Moskova'ya giden heyetin oradan yine mutad ertelemelerle döneceği umulurken, Bulganin, Sovyetler'in, Avusturya'ya artık özgürlüğünü vermeye kararlı olduğunu bildirdi. Bu, heyet için büyük bir sürpriz oldu.

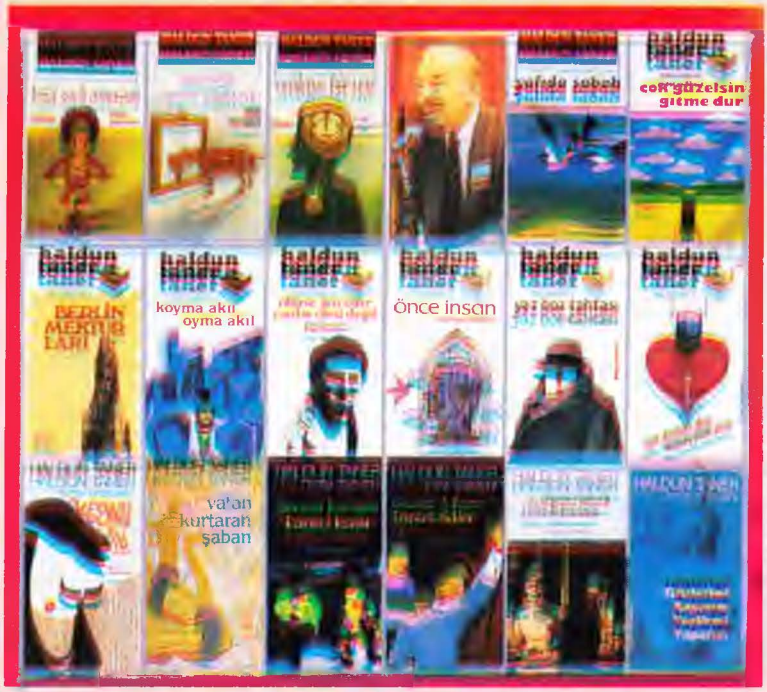
«Stadtsvertrag = Devlet Antlaşması» adıyla bilinen dokümanın imzalanmasına böylece yol açılmış oluyordu. Gerek Sovyetler, gerek müttefikler, Avusturya'daki kontrol kuvvetlerini geri çekip, bu küçük cumhuriyeti kayıtsız şartsız hükümran devlet olarak tanıyorlardı.

Ve Bugün

Raab, Figl, Schörf gibi kodamanların arasında Moskova'ya giden heyette bir de genç bakanlık müsteşarı vardı. O müşteşar şimdi Avusturya'nın şansölyesi olan Bruno Kreisky'dir.

1955'de tam hükümranlığına kavuşan Avusturya bugün Sosyalist Parti'nin ve Avusturya Halk Partisi'nin başı çektiği demokratik bir rejimin içinde eski yaralarının çoğunu sarmış, ama tüm malî sıkıntılarından henüz kurtulamamıştır. Avrupa'nın ortasında daha çok yine sanatseverliği ile, konukseverliği ile, müziği ile, tiyatroları ile, gitgide hoyratlaşan dünyada yine bir incelik ve kültür misyonunu yerine getirir gibidir.

Bir zamanlar Prens Metternich'lerin, Schwarzenberg'lerin, Prens Stadion'ların dünya politikasına etkin oldukları Ballhausplatz No : 2'nin bugünkü sakini Bruno Kreisky ülkesini selefleri gibi sade büyük güçler dengesine göre ayarlayan bir başbakan olmayı da aşmış, gerek Sosyalist Enternasyonal'ın başkanı olarak, gerek Üçüncü Dünya'ya açılan bir Avrupa başbakanı olarak dünya politikasına ağırlığını koyan aktif bir gidişin de simgesi olmuştur. Böylece Hükümranlık Antlaşması'nın 25. yıldönümünün bizde yarattığı çağrışımları serisini burada noktalayabiliriz.

"HALDUN TANER, Almanya'yı en az Türkiye kadar tanır" diyenler, yanılmamaktadır. Öğrencilik yıllarında başlayan ve yarım yüzyılı bulan bu tanışıklık, kitapta, yazarın usta kalemi, yetkin gözlem ve anlatım gücüyle ele alınmış, tadına doyulmaz bir bilgelikle sergilenmiştir.

HALDUN TANER / DÜZ YAZILARI Dizisinin 2. kitabını oluşturan BERLİN MEKTUPLARI'nda, kendi insanlarımızı anlatırken, Almanya'yı, Almanları da oldukça gerçekçi biçimde ve incelikleriyle ele aldı. Onların toplumlarını ilgilendiren kimi konularda, son yıllarda bütün dünyaca tanınmaya başlayan Yeşilleri ve haklı davalarını da ustalıkla yazdı.

7 Mayıs 1986'da kaybettiğimiz, usta yazar HALDUN TANER'i saygı ile anıyoruz.

9 789754 943979

2. basım

ISBN 975 - 494 - 397 - 4
93 . 06 . Y . 0105 . 0573

KDV dahil 45000 Lira